

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	8
-----------------	---

МОДУЛЬ 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.1 ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ, МЕТОДИ ТА ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА. СУБ'ЄКТИ

МІЖНАРОДНОГО ПРАВА. ДЖЕРЕЛА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

1.1.1 Поняття та особливості міжнародного права	13
1.1.2 Джерела та система міжнародного права	15
1.1.3 Принцип міжнародного права.....	17
1.1.4 Принцип міжнародного права.....	18
1.1.4.1 Держава, як первинний суб'єкт МП.....	19
1.1.4.2 Народи, що реалізують право на самовизначення.....	21
1.1.4.3 Міжнародні організації (МО).....	22
1.1.4.4 Державоподібні утворення (ДУ) – (квазідержави).....	23
1.1.5 Джерела міжнародного права: поняття, види та зміст.....	25
1.1.5.1 Норма міжнародного права.....	27
<i>Ключові слова до змістового модуля 1.1.....</i>	<i>29</i>
<i>Питання для самоконтролю до змістового модуля 1.1.....</i>	<i>30</i>
<i>Рекомендована література до змістового модуля 1.1.....</i>	<i>30</i>
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.2 ПРАВО МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ	
1.2.1 Поняття права міжнародних договорів.....	31
1.2.2 Структура міжнародних договорів.....	33
1.2.3 Стадії укладання міжнародних договорів.....	33
<i>Ключові слова до змістового модуля 1.2.....</i>	<i>35</i>
<i>Питання для самоконтролю до змістового модуля 1.2.....</i>	<i>35</i>
<i>Рекомендована література до змістового модуля 1.2.....</i>	<i>36</i>

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.3 МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС НАСЕЛЕННЯ. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ГРОМАДЯНСТВА. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ПРАВ ЛЮДИНИ

1.3.1	Поняття населення у міжнародному праві.....	37
1.3.2	Міжнародно-правові питання громадянства. Способи набуття громадянства.....	37
1.3.3	Міжнародно-правовий статус біпатридів, апатридів, іноземців та біженців.....	41
1.3.4	Системи міжнародного захисту прав людини.....	44
1.3.5	Поняття та зміст міжнародно-правового захисту прав людини.....	45
1.3.6	Основні нормативні акти та класифікація основних прав і свобод людини.....	48
	<i>Ключові слова до змістового модуля 1.3.....</i>	<i>49</i>
	<i>Питання для самоконтролю до змістового модуля 1.3.....</i>	<i>49</i>
	<i>Рекомендована література до змістового модуля 1.3.....</i>	<i>49</i>

МОДУЛЬ 2 ТЕРИТОРІЯ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.1 ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТЕРИТОРІЇ ТА ІНШИХ ПРОСТОРІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.

2.1.1	Поняття території та її класифікація у міжнародному праві.....	50
2.1.2	Юридична природа державної території та її склад.....	51
2.1.3	Правовий режим державного кордону. Державні кордони.....	55
2.1.4	Міжнародні річки та їх правовий режим.....	59
2.1.5	Міжнародна територія загального користування.....	61
	<i>Ключові слова до змістового модуля 2.1.....</i>	<i>65</i>
	<i>Питання для самоконтролю до змістового модуля 2.1.....</i>	<i>65</i>
	<i>Рекомендована література до змістового модуля 2.1.....</i>	<i>65</i>

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.2 МІЖНАРОДНЕ МОРСЬКЕ, ПОВІТРЯНЕ ТА КОСМІЧНЕ ПРАВО.

2.2.1	Поняття, принципи та джерела міжнародного морського права.....	67
2.2.2	Внутрішні морські води: правовий статус та види.....	69
2.2.3	Територіальне море та його правовий статус.....	71
2.2.4	Прилегла зона та її правовий статус.....	74
2.2.5	Континентальний шельф та його правовий статус.....	74
2.2.6	Виключна морська економічна зона та її правовий статус.....	75
2.2.7	Міжнародні протоки та їх правовий статус.....	77
2.2.8	Міжнародні канали: їх види та правовий статус.....	80
2.2.9	Архіпелажні води та їх правовий статус.....	81
2.2.10	Відкрите море та його правовий статус.....	82
2.2.11	Поняття та основні принципи міжнародного повітряного права..	84
2.2.12	Правове регулювання міжнародних повітряних сполучень.....	86
2.2.13	Поняття міжнародного космічного права. Міжнародно-правовий статус космонавта.....	87
	<i>Ключові слова до змістового модуля 2.2</i>	90
	<i>Питання для самоконтролю до змістового модуля 2.2</i>	90
	<i>Рекомендована література до змістового модуля 2.2</i>	91
МОДУЛЬ. 3 ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3.1 ДИПЛОМАТИЧНЕ ТА КОНСУЛЬСЬКЕ ПРАВО.		
3.1.1	Поняття дипломатичного права та дипломатичного представництва.....	93
3.1.1.1	Голова та персонал дипломатичного представництва.....	94
3.1.1.2	Процедура призначення голови дипломатичного представництва.....	95
3.1.1.3	Персонал дипломатичного представництва.....	97
3.1.1.4	Дипломатичний корпус.....	97
3.1.1.5	Дипломатичні привілеї та імунітети.....	98
3.1.2	Поняття консульського права та консульського представництва...98	
3.1.2.1	Голова та персонал консульської установи.....	100
3.1.2.2	Консульські привілеї та імунітети.....	101

<i>Ключові слова до змістового модуля 3.1</i>	102
<i>Питання для самоконтролю до змістового модуля 3.1</i>	102
<i>Рекомендована література до змістового модуля 3.1</i>	103
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3.2 ПРАВО МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ	
3.2.1 Поняття, зміст та види міжнародно-правової відповідальності....	104
3.2.2 Поняття злочинності у міжнародному праві. Види міжна- родних злочинів.....	107
3.2.3 Міжнародно-правове регулювання видачі злочинців.....	111
<i>Ключові слова до змістового модуля 3.2</i>	112
<i>Питання для самоконтролю до змістового модуля 3.2</i>	112
<i>Рекомендована література до змістового модуля 3.2</i>	113
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3.3 МИРНІ ЗАСОБИ ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ. МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО	
3.3.1 Поняття та види мирних засобів вирішення міжнародних спорів.....	115
3.3.2 Поняття, джерела та історія формування права збройних Конфліктів.....	118
3.3.3 Міжнародно-правові наслідки початку війни.....	120
3.3.4 Правовий статус комбатантів, не комбатантів та інших учасників збройних конфліктів.....	122
3.3.5 Нейтралітет під час війни.....	124
3.3.6 Правовий режим військової окупації.....	126
3.3.7 Засоби та методи ведення військових дій.....	127
3.3.8 Міжнародний захист жертв війни “право Женеві”.....	129
3.3.9. Поняття інформаційної та гібридної війни.....	130
<i>Ключові слова до змістового модуля 3.3</i>	132
<i>Питання для самоконтролю до змістового модуля 3.3</i>	133

<i>Рекомендована література до змістового модуля 3.3.....</i>	<i>134</i>
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ.....	135
ЗРАЗОК ТЕСТОВИХ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗАЛИШКОВИХ ЗНАНЬ.....	137
ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ, ДОПОВІДЕЙ ТА ПОВІДОМЛЕНЬ.....	143
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	147
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЗЧИК.....	151

ПЕРЕДМОВА

Міжнародне право справедливо можна вважати видатним надбанням людства, що створювалось протягом століть з метою утвердження стабільних, упорядкованих міжнародних відносин. В умовах сьогодення інтерес до нього все більше зростає, оскільки збереження цивілізації потребує подальшого підтримання міжнародного правопорядку та запобігання розвитку подій, що загрожують миру та безпеці.

Перед міжнародним співтовариством постали і постають нові проблеми: територіальні спори та правонаступництво держав, громадянські війни, міжнародний тероризм, захист національних меншин, переміщених осіб, екологічна безпека, торгівля людьми, наркотиками, зброєю тощо. Зростають протиріччя і невідповідність у рівні життя розвинутих країн і тих, що розвиваються. Без вирішення цих і багатьох інших питань не можна повністю зясувати значення міжнародного права у сучасному житті.

Декларація про Державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. проголосила, що Україна визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими та пріоритет загально визнаних норм міжнародного права над нормами внутрішньодержавного права. Конституція України проголосила, що діючі міжнародні угоди, згода на обов'язковість яких була надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Україна приймає участь в роботі багатьох міжнародних організацій, зокрема, ООН, Рада Європи, СОТ, інших міжнародних інституцій, тим самим варажає повагу основним принципам й нормам міжнародного права, підкреслює необхідність мирного вирішення спорів та плідної співпраці держав у вирішенні глобальних і регіональних проблем спираючись на норми міжнародного права. Також зростає роль України як повноправного суб'єкта міжнародного права, зокрема у міжнародному нормотворчому процесі, співробітництві держав у боротьбі зі злочинністю, праві міжнародних організацій, міжнародному гуманітарному праві, праві зовнішніх зносин, міжнародному морському праві тощо.

Світова спільнота стає все більш консолідованою щодо визначення потреби заміни права сили у відносинах між суб'єктами міжнародного права на силу права. Особливо ця позиція підтримується зараз Генеральною Асамблеєю ООН, Радою Безпеки ООН всвітлі тих подій які відбуваються в Криму та на сході України. Єдність світової спільноти в питаннях дотримання суб'єктами міжнародного права принципів та норм закріплених у ст. 33 Статуту ООН є обнадійливою для України та держав що прагнуть самостійності у визначенні шляху розвитку в подальшому.

Сучасні засоби масової інформації у своїх повідомленнях вказують на стан та перспективи міжнародно-правових відносин, але справжню оцінку цим подіям можуть дати лише ті особи, що наділені спеціальними знаннями. В разі коли мова йде про збройний конфлікт як міжнародного так і неміжнародного характеру, укладення договору між державами, звинувачення керівника держави міжнародним судом стоїть питання про міжнародне врегулювання цих проблем, оскільки жодна національна правова система не в змозі це вирішити.

Зважаючи на складну внутрішньодержавну ситуацію в нашій країні та значний світовий резонанс подій що відбуваються на сході України, серед багатьох професійних сфер діяльності юристів зараз панує великий попит на кваліфікованих юристів-міжнародників. Все більше діяльність класичних юристів спрямована на міжнародні відносини. Сьогодення вимагає, щоб юристи, які працюють у всіх міністерствах та відомствах, адвокатських бюро, прокуратурі та суді для ефективного виконання своїх обов'язків зобов'язані ґрунтовно розуміти положення Європейської конвенції з прав людини.

Генеральна Асамблея ООН рекомендувала державам заохочувати свої навчальні заклади до організації курсів з міжнародного права для студентів, що вивчають право, політичні науки та інші дисципліни, а також вивчити можливість внесення міжнародно-правових тем до навчальних планів шкіл (резолюція ГА ООН 45/40 від 28 листопада 1990 р.)

Навчальний посібник призначений для надання допомоги в отриманні знань з міжнародного права, пристосування їх до практичних ситуацій у повсякденному житті, вироблення навичок пошуку норм міжнародного права їх імплементації та застосування в національному законодавстві. В запропонованому посібнику висвітлюється в узагальненій формі історія розвитку міжнародного права та міжнародно-правової науки; загальновизнані принципи міжнародного права; основні галузі, інститути та норми міжнародного права; договірна практика України; тенденції розвитку сучасного міжнародного права; основні принципи вирішення питань, що впливають на її існування світовою спільнотою.

Мета курсу – ознайомити студентів з особливостями міжнародного права як специфічної галузі права; з нормами міжнародно-правового регулювання відносин між державами як головними суб'єктами та відносин, що стосуються діяльності міжнародних організацій, а також опанувати універсальні правові акти щодо права міжнародних договорів, положень щодо захисту прав людини, міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права.

Опрацювання навчального курсу повинно сприяти вирішенню студентами наступних основних **завдань**:

- знайомитися з історичними передумовами формування держав та основними принципами їх співіснування в світі;
- озглянути історичний розвиток міжнародного права, як самостійної галузі знань;
- охарактеризувати сучасний стан і тенденції розвитку окремих перспективних інституцій міжнародного публічного права;
- розкрити стан та перспективи внесення змін у загально-визнані нормативно-правові міжнародні акти з огляду на сучасні потреби сьогодення;
- визначити поняття та охарактеризувати базові елементи механізмів захисту суб'єктів міжнародного права від порушень пов'язаних з недотриманням

норм та принципів міжнародного права в контексті сучасного розвитку міждержавних відносин.

Вирішення цих завдань сприяє всебічному та комплексному аналізу студентами та молодими науковцями проблем що виникають у міжнародно-правовому спілкуванні. Таким чином, матеріал викладений у навчальному посібнику допоможе не лише сприяти глибокому теоретичному вивченню курсу, але й впроваджувати знання майбутніх юристів у роботу відповідних посадових осіб, працівників системи державних органів, які тим чи іншим чином стикаються з питаннями міжнародно-правового регулювання.

Студентам необхідно *знати*:

- положення про практику діяльності України стосовно втілення принципів та загально визнаних норм міжнародного права на міжнародній арені, виконання нашою державою своїх зобов'язань у відносинах між суб'єктами;
- основні компоненти міждержавної системи;
- джерела та основні принципи міжнародного публічного права;
- особливості співвідношення міжнародного та національного права;
- загальну характеристику суб'єктів міжнародного публічного права;
- галузі нормативного регулювання міжнародного права.

З огляду на поставлені завдання студент повинен наприкінці вивчення курсу *вміти*:

- користуватися міжнародно-правовими джерелами;
- застосовувати під час вирішення практичних завдань положення міжнародних договорів за участю України;
- тлумачити норми міжнародних договорів України з метою розв'язання спірних правових ситуацій, що виникають в процесі міжнародного спілкування;
- імплементувати норми міжнародного права в національну правову систему.

Структура даного видання відповідає меті, завданням та логічній побудові навчального курсу. Навчальний посібник відповідно містить три модулі, що складаються з восьми змістових модулів і об'єднують сімнадцять

навчальних тем, ключові слова, контрольні і додаткові питання до кожного змістового модуля, перелік умовних позначень та скорочень, зразок тестових завдань для перевірки залишкових знань, тематику рефератів, доповідей і повідомлень, перелік рекомендованої та використаної літератури, предметний показчик.

МОДУЛЬ 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.1 ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ, МЕТОДИ ТА ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА. СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА. ДЖЕРЕЛА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

1.1.1 Поняття та особливості міжнародного права

Міжнародне право (МП) – це система юридичних норм, що регулюють відносини між державами та іншими суб'єктами МП, які утворюються шляхом узгодження позицій учасників цих відносин та забезпечуються у разі необхідності індивідуальним або колективним примусом, межі та форми якого визначаються ними в процесі спільної нормо творчості. Міжнародне право – це особлива система правових норм, яка не входить в будь-яку національну систему права і не включає норми національного права. Незважаючи на це МП не є системою, що абсолютно відокремлена від національного права учасників міжнародного спілкування, тому що прогресивні норми держав кожної нової історичної епохи впливають на розвиток МП так само як норми МП кожної нової історичної суспільної формації здійснюють прогресивний вплив на розвиток демократичних основ національного права тих держав, які дотримуються міжнародних звичаїв.

Отже, відмінність МП від внутрішньодержавної системи права полягає у специфіці об'єкта регулювання, його суб'єктів, порядку створення і функціонування норм МП.

Об'єкт регулювання нормами МП – це суспільні відносини, які виникають між діючими особами (акторами) міжнародної системи. Такими акторами у МП є суверенні держави, нації та народи, що реалізують право на самовизначення та міжурядові організації над якими немає організації політичної влади. Такі відносини мають координаційний характер.

Відмінність у **суб'єктному складі** полягає у тому, що суб'єктами внутрішньодержавного права є індивіди, юридичні особи та державні органи.

Процес державотворення починається з індивіда, з його волі. В МП визнаються – суверенні держави, нації та народності, що борються за самовизначення, міжнародні організації та Державоподібні утворення. Правозастосовчою міжнародною правосуб'єктністю наділені ще й індивіди та неурядові організації.

У МП все починається з держави як суб'єкта МП. Саме вона і є первинним суб'єктом – всі решта, вторинні або їх ще називають похідними.

В міжнародній системі немає законодавчого органу, а нормотворення істотно відрізняється від внутрішньодержавного нормотворення. У МП законодавчі акти створюються шляхом узгодження позицій суб'єктів МП. Кінцевим результатом цього процесу є створення і укладання договорів та звичаїв.

Окрім законодавчого органу у МП відсутні також судові та виконавчі органи з такими функціями, які притаманні аналогічним внутрішньодержавним органам.

У МП суть найголовнішого принципу полягає у тому, щоб добросовісно виконувати зобов'язання, що беруть на себе суб'єкти та факультативна судова юрисдикція.

Виходячи з усіх перерахованих вище особливостей можна стверджувати, що *МП – це самостійна і специфічна система права*, система правових норм (або юридично-обов'язкових приписів). Саме ця обставина відрізняє МП від міжнародної моралі та міжнародної ввічливості, хоча вони, безспірно, вважаються науковцями, способами регулювання міжнародних відносин та взаємодіють з МП. Зовнішня політика держави також вважається одним із способів регулювання міжнародних відносин. Вона повинна здійснюватись в межах норм МП. В цьому випадку **дипломатія** є одним із способів реалізації зовнішньої політики держави, за допомогою якого вона відбувається в межах закону.

Міжнародне публічне право відрізняється від міжнародного приватного права тим, що останнє це система юридичних норм внутрішньодержавного

права, яка регулює цивільно-правові, трудові, сімейні та інші відносини з іноземним елементом.

1.1.2 Джерела та система міжнародного права

Як будь-якого права, джерела МП – це специфічні зовнішні форми фіксації норм МП або його галузей, які закріплюють права та обов'язки суб'єктів МП. ДМП за своєю природою єдині: в їх основі лежать угоди суб'єктів.

Джерела МП поділяються на основні та допоміжні. На думку певного кола вчених до основних ДМП відносяться міжнародний договір та міжнародно-правовий звичай. Допоміжні ДМП – резолюції міжнародних організацій, рішення міжнародних судів та арбітражу, внутрішньодержавні закони, рішення національних судів, доктрина міжнародного права – не є власне джерелами МП, оскільки вони не являють собою кінцевого результату процесу створення міжнародно-правових норм. Процес формування договірних та звичаєвих норм міжнародного права складається з двох стадій: узгодження волевиявлення держав по відношенню до правила поведінки та визнання його у якості міжнародно-правової норми. Відповідно до таких позицій і враховуючи їх у нормотворчості світова спільнота передбачила відповідні положення у Статуті Міжнародного Суду ООН.

Стаття 38 п.1 Статуту Міжнародного Суду ООН дає вичерпний перелік форм ДМП. До них відносять: 1) **міжнародні конвенції** як загального так і спеціального характеру, які встановлюють певні правила поведінки та визнаються державами, що приєднуються до них; 2) **міжнародний звичай**, як доказ загальної практики визнаної світовою спільнотою у якості правової норми; 3) **загальні принципи права**, визнані цивілізованими націями; 4) з оговоркою вказаною у статті 59 цього ж статуту – **судові рішення та доктрини** найбільш кваліфікованих спеціалістів по публічному праву різних націй, в якості допоміжного засобу для визначення правової норми.

Система міжнародного права – сукупність взаємопов'язаних галузей МП, які мають свої принципи і поділяються на інститути та підгалузі, що

складаються з діючих норм МП. Ці норми як первинні елементи системи МП неоднакові за колом суб'єктів (універсальні, обов'язкові для всіх держав, та локальні, обов'язкові для обмеженого кола держав) та за їх юридичною силою (диспозитивні та імперативні). Оскільки норми МП взаємопов'язані, зміст кожної з них повинен розглядатися у контексті всієї системи МП. Види галузей, їх місце в системі МП та взаємодія між ними визначається як об'єктивними так і суб'єктивними факторами. Система міжнародного права, що носить об'єктивний характер включає в себе основні принципи міжнародного права та його галузі: право міжнародних договорів; принципи і норми, що регулюють статус населення; принципи і норми, які встановлюють режим державної та інших територій, міжнародне морське право, міжнародне повітряне право; міжнародне космічне право; дипломатичне право, консульське право; право міжнародних організацій; мирні засоби вирішення міжнародних спорів; міжнародно-правові засоби забезпечення миру та попередження війни; закони і звичаї війни; міжнародно-правова відповідальність. Система МП – це система відкритого типу. Оскільки сфера дії міжнародного права як по колу суб'єктів так і по об'єкту питань, що ним регулюються, постійно розширюється, відповідно розвивається і сама система МП. Це відбувається в результаті розвитку існуючих галузей міжнародного права, та шляхом формування нових. Серед нових галузей можна назвати право міжнародної безпеки, міжнародне гуманітарне право, міжнародний захист прав людини, міжнародне економічне право, міжнародне трудове право, право охорони навколишнього середовища, міжнародне атомне право та інше.

Система науки міжнародного права – сукупність взаємопов'язаних наукових поглядів та уявлень про походження та розвиток, сутність, джерела, об'єкти, суб'єкти, основні принципи, окремі галузі, інститути, норми та призначення міжнародного права в сучасних історичних умовах. Система науки МП певною мірою обумовлена системою МП, але не співпадає з нею повністю. На відміну від загального міжнародного права, що функціонує як

єдина, цілісна сукупність принципів та норм дотримуватись яких зобов'язані всі держави, система науки МП визначається переважаючими у даній державі науковими та політико-правовими поглядами. Система науки МП безперервно розвивається: її новими компонентами стають погляди та уявлення, що складаються, про галузі та інститути міжнародного права, які формуються.

1.1.3 Принципи міжнародного права

Принципи МП – юридично узагальнене правило поведінки суб'єктів міжнародного права у певній галузі правовідносин. На відміну від норми МП, яка зазвичай спрямована регулювати більш конкретні правовідносини, що стосуються визначеного об'єкту МП, принцип розповсюджує свою дію на цілу галузь правовідносин. Крім того, порівняно з нормою принцип є більш довговічним, менше підпадає під вплив обставин, що постійно змінюються. В той же час порівняно з нормами принципи формуються протягом більш довгого періоду часу. Навіть якщо принцип з'являється внаслідок укладення угоди, то цьому, як правило передують формування відповідного звичаю або, що є характерним для періоду існування ООН, прийняття принципу в якості рекомендації державам у резолюціях Генеральної Асамблеї ООН.

Діючі у МП принципи: 1) в залежності від кола суб'єктів, якими вони визнаються поділяються на **універсальні та регіональні**; 2) в залежності від сфери дії на **загальні та галузеві**.

Універсальні принципи МП являють собою загальноновизнані норми вищого порядку, які утворюють фундамент МП та спрямовані забезпечувати стабільне та ефективне функціонування міжнародної системи. Універсальними вони називаються тому, що є принципами загального МП і розповсюджуються на всіх суб'єктів МП на відміну від галузевих міжнародно-правових принципів. Загальноновизнано, що універсальні принципи МП – це імперативні норми, тобто відхилення від них а ні індивідуально, а ні за згодою суб'єктів МП недопустимо. Саме це і забезпечує їх універсальний характер, а в кінцевому результаті стабільність

та ефективність функціонування міжнародної системи. Це означає, що будь-яке порушення універсальних принципів МП призводить до спричинення серйозної шкоди законним інтересам інших суб'єктів. Ці принципи МП закріплені у Статуті ООН (преамбула, т..ст.1, 2) Тлумачення універсальних принципів дається у Декларації про принципи МП, що стосується дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН, яка була прийнята на XXV сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1970 р.

Разом з юридичними нормами та інститутами принципи утворюють єдину складну систему міжнародного права. У МП існує 11 принципів:

1. принцип суверенної рівності держав;
2. принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань;
3. принцип мирного вирішення спорів;
4. принцип незастосування сили чи погрози силою;
5. принцип надання допомоги ООН у діях, що вона здійснює;
6. принцип співробітництва держав;
7. принцип невтручання у внутрішні справи держав;
8. принцип непорушності державних кордонів;
9. принцип територіальної цілісності;
10. принцип поваги до прав людини та основних свобод;
11. принцип самовизначення народів.

1.1.4 Поняття, види та ознаки суб'єктів міжнародного права

Існування держав та необхідність їх взаємодії одна з одною обумовили виникнення об'єктивної потреби регулювати відношення між ними правовими засобами. Довгий час у міжнародному праві держава була єдиним суб'єктом за ознакою, яка була притаманна тільки їй – суверенітетом. Під **суверенітетом** держави треба розуміти всю повноту законодавчої, виконавчої та судової влади держави на її території, яка виключає будь-яку іноземну владу, а також підкорення держави владі іноземних держав у сфері міжнародного спілкування, окрім випадків явно вираженої та добровільної

згоди з боку держави на обмеження свого суверенітету. Суверенітет держави завжди є повним та виключним. Він – одна з невід’ємних якостей держави. Саме ця якість визначає характер прав та обов’язків держав як суб’єктів МП.

Суб’єкти міжнародного права – це учасники міжнародних відносин, що володіють юридичною незалежністю, наділені міжнародними правами та обов’язками і здійснюють їх у межах та на основі норм міжнародного права. Для суб’єктів МП характерне існування сукупності право та дієздатності, які в утворюють правосуб’єктність. Особливістю, що відрізняє внутрішньодержавне право від міжнародного права є те, що у міжнародному праві немає обмежено дієздатних чи недієздатних суб’єктів. Суб’єкти МП поділяються на: 1) **первинні** та 2) **вторинні**. Первинними суб’єктами МП є держави та народи і нації, що ведуть боротьбу за незалежність та створення власної національної держави, а вторинними – міжнародні організації та державоподібні утворення.

1.1.4.1 Держава, як первинний суб’єкт МП наділена такими ознаками: 1) суверенітетом; 2) вона не тільки створює норми, але й гарантує їх виконання у міжнародних відносинах; 3) має універсальну правосуб’єктність, яка не має обмежень по предмету правового регулювання і часу. Саме ці три ознаки відрізняють державу від інших суб’єктів міжнародного права.

По формі устрою держави як суб’єкти МП можуть бути **простими** (унітарними) та **складними** (союзними). Особливостями унітарних держав у міжнародному праві є те, що вони приймають участь у міжнародних відносинах як єдине політико-правове утворення, а адміністративно-територіальні одиниці не мають міжнародної правосуб’єктності (Україна, Угорщина, Італія, Франція, Японія та ін.).

До складних держав відносять федерації та конфедерації.

Федерація – це таке державне утворення в склад якого входять республіки, штати, землі, кантони та інші за назвою територіальні одиниці, яким притаманна певна самостійність. Це виражається у існуванні власних виконавчих, законодавчих та судових органах влади, компетенція яких

обмежується Конституцією федерації. Поряд з цими органами влади існують ще й загально-федеративні органи ширшої компетенції. Федерація в цілому є суб'єктом МП, а її одиниці можуть укладати міжнародні договори тільки з дозволу федеральних органів але не самостійно (СРСР, США, ФРН).

Конфедерація – це союз суверенних держав, що об'єднуються для досягнення певних цілей зафіксованих в угодах про створення конфедерації. Суб'єктами МП можуть бути як члени конфедерації так й конфедерація в цілому, за умови якщо це закріплено в установчих документах. Така форма є нестійкою і з часом трансформується або у федерацію, або у самостійні держави. Все залежить від тих цілей заради яких утворювалась конфедерація.

Оскільки у міжнародній спільноті з об'єктивних чи суб'єктивних причин постійно зникають старі чи утворюються нові держави, звичайно, виникає питання визнання або ж невизнання держав та урядів.

Під **міжнародно-правовим визнанням** у МП розуміють акт визнання вже існуючої держави, відповідно до норм міжнародного права, нових держав або урядів чи інших органів, що дозволяє встановити з ними офіційні або неофіційні, повні чи неповні, постійні чи тимчасові відносини, як з суб'єктами МП.

Видами визнання є визнання: 1) держав; 2) урядів; 3) народів, що реалізують право на самовизначення або національно-визвольних рухів; 4) воюючої або повсталोї сторони; 5) організацій та рухів опору та ін.

За Конституцією України ст. 106, п. 4 рішення про визнання приймається Президентом України.

Визнання уряду – це визнання державами нового уряду будь-якої країни, що прийшов до влади неконституційним шляхом. Розрізняють визнання урядів *де-факто* та *де-юре*. Перше означає, що сторона, яка визнає рахується з фактом існування даного уряду й може контактувати з ним по будь-якому колу питань. Визнання уряду *де-факто* пояснюється сумнівами по відношенню до ефективності та життєздатності уряду, що потребує визнання.

Визнання уряду де-юре висловлює готовність вступити з даним урядом у дипломатичні зносини у всій їх повноті.

Визнання отримують й уряди, що знаходяться в еміграції або у вигнанні (під час ВВВ уряди Польщі та Норвегії керували своїми країнами з Лондону).

Національно-визвольні рухи народів Африки та Азії також були визнані багатьма державами. Організація визволення Палестини до цих пір є єдиним законним представником свого народу на світовій арені, оскільки отримала підтримку та визнання багатьох держав.

Традиційними формами міжнародно-правового визнання є: *визнання де-юре* та *визнання де-факто*.

Де-юре – це повне і остаточне визнання, що не може бути відкликано у випадку погіршення відносин між державами. Як наслідок де-юре між державами встановлюються дипломатичні, консульські, торгівельно-економічні та інші офіційні відносини, укладаються двосторонні міжнародні договори та інше.

Де-факто(напіввизнання) – це перехідний етап перед де-юре, який може бути відкликано. Воно передбачає встановлення консульських та торгівельно-економічних відносин.

Визнання ад-хок (разове визнання) – застосовується у випадку разових відносин між суб'єктами МП при офіційному невизнанні.

Офіційно оформлений **акт** міжнародно-правового визнання – це свідчення наміру сторони, що визнає вступити при необхідності у безпосередні міжнародно-правові відносини зі стороною, що визнається. При цьому він не служить засобом конституювання нових держав та урядів.

1.1.4.2 Народи, що реалізують право на самовизначення – ще один первинний суб'єкт у МП, основними ознаками якого є:

1) зазвичай, народи реалізують своє право на самовизначення під керівництвом національно-визвольних рухів, організацій або фронтів, які представляють інтереси народу на світовій арені, а по відношенню до народу здійснюють законодавчі та виконавчі функції;

2) вони (народи), на відміну від держав можуть застосовувати всі форми боротьби в тому числі й озброєну, особливо у випадках насильницького припону здійснення права на самовизначення;

3) народи мають повну міжнародну правосуб'єктність з усіма її наслідками і, відповідно, відносяться до первинних суб'єктів МП;

4) право на самовизначення є тільки у тих народів, що не належать до складу національних держав (наприклад, палестинці та курди).

У міжнародному праві існує поняття “корінні народи”, але ця категорія населення не є суб'єктом міжнародного права.

Корінні народи – народи, що перебували на своїх землях до приходу туди переселенців з інших районів. Корінні народи живуть у всіх частинах земної кулі (евенки – на Дальньому Сході; ескімоси та алеути – у Приполярному; саамі – у Скандинавії; маорі – у Новій Зеландії; індіанці – у обох Америках). Їх нараховується близько 300 млн. З 1982 року при ООН працює робоча група по корінному населенню. Вона підготувала проект Декларації прав та свобод корінних народів, але серед прав немає права на самовизначення.

1.1.4.3 Міжнародні організації (МО) – це постійні об'єднання міжурядового та неурядового характеру, які створюються на основі міжнародної угоди з метою сприяння вирішенню міжнародних проблем, передбачених відповідним установчим документом, та розвитку всебічного співробітництва держав. Це вторинні суб'єкти МП яким притаманні такі ознаки:

- 1) МО утворюються первинними суб'єктами на основі угоди між ними;
- 2) ці угоди є установчими актами міжнародних організацій де визначаються цілі, завдання, мета та інше у діяльності МО;
- 3) МО – вторинні суб'єкти МП;
- 4) їм не притаманний суверенітет і вони не мають своєї території;

5) вступають у міжнародно-правові відносини лише у межах своєї компетенції, яка встановлюється первинним суб'єктом та фіксується в установчих документах;

6) первинні суб'єкти можуть мати своїх представників у МО;

7) МО не можуть бути стороною у спорі, що розглядається Міжнародним Судом ООН.

Всі ці ознаки обумовлюють специфічність МО як суб'єктів МП. Розрізняють міжнародні організації міжурядові (МОМ), міжнародні організації неурядові (МОН), всесвітні й регіональні та інші.

Міжнародні організації міжурядові – постійні об'єднання держав, створені на основі розробленої та схваленої державами міжнародної угоди або іншого установчого акту з метою координації зусиль урядів по вирішенню певних міжнародних проблем та сприянню розвитку всебічного співробітництва держав з різним соціальним устроєм.

Міжнародні організації неурядові – міжнародні об'єднання національних груп, спілок та приватних осіб неурядового характеру, створені ними з метою сприяння міжнародному співробітництву у політичній, економічній, науково-технічній, культурній, гуманітарній та інших галузях людської діяльності.

1.1.4.4 Державоподібні утворення (ДУ) – (квазідержави) – один з видів суб'єктів МП. До ДУ в першу чергу відносять так звані “Вільні міста”. Даний термін являє собою узагальнене поняття, оскільки застосовується не тільки до міст, але й до визначених районів. В першому випадку відповідне утворення називали “вільним містом”, в іншому – вільною територією або зоною (наприклад, вільне місто Данциг, Вільна територія Трієст). Вільні міста створювались як один із способів заморожування територіальних претензій, пом'якшення напруги у міждержавних відносинах, що виникає з приводу приналежності якої-небудь території. Вільне місто створюється на основі міжнародної угоди або рішення міжнародної організації і являє собою своєрідну державу з обмеженою правоздатністю. Він має свою конституцію

або акт аналогічного характеру, вищі державні органи, громадянство. Вільне місто, як правило, є демілітаризованим та нейтралізованим. Його збройні сили носять оборонний характер або не є збройними силами у традиційному розумінні, а радше силами по охороні кордонів та підтриманню правопорядку. Суб'єкти, що створили Вільне місто зазвичай передбачають способи контролю за дотриманням його статусу, наприклад призначають з цією метою своїх представників чи представника. На світовій арені Вільні міста презентують або зацікавлені держави або міжнародні організації.

На сьогоднішній день у світі існує єдине державоподібне утворення – **Ватикан** – якому притаманна певна специфіка. Зовні Ватикану (Священний престол) притаманні майже всі атрибути держави – невелика територія, органи влади та управління. Однак про населення Ватикану можна говорити лише умовно: це відповідні посадові особи, що займаються справами католицької церкви. Разом з тим Ватикан – не держава у соціальному розумінні як механізм управління певним суспільством, ним народженим та його представляючи. Його можна розглядати як адміністративний центр католицької церкви. Особливістю статусу Ватикану є те, що він має дипломатичні зносини з великою кількістю держав, які офіційно визнають його суб'єктом МП. Отже, основними ознаками Ватикану (державоподібного утворення) як суб'єкту МП є:

- 1) самостійно здійснює юридичні права та несе міжнародні обов'язки;
- 2) має власну територію, населення, систему органів влади;
- 3) підтримує зовнішні дипломатичні зв'язки з багатьма державами світу;
- 4) має своїх спостерігачів у міжнародних організаціях;
- 5) приймає участь у роботі деяких міжнародних організацій та міжнародних конвенціях;
- 6) укладає двосторонні та багатосторонні угоди;
- 7) вторинний суб'єкт.

1.1.5 Джерела міжнародного права: поняття, види та зміст

З теорії права відомо, що під джерелами розуміють зовнішню форму існування юридичних норм (нормативний акт, нормативний договір, судовий прецедент, правовий звичай).

Джерела міжнародного права (ДМП) – форми закріплення (зовнішнього виразу) норм МП, що утворені шляхом узгодження волевиявлення його суб'єктів. ДМП за своєю природою єдині: в їх основі покладено угоду суб'єктів. Відповідно до ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН в МП існують **основні** ДМП та **допоміжні** ДМП. До основних відносять *міжнародний договір* та *міжнародно-правовий звичай*. До допоміжних – резолюції міжнародних організацій, рішення міжнародних судів та арбітражів, внутрішньодержавні закони, рішення національних судів, доктрина МП – не є власне джерелами МП, оскільки не являють собою кінцевого результату процесу створення міжнародно-правових норм. Процес формування договірних та звичаєвих норм МП складається з 2 стадій: узгодження волевиявлення держав відносно правила поведінки та визнання його у якості міжнародно-правової норми.

Загальні міжнародні конвенції (договори), як джерела МП – це угоди, які стосуються кодифікації та прогресивному розвитку МП, об'єкт та мета яких мають значення для світової спільноти в цілому. До таких відносять конвенції та договори по забезпеченню миру та безпеки, а також такі, що кодифікують МП (наприклад, Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р., Віденська конвенція по праву міжнародних договорів 1969 р., Конвенція по морському праву 1982 р.). Універсальні міжнародні конвенції відкриті для участі будь-яких держав.

Міжнародний звичай (МЗ) – правило, що склалося в результаті довготривалого застосування у відношеннях між всіма або декількома державами, але не закріплене у міжнародному договорі. Виступає джерелом права у тих випадках, коли відносини не врегульовані міжнародним договором. Необхідною умовою визнання МЗ джерелом права, як його називають, звичаєвої норми МП, є визнання його всіма або кількома

державами, що виражене або в активній формі (у вигляді певних дій), або шляхом утримання від дій. Звичаї, в основі яких покладені принципи суверенітету та рівності, обов'язкові для всі країн. Інші звичаї діють для держав, що їх визнали, за міжнародною практикою визнаються також й “торговельні звичаї”. У зв'язку з тим, що МЗ не має формальної фіксації, класифікація таких правил поведінки ускладнюється й здійснюється за допомогою рішень міжнародних та арбітражних органів, актів міжнародних організацій, доктрин спеціалістів в галузі МП, державній політиці.

Загальні принципи МП – являють собою загальновизнані норми, які утворюють фундамент МП та допомагають забезпечувати стабільне й ефективне функціонування міжнародної системи (див. тема №1).

Резолюції міжнародних організацій, рішення міжнародних судів та арбітражів, внутрішньодержавні закони, рішення національних судів, доктрина міжнародного права – це **допоміжні джерела МП**. Вони не є, як правило, власно джерелами МП. Допоміжні джерела МП або виступають певними стадіями у процесі створення міжнародно-правових норм, або допомагають встановити існування або зміст норми МП. *Резолюції* міжнародних організацій носять зазвичай рекомендаційний характер. Так, Генеральна Асамблея ООН, відповідно до ст. 10 Статуту ООН, по основним питанням своєї діяльності приймає тільки рекомендації. Разом з тим резолюції Генеральної Асамблеї ООН можуть використовуватись під час розробки міжнародних договорів. Наприклад, правила поведінки сформульовані в цих резолюціях, можуть бути покладені в основу статей договорів. Крім того, положення резолюцій можуть набути обов'язкового характеру в процесі створення норм міжнародного права шляхом звичаю. В багатьох випадках резолюції використовуються як засіб констатації або тлумачення діючих міжнародно-правових норм. *Рішення міжнародних судів та арбітражів* є актами застосування міжнародно-правових норм до конкретних випадків та їм не притаманний правотворчий характер. Відповідно до ст. 59 Статуту Міжнародного Суду ООН, його рішення

“обов’язкове лише для сторін, що приймають участь у справі та лише у даній справі”. Що стосується підготовки Судом консультативних висновків по юридичним питанням, то їх факультативний характер впливає з їх найменування. Рішення міжнародних судів та арбітражів можуть суттєво впливати на практику держав. Вони можуть слугувати засобом тлумачення міжнародно-правових норм, оскільки приймаються по схожим справам (міжнародний прецедент). *Внутрішньодержавні закони та рішення національних судів* можуть свідчити про визнання тією чи іншою державою певної норми МП та сприяти міжнародному нормотворенню. *Доктрина МП* є допоміжним засобом встановлення наявності (або відсутності) тих чи інших міжнародно-правових норм та роз’яснення їх змісту. Згідно ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН Суд при вирішенні спорів може застосовувати “доктрини найбільш кваліфікованих спеціалістів по публічному праву різних націй в якості допоміжного засобу для визначення правових норм”.

1.1.5.1 Норма міжнародного права.

Ще одне джерело – це **норма** міжнародного права – первинний елемент системи МП, який означає правило поведінки, що створюється державами та іншими суб’єктами МП шляхом узгодження своїх позицій й визнане ними у якості юридично обов’язкового. Міжнародно-правова норма дещо відрізняється від внутрішньодержавної норми. Міжнародні відносини можуть бути врегульовані не тільки нормами МП, але й за допомогою міжнародної ввічливості та моралі. Саме ця обставина й визначає специфіку міжнародно-правової відповідальності. На відміну від класичної конструкції (гіпотеза, диспозиція, санкція) міжнародно-правова норма у більшості випадків має тільки диспозицію. Санкції за порушення цих норм встановлюються в окремих угодах чи системою міжнародного права в цілому.

В нормах МП містяться права та обов’язки суб’єктів МП. Норми об’єднуються в інститути та галузі. Під *інститутом МП* розуміють групу норм, що регулюють якісно однорідні міжнародні відносини, які об’єднуються загальним об’єктом такого регулювання (наприклад, інститут

визнання, відповідальності та ін.). *Галузь МП* – це головний підрозділ даної системи права, який охоплює якісно уособлену галузь міжнародних відносин, що регулюються спеціальними нормами та інститутами. Норми МП можуть бути *класифіковані*:

- 1) за сферою дії – універсальні та локальні (регіональні);
- 2) за юридичною силою – імперативні та диспозитивні;
- 3) за функціями в системі – матеріальні та процесуальні;
- 4) за способом утворення та формою існування – звичаєві, договірні, норми рішень міжнародних організацій.

Норма, що визнається всіма або переважною більшістю держав в якості юридично-обов'язкового правила поведінки певного виду правовідносин називається *універсальною*. До таких норм відносяться загальновизнані принципи МП, норми загальних багатосторонніх договорів, а також багато норм звичаєвого права.

Локальна міжнародно-правова норма – це юридично-обов'язкове правило поведінки, яке регулює певні галузі міжнародних відносин між обмеженим колом суб'єктів МП. Вони можуть носити регіональний характер коли їх юридично-обов'язкова сила визнається суб'єктами МП, що розташовані в одному географічному районі та нерегіональний характер, коли суб'єкти МП, відносини між якими регулюються, знаходяться в різних районах.

Відповідно до ст. 53 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. *імперативна* норма визначена як така “яка приймається та визнається міжнародною спільнотою держав в цілому як норма, відхилення від якої неприпустимо і яка може бути змінена тільки наступною нормою загального міжнародного права, що носить такий самий характер”.

Диспозитивна норма, навпаки, допускає відхилення за взаємною згодою суб'єктів МП, при цьому не можна спричиняти шкоду правам та законним інтересам третіх держав. Після досягнення вказаної згоди такі норми стають так само обов'язковими для виконання суб'єктами МП, як й імперативні (наприклад, норми міжнародного морського права про делімітацію виключних економічних зон та континентального шельфу між протилежними та суміжними прибережними державами, про прилеглу зону та ін.).

Матеріальні норми регулюють міжнародні відносини, які складаються з приводу досягнення певних благ. **Процесуальні** норми покликані створити найбільш сприятливі умови для реалізації положень матеріальних норм в різних умовах правової діяльності суб'єктів МП.

Одним з видів систематизації правового матеріалу є *кодифікація* – форма нормотворчої діяльності суб'єктів МП, спрямована на переробку діючих міжнародно-правових норм, усунення протиріч в МП та створення на цій основі нових кодифікованих актів, що замінюють всі попередні акти, які діяли в певній галузі міжнародних відносин. Юридична форма таких актів – міжнародний договір.

Ключові слова до змістового модуля 1.1

Генеральна Асамблея ООН; Генеральний секретар ООН; система МП; система науки МП; суб'єкти МП; суверенітет; правосуб'єктність; держава; визнання у МП; де-факто; де-юре; ад-хок; види визнання; народи, що реалізують право на самовизначення; міжнародні організації; державоподібні утворення; джерела МП; норма МП; загальні міжнародні конвенції; міжнародний звичай; загальні принципи права; доктрина МП; інститути МП; галузі МП.

Питання для самоконтролю до змістового модуля 1.1

1. Походження та розвиток міжнародного права.
2. Співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права.

3. Зміст принципів міжнародного права.
4. Міжнародне право як самостійна система права.
5. Сфера дії міжнародного права.
6. Правопреемство у МП.
7. Індивіди та міжнародні неурядові організації як суб'єкти міжнародного права.
8. Види та форми правонаступництва в міжнародному праві.
9. Теорії визнання.

Рекомендована література до змістового модуля 1.1

- 1.Алексидзе Л.А. Некоторые вопросы теории международного права. Императивные нормы/ Л.А.Алексидзе. – Тбилиси, 1982.
2. Буткевич В.Г. Міжнародне право. Основи теорії: підручник / В.Г. Буткевич, В.В. Мицик, О.В. Задорожний. – К., 2002.
3. Даниленко Г.М. Обычай в современном международном праве / Г.М.Даниленко. – М.,1988.
4. Курс международного права: в 7 т. – М.,1989. – Т. 1.
5. Курс международного права : в 7 т. – М.,1990 . – Т.3
6. Мережко А.А. Введение в теорию международного права. Гносеология международного права / А.А. Мережко. – К., 2002
7. Ноговіщина Ю.О. Міжнародно - правові аспекти правонаступництва України. - К.: – Видавничий Дім «Промені», 2006. –352с.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.2 ПРАВО МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ

1.2.1 Поняття права міжнародних договорів.

Право міжнародних договорів (ПМД) – це галузь міжнародного права, норми якої визначають умови дійсності, порядок укладання, дії, зміни та припинення міжнародних договорів (МД). *Об'єктом* цієї галузі є сам МД в широкому розумінні, який вже давно став одним з основних джерел МП. Право МД розповсюджується на всі види МД незалежно від їх найменування, форми, об'єкта та процедури укладання. Значення цієї галузі права обумовлено посиленням ролі міжнародних договорів в сучасному світі. Основним її джерелом залишається міжнародно-правовий звичай. У 1969 р. на конференції ООН у Відні була прийнята Конвенція про право міжнародних договорів, яка докладно регламентує порядок укладання МД, їх вступ в силу, тлумачення, застосування та припинення, умови дійсності. Конвенція вступила в силу 27 січня 1980 р.

Багато норм права міжнародних договорів закріплено у важливих міжнародних документах, таких, як Статут ООН, Заключний акт Наради по безпеці та співробітництву в Європі, 1975 р., Декларація про принципи міжнародного права, яка стосується дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН, 1970 р. Практика укладання міжнародних договорів впливає на процес створення, зміни та ліквідації звичайних норм права міжнародних договорів. У преамбулах та заключних постановках багатьох договорів містяться схожі положення про їх вступ в силу, строк дії, функції дипозитарію.

Міжнародний договір – угода між двома і більше державами чи іншими суб'єктами МП відносно встановлення, зміни чи припинення їх взаємних прав та обов'язків в політичних, економічних та інших відносинах. МД є основним джерелом МП. МД – це родове поняття, яке охоплює всі міжнародні угоди, що можуть мати будь-яке *найменування* та форми: договір, угода, пакт, трактат, конвенція, декларація, комюніке, протокол та інше. Твердо встановленого значення тих чи інших назв не існує. Незалежно від

найменування всі договори мають однакову юридичну силу. Вони можуть міститись не в одному, а в декількох пов'язаних між собою документах.

Як правило МД укладається у письмовій *формі*. В усній формі він зустрічається рідше, але це можливо у вигляді, наприклад, джентльменської угоди. За кількістю учасників МД поділяється на *двосторонні* та *багатосторонні*. Вони можуть бути *регіональними* або *універсальними*. Якщо в МД можуть приймати участь всі зацікавлені держави, то він має назву – *відкритий МД* (ВМД), тобто такий, що зачіпає загальні норми міжнародного права, до якого може приєднатися будь-яка зацікавлена держава. Як правило у ВМД кодифікується і прогресивно розвивається МП, а їх об'єкт та мета викликають інтерес для всієї міжнародної спільноти. Основне призначення відкритих загальних багатосторонніх договорів – сприяти прийняттю або здійсненню мір чи заходів всесвітнього масштабу, під час реалізації яких необхідні узгоджені дії якомога більшої кількості держав. *Закритий міжнародний договір* (ЗМД) – договір, відповідно до положень якого коло його учасників обмежене будь-яким критеріями. По об'єкту регулювання МД можуть бути: *політичні, економічні, договори по спеціальним питанням*. По рівню укладання: *міждержавні, міжурядові, міжвідомчі* (підписують, відповідно, голова держави, голова уряду, голова міністерства чи відомства). За строком дії: *строкові* (на певний строк); *безстрокові* (укладені на невизначений строк, без вказівки на строк дії або з визначенням безстрокового характеру).

Мета договору – кінцевий результат, якого прагнуть суб'єкти МП, що укладають договір.

Об'єктом договору є соціальні відносини, що регулюються нормами, які містяться в укладеному договорі.

Предмет договору – це конкретні матеріальні чи нематеріальні блага, охороняти або ж забезпечувати які завдання угоди.

Сторонами у міжнародній угоді можуть бути суб'єкти МП, що мають правоздатність на їх укладання.

1.2.2 Структура міжнародних договорів

Структура МД складається з преамбули, основної частини та заключної частини. *Преамбула* – це вступна частина договору в якій сторони вказують мету угоди та принципи її досягнення. *Основна частина* містить взаємні права та обов'язки сторін, тобто ті правила поведінки, якими вони повинні керуватись при виконанні договору. *Заключна частина* містить положення про порядок вступу договору в силу, його дії та припинення дії. В договорі можуть бути *додатки*, які конкретизують основні його положення та мають однакову юридичну силу з основним текстом договору (наприклад, технічні плани). МД може бути розділений на статті, глави, розділи, параграфи, пункти – залежно від об'єкту та предмету договору. Двосторонній договір укладається на *мовах* сторін, що домовляються; багатосторонній – на одній, двох або більше мовах. При укладенні договору сторони використовують правило **альтернату** відповідно до якого в екземплярі МД, який передбачений для даної сторони, що домовляється, найменування цієї сторони в загальному переліку сторін, підписи її уповноважених, печатки, а також текст договору на мові держави даної сторони розміщується на першому місці й для підпису залишається місце з лівої сторони або зверху, якщо підписи розташовані один над одним. Це правило застосовується переважно при укладанні двосторонніх угод.

Тексти договору на мові кожної із сторін є **автентичними** тобто рівнозначними за змістом та за своєю юридичною силою, узгоджені сторонами остаточно.

Тексти багатосторонніх договорів складаються на офіційних мовах ООН (англійська, арабська, іспанська, китайська, російська, французька) або на офіційних мовах конкретної міжнародної конференції.

1.2.3 Стадії укладання міжнародних договорів

Перша стадія укладання договорів – це обмін повноваженнями для двосторонніх договорів та перевірка повноважень особливим комітетом для багатосторонніх договорів. Повноваження – це спеціальний документ, що

видається державним органом від імені якого укладається договір, уповноваженим на ведення переговорів та підписання особами, що домовляються (Президент, Прем'єр Міністр, Міністр іноземних справ – особи, що не потребують повноважень). Окрім повноважень уповноважені отримують інструкції по предмету договору.

Після закінчення переговорів, коли текст договору узгоджено та встановлено його автентичність, уповноважені особи **парафують** договір. Це означає підтвердження автентичності його тексту ініціалами уповноважених осіб держав, що домовляються, свідчить, що даний узгоджений текст договору є остаточним. Парафування не означає обов'язковість статей договору. Парафувати договір можуть голови дипломатичних представництв.

Найбільш розповсюдженими формами вираження згоди на обов'язковість міжнародного договору є:

Підписання – означає згоду на його обов'язковість тільки у тому випадку, якщо договір не підлягає ратифікації або затвердженню.

Ратифікація – це затвердження МД вищим органом державної влади. Вона може бути виражена у двох документах: закон про ратифікацію (внутрішній законодавчий акт) та ратифікаційна грамота (міжнародно-правовий акт). В Україні законодавством затверджений перелік договорів, які підлягають ратифікації. Для того, щоб двосторонній договір вступив в силу необхідно провести обмін ратифікаційними грамотами між державами. Для багатосторонніх договорів такі грамоти здаються *депозитарію*. Депозитарій в МП, той хто зберігає оригінальний текст багатосторонньої міжнародної угоди та всіх інших документів, що до неї відноситься (заяви, оголошення, ратифікаційні грамоти, документи про денонсацію та ін.). Депозитарієм можуть бути одна або декілька держав, міжнародна організація або головна виконавча посадова особа цієї організації. Депозитарій визначається державами, що приймають участь у переговорах. Зазвичай ним призначається держава на території якої відбулась міжнародна конференція, на якій був прийнятий даний договір, або компетентний орган міжнародної

організації, якщо договір був прийнятий в межах цієї організації. Депозитарій має визначені функції: збереження оригіналів документів, підготовка засвідчених копій, інформування членів договору про його стан та інше.

Затвердження – це така форма визнання обов’язковості МД, яка діє для міжурядових та міжвідомчих договорів. Її ще називають *конфірмація*.

Якщо держава не брала участі у договірному процесі, але хоче приймати участь у його виконанні, такий процес має назву приєднання.

Оговірки – одностороння заява держави, завдяки якій вона хоче виключити або змінити по відношенню до себе юридичну дію певних положень угоди. Вона повинна бути підтверджена та ратифікована. Її існування можливе тільки в тому випадку, якщо сторони передбачили це у самому договорі під час його складання. Оговірки не повинні протирічити меті та об’єкту договору.

Відповідно до Віденської конвенції 1969 р. договір може бути змінено за згодою сторін шляхом внесення поправок. При цьому всі сторони, що домовляються повинні повідомити про будь-яку пропозицію, яка стосується поправок до багатосторонніх договорів. Кожна з учасниць договірного процесу має право на участь у: 1) прийнятті рішення про те, що потрібно зробити по відношенню до такої пропозиції; 2) переговорах та укладанні будь-якого договору про внесення поправок в нього. За допомогою поправок умови договору змінюються.

Ключові слова до змістового модуля 1.2

Міжнародний договір; право МД; преамбула; підписання; ратифікація; затвердження; приєднання; оговірки; поправки; пролонгація; реновація; денонсація; анулювання; “правило естоппеля”; доктринальне, автентичне та судові тлумачення.

Питання для самоконтролю до змістового модуля 1.2

1. Розкрити зміст понять: пролонгація, реновація, денонсація, анулювання.

2. Розкрити зміст “правила естоппеля”.
3. Реєстрація та опублікування міжнародних договорів.
4. Місце договору в сучасних міжнародних відносинах.
5. Органи та посадові особи уповноважені представляти держави чи МО при укладенні міжнародного договору.
6. Підстави оскарження дійсності міжнародних договорів.
7. Розкрийте зміст поняття «застереження».
8. Підстави для припинення дії міжнародного договору.

Рекомендована література до змістового модуля 1.2

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів: коментар. - 77777777
2. Жарский А.В. Оговорки к международным договорам в российской доктрине и практике / А.В. Жарский // Журнал российского права. – 2000. – №9. – С.81 – 91.
3. Лукащук И.И. Современное право международных договоров: в 2т/ И.И. Лукащук. – М.,2006.
4. Мельник А.Я. Правонаступництво України щодо міжнародних договорів СРСР / А.Я. Мельник. – К.,2005.
5. Мережко О.О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики: монографія / О.О.Мережко. – К., 2002.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.3 МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС НАСЕЛЕННЯ. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ГРОМАДЯНСТВА. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ПРАВ ЛЮДИНИ

1.3.1 Поняття населення у міжнародному праві.

Населення – це сукупність індивідів, що проживають в певний час на території конкретної держави та підпорядковуються її юрисдикції. В склад населення будь-якої держави входять громадяни цієї держави, іноземці та особи без громадянства (апатриди). Існує ще одна категорія осіб, що мають подвійне громадянство (біпатриди). Правовий статус населення визначається передовсім нормами внутрішньодержавного права, а також міжнародного та звичаєвого права.

Не треба ототожнювати поняття “населення” та “народ”. Народ – це суб’єкт міжнародної правової системи прав народів. Народ вперше став загально визнаним суб’єктом МП у 1945 р., внаслідок затвердження в Статуті ООН принципу “рівності та самовизначення народів”. Сьогодні у міжнародному праві закріплено широке коло прав народів, що узагальнено в різних конвенційних та результативно-декларативних актах. Разом з тим загально визнаного всією світовою спільнотою поняття “народ” до цих пір немає. Дискусії на цю тему проходять не тільки у міжнародно-правовій, але й у етнографічній літературі з ХІХ ст. На основі більшості визначень (а їх тільки у доктрині МП було сформульовано більше 100) можна стверджувати, що **народ** – це стійка група людей, яка історично склалась на певній території та відрізняється від решти єдиною мовою, відносно стабільними особливостями культури та психіки, а також загальною самосвідомістю своєї єдності й фіксованою самоназвою.

1.3.2 Міжнародно-правові питання громадянства. Способи набуття громадянства.

З поняттям населення тісно пов’язано поняття **громадянство**, як стійкий політико-правовий зв’язок фізичної особи з державою, що виражається у наявності взаємних прав та обов’язків. Стійкість зв’язку

характеризується: 1) тим, що він з'являється з народженням і зникає у зв'язку зі смертю; 2) на нього не впливає просторовий фактор (навіть закордоном). Питання громадянства регулюються передовсім законодавством держав (в Україні це Конституція та Закон “Про громадянство України” 1991 р.), а також нормами міжнародного права (дипломатичний захист, консульська допомога, двосторонні та багатосторонні договори).

Кожна держава самостійно виробляє правила набуття громадянства. У міжнародному праві існує декілька загальновизнаних форм набуття громадянства, що визнані всією світовою спільнотою. Вони поділяються на *індивідуальні* та *колективні*. До індивідуальних відносять:

Національний принцип (“право крові”) полягає у тому, що громадянство набувається внаслідок народження. Його дотримується більшість держав світу. Право крові означає, що дитина незалежно від місця свого народження. Існує два варіанта права крові. Перший засновано на так званому принципі “єдності сім’ї”, основною ідеєю якого є першість у сім’ї за чоловіком. Відповідно до цього принципу, дитина “успадковує” громадянство батька, і тільки позашлюбна дитина набуває громадянства матері. Інший принцип засновано на ідеї рівності сторін у шлюбі, тобто не має переваг громадянства ані батька, ані матері. В Україні переважно використовується принцип права крові, який означає, що дитина яка народилась від громадян України буде мати українське громадянство незалежно від місця народження. Якщо один з батьків на момент народження дитини є громадянином України, а інший особою без громадянства, дитина є громадянином України незалежно від місця народження. При різному громадянстві батьків, коли один з них на момент народження дитини є громадянином України, а інший має іноземне громадянство, питання про громадянство дитини незалежно від місця її народження вирішується за письмовою згодою батьків. Якщо такої згоди немає дитина набуває громадянство України, якщо вона народилась на її території, або якщо в іншому випадку вона стала би особою без громадянства.

Територіальний принцип (“право ґрунту”) – ще один з принципів набуття громадянства внаслідок народження. Право ґрунту означає, що дитина набуває громадянство держави, на території якої вона народилась, незалежно від громадянства своїх батьків. Переважно на праві ґрунту засновано законодавство США та більшості латиноамериканських держав. Однак, у чистому вигляді право ґрунту не зустрічається, оскільки у законодавстві країн, що його додержуються є положення засновані й на праві крові. Це пояснюється бажанням таких країн надавати на певних умовах своє громадянство дітям, які народились у їх громадян за кордоном. Деякі положення українського законодавства про громадянство також засновані на праві ґрунту (але й на праві крові). Наприклад, дитина, що знаходиться на території України, батьки якої невідомі, є громадянином України; дитина народжена на території України від батьків, що є громадянами інших держав, набуває громадянства України у випадку, якщо ці держави відмовляють у громадянстві; дитина, народжена на Україні від батьків, що є особами без громадянства, є громадянином України. Виключенням з цих правил будуть випадки народження дітей у осіб, на які розповсюджуються дипломатичні імунітети та привілеї. На конференції ООН з питань дипломатичних зносин та привілеїв 1961 р., був прийнятий протокол про набуття громадянства (ст. 2 співробітники дипломатичного представництва, що не є громадянами країни перебування, й члени їх сімей, які живуть разом з ними, не набувають громадянства даної держави виключно у порядку застосування законів держави перебування).

Натуралізація – така форма набуття громадянства, яка надається особі за її заявою. Зазвичай натуралізація може мати місце після проживання іноземцем на території даної держави протягом певного періоду часу. Деколи, у якості умов для натуралізації вимагається: володіння офіційною мовою держави; наявність засобів для існування; бездоганна репутація та інше. В деяких державах, поряд із звичайним, встановлюється полегшений порядок натуралізації для осіб, що мають етнічний або лінгвістичний зв’язок

з даною державою (наприклад, Ізраїль). В інших, коло прав у натуралізованих громадян дещо вужче, ніж природжених (наприклад, у США та Естонії президентом держави може бути лише громадянин за народженням). Загалом, процедура натуралізації регулюється внутрішнім законодавством держав.

Реінтеграція – поновлення у громадянстві будь-якої держави особи, що раніше його мала, але з певних причин втратила. Реінтеграція відбувається за заявою особи, що бажає відновити громадянство й, як правило, за спрощеною процедурою (ст. 17 Закону України “Про громадянство України”).

Пожалування – схоже на натуралізацію, але відбувається не за ініціативою самої особи, а за ініціативою відповідних державних органів за особливі заслуги перед державою.

До колективних форм набуття громадянства відносять:

Трансферт – це обмін населенням між державами на основі міжнародної угоди з автоматичною зміною громадянства під час переходу території з під суверенітету однієї держави до іншої, відповідно з одного громадянства в інше. Зазвичай трансферт супроводжується можливістю вибору громадянства, тобто **оптацією**. Це один із способів набуття або припинення громадянства, який полягає у виборі громадянства при зміні державної приналежності території. Особи, що проживають на території, що переходить від однієї держави до іншої, отримує право оптації в порядку і строки, визначені договором між відповідними державами або встановлені державою в односторонньому порядку.

За Конституцією України (ч. 1, ст. 25) ніхто не може бути позбавлений громадянства України. Припинення громадянства відбувається за законом України у таких випадках: 1) у випадку виходу з громадянства; 2) у випадку втрати громадянства; 3) відповідно до міжнародної угоди, що ратифікована ВР України.

1.3.3 Міжнародно-правовий статус біпатридів, апатридів, іноземців та біженців.

Подвійне громадянство (біпатризм) – приналежність особи одночасно до громадянства двох та більше держав, підтверджена відповідними документами. Біпатризм може виникати як при народженні так й в результаті прийому особи у громадянство іншої держави, якщо вона одночасно не втрачає попереднє громадянство. В конституційному праві різних країн по різному вирішується питання про можливість біпатризму та його наслідки. Колізійні питання регулюються Гаазькою конвенцією про деякі питання, що стосуються колізії законів про громадянство 1930 р.

Негативними наслідками біпатризму є: подвійний дипломатичний захист; військова служба. Ці проблеми вирішуються за допомогою міжнародних договорів, які спрямовані на скасування колізій по цим проблемам, а також договори спрямовані на ліквідацію біпатризму. За негласним правилом держави беруть на себе обов'язок не приймати у своє громадянство громадян іншої країни без офіційного дозволу компетентних органів влади цієї країни.

Безгромадянство (апатрид) – особа, що не є громадянином даної країни та не може довести за допомогою відповідних формальних доказів приналежність до громадянства будь-якої іноземної держави. Безгромадянство виникає у випадках, коли особа втратила своє громадянство й не набула нового. У зв'язку з ростом кількості осіб без громадянства, було прийнято кілька міжнародних конвенцій спрямованих на скорочення без громадянства та захисту осіб без громадянства (Конвенція про скорочення без громадянства 1961 р.; Конвенція про громадянство заміжньої жінки 1957 р.). Права та обов'язки апатридів, як правило, регулюються національним законодавством.

Іноземці – це особи, що знаходяться на території певної держави, при цьому не є її громадянами, а мають громадянство іншої держави.

Правовий режим іноземців, тобто сукупність прав і обов'язків, якими може користуватись іноземець, визначається внутрішнім національним законодавством, а також міжнародними зобов'язаннями держави. На сьогоднішній день найбільш розповсюдженими по відношенню до іноземців є *національний режим, режим найбільшого благосприяння та спеціальний режим.*

Відповідно до ст. 26 Конституції України та закону України “Про статус іноземців” 1993 р., іноземці та апатриди мають однаковий правовий статус і, в цілому, на них розповсюджується національний режим. Суть його полягає в урівненні в правах іноземців з громадянами за виключенням окремих прав.

Режим найбільшого благосприяння передбачає, зазвичай, що держава надасть іноземцям такі ж самі права, якими користуються громадяни будь-якої третьої держави на її території. Такий режим передбачається міжнародними договорами та міститься в торгових договорах. Цей режим використовується для виключення дискримінації серед іноземців.

Спеціальний режим – застосовується до іноземців та означає надання їм прав та, відповідно, обов'язків в певній сфері життя. Характерним для всіх режимів є те, що на них впливає характер відносин між державами.

Важливим інститутом в забезпеченні прав та законних інтересів іноземців є *дипломатичний захист* іноземних громадян державою їх громадянства. Такий захист передбачено як у договірному так й у звичаєвому праві. Дипломатичний захист – інститут як міжнародного так і національного права. За нормами МП будь-яка держава має право, але не зобов'язана, надавати дипломатичний захист своїм громадянам на території іншої держави. Держави у своїх взаєминах повинні поважати це право. За національним правом більшості держав надання дипломатичної допомоги своїм громадянам – їх обов'язок. Деякі держави дозволяють консульським та дипломатичним установам, на свій розсуд, вирішувати питання захисту. Громадяни можуть (мають право) тільки звернутися по допомогу, але не вимагати її.

Біженець – іноземець (або особа без громадянства), який внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками расової та національної приналежності, відношенню до релігії чи громадянству, приналежності до певної соціальної групи або політичним переконанням, вимушений покинути територію держави громадянином якої він є (або на території якої він постійно мешкає) і не може або не бажає користуватися захистом цієї держави внаслідок вказаних побоювань. До цієї категорії осіб не відносяться особи, що залишають свою країну у пошуках кращого економічного положення (“економічні біженці”).

Вперше термін біженці з’явився у 1950 р., коли Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН було створено Управління Верховного комісара у справах біженців, а у 1951 р. була укладена багатостороння Конвенція про статус біженців. В 1967 р. був прийнятий Протокол про статус біженців відповідно до якого Конвенція 1951 р. розповсюджувалась на всіх хто приєднався до неї після 1951 р. В національному законодавстві України правовий статус біженців закріплено у законі України “Про статус біженців” 1993 р.

Переміщені особи – це особи, що були примусово вивезені під час другої світової війни фашистами та їх союзниками з окупованих ними територій для використання на різних роботах. Після закінчення війни, за двосторонніми угодами з СРСР була здійснена репарація (повернення на батьківщину) переміщених осіб. Для цього у 1946 році була створена міжнародна організація у справах біженців, яка проіснувала до 1951 р. Поняття “переміщені особи” не використовується, радше кажуть “внутрішні біженці” або “вимушені переселенці”, коли особи покидають один конфліктний регіон держави і переселяються в інший регіон тієї ж держави.

Право притулку. Інститут права притулку вперше виник в період Великої французької революції (Конституція Франції 1793 р.). В Конституції України (ч. 2 ст.26) проголошується: “Іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок в порядку, встановленому законом”. Аналогічні положення містяться в конституціях багатьох країн світу. Загальна

декларація прав людини (ст. 14) передбачає: “1) Кожна людина має право шукати притулку від переслідувань в інших державах та користуватися цим притулком. 2) Це право не може бути використано у випадку переслідувань за скоєння неполітичного злочину, або діяння, що суперечить цілям та принципам ООН.”

Розрізняють:

1) територіальний притулок – надання державою будь-якій особі (особам) можливості сховатися від переслідувань політичного характеру на своїй території. Дозвіл на постійне проживання, що надається іноземцю або особі без громадянства, не означає надання територіального притулку. Підстави надання такого притулку встановлюються внутрішнім законодавством держави. Воно не повинно надаватись особам, що скоїли загально кримінальні злочини, злочини проти миру, військові злочини, злочини проти людства. Існує цілий ряд міжнародних договорів, в яких вказуються категорії злочинців, що можуть бути виданими (тобто не можуть отримати притулок). Надання державою територіального притулку тягне за собою певні обов’язки: 1) не видавати особу, що отримала притулок державі від переслідувань якої вона шукала захисту; 2) не допускати, щоб така особа скоювала з її території будь-які насильницькі дії проти держави, яку залишила.

2) дипломатичний притулок – надання державою такої ж можливості, але в межах дипломатичного представництва, консульської установи, або на військовому кораблі, який знаходиться на території даної держави. Відповідно до норм МП, недоторканість приміщення дипломатичного та консульського представництва, а також екстериторіальність іноземного військового кораблю не дають права надавати у їх приміщеннях притулок особам, що переслідуються владою держави перебування за скоєння ними правопорушення.

1.3.4 Система міжнародного захисту прав людини

Право прав людини - відносно «молода» галузь міжнародного

публічного права. Становлення цієї галузі науковці датують серединою ХХ ст. Права і свободи можна *класифікувати* на:

- 1) захист релігійних прав;
- 2) регулювання прав національних меншин;
- 3) права людини в період збройних конфліктів тощо.

Важливу роль у становленні цієї галузі відіграли міжнародні договори, що укладались між державами в процесі боротьби з рабством, піратством, тероризмом та, відповідно, їх заборонаю. Історія людства знає багато прикладів, що послужили поштовхом для створення саме цієї галузі міжнародного права. Це, наприклад, боротьба з рабством, работоргівлею та їх заборонаю, експлуатації людини (наприклад, жінок та дітей), нові форми примусової праці тощо. Міжнародно-правові норми, що забезпечують права фізичних осіб сьогодні зустрічаються в міжнародному гуманітарному праві, у галузі, що присвячена міждержавному співробітництву з регулювання питань громадянства, а також встановлення правових режимів окремих категорій осіб (наприклад вимушених переселенців, іноземців, апатридів, біженців).

1.3.5 Поняття та зміст міжнародно-правового захисту прав людини.

Основні нормативні акти міжнародного права прав людини

Міжнародне право прав людини це галузь міжнародного публічного права, яка регулює співробітництво держав у сфері поваги та дотримання прав людини. *Основним завданням* цієї галузі є створення міжнародно-правових механізмів захисту прав людини та забезпечення відповідних гарантій їх дотримання через співпрацю між суб'єктами міжнародного права. Становлення цієї галузі почалось у ХХ столітті та підтверджує подальший бурхливий розвиток всього міжнародного публічного права. Передовсім це пов'язано із значними політичними та територіальними претензіями держав одна до одної, а також зростанням напруги у світі в цілому.

Основні напрями міжнародного захисту прав людини полягають у:

- формулюванні рекомендацій державам у вирішенні проблем захисту прав людини;

- дотриманні існуючих та розробці проектів нових міжнародних договорів;

- створенні міжнародних механізмів перевірки виконання взятих державами міжнародних зобов'язань та дотримання міжнародних договорів (тільки для тих держав, які взяли на себе виконання цих зобов'язань).

Таким чином, дотримання прав людини це прерогатива національного права, а міжнародна спільнота «втручається» тільки тоді коли держава не справляється з тими зобов'язаннями, що їх на себе взяла щодо захисту прав та свобод людини.

Основою міжнародного права прав людини є положення **Статуту ООН** 1945 р. Він декларує принципи міждержавного спілкування, правила, за якими живе вся свідома світова спільнота. Стаття 1 Статуту визначає одним із завдань “міжнародне співробітництво в розв’язанні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру й у сприянні та розвитку поваги до прав людини і основних її свобод”.

Наступним актом, що мав вагоме значення була **Загальна декларація прав людини**, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 році. Вона стала першим міжнародним документом, що конкретизував положення Статуту ООН, який не давав чіткого переліку основних прав та свобод людини. Саме в Загальній декларації прав людини вперше в історії сформульовано перелік **основних прав і свобод людини**, які, на думку міжнародної спільноти, повинна забезпечити кожна держава на своїй території. Декларація не була юридично обов’язковою для учасників та не вважалася міжнародною угодою. В ній не передбачені механізми контролю світової спільноти за дотриманням прав та свобод людини в кожній окремо взятій державі, немає й гарантії виконання. Але переоцінити значення цього акту неможливо. Його прийняття дало можливість та сприяло подальшому розвитку міждержавного співробітництва в цій галузі. Слід зауважити, що під час голосування Декларації всі держави підтримали її прийняття, а утримались лише Південно-Африканська Республіка, Саудівська Аравія та

соціалістичні держави.

До **універсальних (всесвітніх) договорів** відносять договори укладені в рамках ООН. Такі угоди відіграють найважливішу роль в системі джерел міжнародного права прав людини. Серед них: Міжнародний пакт про громадянські та політичні права; Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. До Пакту про громадянські та політичні права прийнято два протоколи: Факультативний протокол від 1966 р. та Протокол від 1986 р. Пакти про права людини від 1966 р. слугували продовженням положень Загальної декларації прав людини та стали обов'язковими для держав.

Не менш значущими є й інші конвенції прийняті ООН: Конвенцію ООН по боротьбі з геноцидом 1948р., Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1966 р., Конвенцію проти катувань 1984 р., Конвенцію про права дитини 1989 р. тощо. На етапі формування права прав людини як галузі значний внесок вносять міжнародні організації різних рівнів, особливо в структурі ООН (наприклад, МОП, ЮНЕСКО та ін.). Спеціалізовані установи передбачають в своїх установчих документах відповідні завдання та повноваження для забезпечення своєчасного реагування на будь-які прояви порушень з боку держав в галузі забезпечення прав та основних свобод людини.

Видається доцільним звернути увагу на більш близькі нам **регіональні конвенції**, що є правовою базою *європейської* системи захисту прав людини. До найважливіших відносять Європейську конвенцію з прав людини та основних свобод 1950 року з усіма протоколами, що її доповнюють. Що стосується Африканського континенту, то там аналогічною конвенцією є Африканська хартія прав людини і народів, прийнята Організацією африканської єдності (ОАЄ) 1981 р. Американський континент проголосував за Американську конвенцію прав людини у 1969 році, яка стала правовою підставою міждержавного співробітництва в цій сфері.

Джерелами цієї галузі міжнародного публічного є й звичасві **норми й**

норми рішення Міжнародного суду ООН та інших міжнародних органів.

1.3.6 Класифікація основних прав і свобод людини

З виникненням та успішним розвитком міжнародного права прав людини виникла необхідність класифікувати основні права та свободи людини. Останнім часом найбільш вдалою вважається класифікація яка ґрунтується на основних положеннях Загальної декларації прав людини. Відповідно до неї, всі основні права і свободи поділяють на три групи:

- *політичні та громадянські права* - це так зване перше покоління прав людини, воно бере свій початок від буржуазних перетворень, особливо Французької революції та її Декларації прав людини і громадянина від 1789 р. Суть цієї групи прав людини полягає в **забезпеченні свободи особи від втручання держави** (свобода совісті, віросповідання, виборчі права тощо).

- *соціальні, економічні та культурні права* - це група прав яка “вимагає” від держави забезпечення певних можливостей, умов добробуту індивіда, (право на освіту, працю, відпочинок тощо). Різниця між *політичними та громадянськими правами* й *соціальними, економічними та культурними правами* полягає в тому, що перші забезпечуються невтручанням держави, а інші, навпаки, передбачають активні дії держави щодо їх забезпечення.

- *колективні права* людини, їх ще називають *правами народів*. Становлення цієї групи прав обумовлене не тільки виникненням нових націй та їх виходом на світову арену, але й можливістю впливу на процеси що відбуваються в світі не тільки з боку держав, а й інших суб'єктів міжнародного права. Тому світова спільнота вимушена була звернути увагу на дотримання та забезпечення прав не тільки окремо взятого індивіда, але й групи індивідів. За своєю природою ці дві групи прав відмінні, адже в їх основі лежать різні принципи формування. Права індивідів ґрунтуються на природних правах, які притаманні їм від народження, тоді як колективні права формуються в процесі створення певної спільноти. Хоча, звичайно, не можна заперечити, що всі вони між собою дуже пов'язані.

Ключові слова до змістового модуля 1.3

Населення; народ; громадянство; філіація; національний принцип; територіальний принцип; натуралізація; реінтеграція; пожалування; трансферт; оптація; біпатризм; апатризм; іноземець; національний режим; режим найбільшого благосприяння; спеціальний режим; дипломатичний захист; переміщені особи; територіальний притулок; дипломатичний притулок; Міжнародне право прав людини; основні права і свободи; захист прав людини.

Питання для самоконтролю до змістового модуля 1.3

1. Розкрийте зміст поняття «населення» та його відмінність від поняття «народ».
2. Право притулку.
3. Індивідуальні форми набуття громадянства
4. Колективні форми набуття громадянства.
5. Підстави втрати громадянства за законодавством України.
6. Правові режими іноземців за міжнародним правом.
7. Концепція прав людини та її втілення у міжнародному праві.
8. Міжнародні механізми контролю за дотриманням прав людини.

Рекомендована література до змістового модуля 1.3

1. Боярс Ю.Р. Вопросы гражданства в международном праве/ Ю.Р.Боярс. – М.,1986.
2. Гилл Г. Статус беженцев в международном праве / Г. Гилл. – М.,1997.
3. Гомьен Д и др. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика/ Д Гомьен и др. – М., 1998.
4. Дмитриева Г.К. Международная защита прав женщин / Г.К. Дмитриева. – К., 1985
5. Карташкин В.А. Всеобщая декларация и права человека в

- современном мире / В.А. Карташкин // Права человека в истории человечества и в современном мире. – М.,1989.
6. Курс международного права: в 7т. – М.,1989. –Т.2
 7. Пастухова Л.В. Європейський механізм забезпечення прав людини / Л.В. Пастухова. – Сімферопіль, 2009.
 8. Тиунов О.И. Международное гуманитарное право / О.И. Тиунов. – М., 1999.
 9. Черниченко С.В. Личность и международное право / С.В. Черниченко. – М., 1974.
 10. Чехович С.Б. Надання дипломатичного притулку: історія, стан, перспективи / С.Б.Чехович//Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – №12. – С.77 –85.

МОДУЛЬ 2 ТЕРИТОРІЯ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.1 ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТЕРИТОРІЇ ТА ІНШИХ ПРОСТОРІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.

2.1.1 Поняття території та її класифікація у міжнародному праві. Під територією у МП розуміють різні простори земної кулі, що включають її сухопутну та водну поверхню, надра, повітряний простір, а також космічний простір та небесні тіла. Оскільки територія є одним з основних атрибутів держави її вивчення дуже важливе в курсі МП. Протягом історії розвитку людської цивілізації виникали конфлікти за поділ території. Це викликало необхідність створення міжнародно-правових норм які б регулювали відносини між суб'єктами с приводу поділу територій. В той же час наука і техніка дозволили досліджувати такі види територій, які не досліджувались раніше та не належать жодній державі (наприклад, відкрите море, повітряний простір, Антарктика, космос). У зв'язку з цим з'явилися норми, які визначають правовий режим цих просторів та порядок їх використання.

Міжнародно-правова класифікація територій:

1) *державна територія* – юридичну природу складає наявність суверенітету.

2) *міжнародна територія загального користування* (МТЗК) – юридичну природу відрізняє те, що вона не підлягає під суверенітет жодної держави, а знаходиться у користуванні людства.

3) *континентальний шельф* – це своєрідна з правової точки зору територія, на яку не розповсюджується суверенітет прибережної держави, але ця держава, відповідно до ст. 77 Конвенції по морському праву 1982 р. здійснює над нею суверенні права з метою його розвідки та розробки природних ресурсів. Таким чином – це і не державна територія і не міжнародна територія загального користування, тому континентальний шельф виділений в окрему категорію.

2.1.2 Юридична природа державної території та її склад. Державна територія – це частина поверхні Землі, яка правомірно належить певній

державі в межах якої вона здійснює своє верховенство. Таким чином, державний суверенітет лежить в основі юридичної природи державної території. Саме це відрізняє державну територію від інших категорій. Державна територія та її населення – необхідні атрибути держави.

Територіальне верховенство – це здійснення державою в межах своєї території верховенства. Означає повну і виключну владу держави на своїй території. Воно проявляється у здійсненні державою суверенної влади над всіма особами і організаціями в межах своєї території (*imperium*) та верховному публічно-правовому володінні цією територією (*dominium*). Це означає, що на території конкретної держави не може діяти публічна влада іншої держави та закони й підзаконні нормативно-правові акти по відношенню до населення.

Види правових режимів державної території:

Кондомініум – спільне володіння двох або більше держав певною територією на яку розповсюджується їх суверенітет. Встановлення кондомініуму, як правило є компромісною мірою для задоволення бажань декількох держав на право володіння цією територією. Юридичним підґрунтям для встановлення кондомініуму є угода між заінтересованими державами, яка визначає характер і межі адміністративної влади кожного з них.

Під *сервітутом* у МП розуміють певне обмеження територіального верховенства держави, яке надається міжнародним договором на користь іншої держави або групи держав. Дане обмеження носило постійний характер, а при зміні суверена розповсюджувалось на нову державу до якої переходила обумовлена у договорі територія. При цьому розрізнялись сервітути позитивного характеру, обов'язок держави допустити на свою територію дію влади іншої держави (право проходу, проїзду, право користування водоймами іншими державами) та негативного характеру – обов'язок держави утримуватись від певних дій на своїй території (демільтаризовані та нейтралізовані зони). Зараз така форма майже не існує.

Оренда – тимчасове використання однією державою територіальної частки іншої держави з метою, що не суперечить основним принципам МП і не пов'язана з встановлення політичного панування цієї держави на даній території. Суть міжнародно-правової оренди полягає у її цілісному характері (надання території, що орендується для будівництва та експлуатації транспортних шляхів, розміщення наукових станцій, створення вільних економічних зон та інше). Така територія не може використовуватись поза умовами договору, при цьому вона зберігає свій суверенітет. Оренда територій повинна надаватись на суворо визначений строк і на матеріальній основі.

Державна територія загального користування прикладом є арктичний архіпелаг Шпіцберген, що належить Норвегії (це частина Норвегії та територія загального користування).

Склад державної території. Державна територія складається з сухопутних, водних, повітряних просторів та надр. Правовий режим визначається Конституцією, національним законодавством та міжнародними нормами. Сухопутну територію держави утворюють материк, острови та Анклави. *Острови* – оточені водою природні утворення суші, які знаходяться вище рівня води під час припливу. За виключенням скель, які не придатні для підтримання життя людини або самостійної господарської діяльності, острови поряд з іншими частинами сухопутної території можуть мати територіальні води, прилеглу зону або економічну зону, континентальний шельф. За певних умов наявність островів поряд з континентальним побережжям, може стати фактором, який впливає на проходження прямих висхідних ліній для відліку ширини територіальних вод. Такі лінії використовуються в тих місцях, де вздовж берега й у безпосередній близькості до нього є ланцюг островів. По відношенню до островів розташованих на атолах, або островів, які оточують рифи, висхідними лініями для виміру ширини територіальних вод будуть лінії рифа під час найбільшого відливу, що розташовані ближче до моря, як це вказується

відповідним знаком на морських картах, що офіційно видаються прибережною державою. *Анклав* – це територія однієї держави, повністю охоплена сухопутною територією іншої держави або держав. Анклав є невід’ємною частиною території тієї держави, якій він належить. У тих випадках, коли частина території однієї держави відрізана частково сухопутною територією й частково морською іншої держави, вона розглядається у якості *напіванклава*, оскільки має морський берег, до якого можливий доступ з боку моря. До напіванклава можна віднести, наприклад, Калінінградську область Росії. Наявність анклаву тягне за собою певні правові наслідки пов’язані, наприклад, з проїздом до нього через територію іншої держави, а також з іншими життєво важливими проблемами існування анклаву та його мешканців. Такі питання вирішуються на основі договору між зацікавленими державами. Водна територія держави складається з внутрішніх вод та внутрішніх морських вод. *Внутрішні води* – вся водна частина території держави за виключенням територіального моря. До внутрішніх вод відносяться води річок, джерел, озер та інших водойм, в тому числі прикордонні води в межах кордонів державної території, а також води, розташовані в сторону берега від висхідних ліній територіального моря. Прикордонними водами вважаються водні простори в межах тих участків по яких проходить лінія кордону. До прикордонних можуть відноситись і підземні води в створах, де проходить державний кордон. Правовий режим внутрішніх вод визначається внутрішнім законодавством держави, а по відношенню до прикордонних вод – також і угоди з суміжними державами. Як правило, плавання будь-яких плавучих засобів у прикордонних водах дозволяється тільки в межах кордонів своєї держави. Використання прикордонних вод у господарських цілях однією суміжною державою не повинно наносити шкоди прикордонним водам іншої суміжної держави. Води міжнародних рік, що використовуються для міжнародного судноплавства, також входять в склад території тієї держави, в межах кордонів якої частина цієї річки розташована. Повітряна територія держави

– це повітряний простір розташований над сухопутною та водною територією держави, включаючи територіальне море, знаходиться під її суверенітетом та входить в склад державної території. Боковою межею повітряної території держави є вертикальна межа, що проходить через кордони її сухопутної та водної території. Висотна межа за міжнародним правом не встановлена, але за звичаєм верхньою межею повітряного простору держави визнано висоту у 100 – 110 км. Це пов'язано з мінімальною висотою орбіти космічних супутників. Відповідно до вищевказаного *повітряні кордони* – це умовні вертикальні площини, які проходять по державним кордонам, що розташовані на сухопутній, водній та морській території держави.

2.1.3 Правовий режим державного кордону. Державні кордони – це фактичні або уявні лінії на сухопутному, водному, повітряному просторах і надрах, які визначають межі дії державного суверенітету. Головне завдання державного кордону визначити просторові межі територіального верховенства держави, а також окреслити належну йому територію як матеріальну основу життєдіяльності суспільства.

Державні кордони поділяються на сухопутні, річкові та озерні, а також морські. Під сухопутними кордонами розуміють лінії, що проходять по характерним точкам рельєфу місцевості (*орографічні*) або по прямим лініям від крапки до крапки (*геометричні*), а також по паралелям і медіанам (*астрономічні*). Річкові державні кордони проходять по річкам, причому, якщо інше не передбачено міжнародним договором, то зазвичай кордоном вважається лінія, що проходить по судноплавній річці – по середині головного *форматора* або по *тальвегу* річки (лінія найбільших глибин), а на не судноплавних річках (джерелах) – по їх середині або по середині головного рукава річки. На озерах та інших водоймах державні кордони проходять по прямій лінії, яка з'єднує виходи сухопутних кордонів суміжних держав до берегів озера чи іншої водойми. Іноді такий кордон може проходити по медіані, якщо озеро має витягнуту форму, а протилежні береги

належать сусіднім державам. Державні кордони, що проходять вздовж річки (джерела), озера або іншої водойми, як правило, не зміщується як під час зміни обрису їх берегів або рівня води, так й під час відхилення русла річки (джерела) в ту чи іншу сторону, якщо суміжні держави не домовились про інше. Державні кордони, які проходять по залізничним чи автомобільним мостам, а також по дамбам та іншим спорудам, що зведені через прикордонні території річок та джерел, проводяться по середині цих споруд або по їх технологічній осі, незалежно від проходження кордонів по річках чи джерелах. *Морські державні кордони* встановлюються на морі самостійно кожною державою по зовнішній межі своїх територіальних вод (ширина 12 морських міль), якщо ці води не торкаються з аналогічними водами іншої держави. В тих випадках, коли територіальні води двох або більше держав дотикаються, лінія кордону між ними встановлюється на основі угоди.

Повітряний кордон держави – це уявна вертикальна площина, основою якої є сухопутний та водний кордони. Верхня межа повітряного кордону, що відділяє державну територію від космосу не закріплена в конвенціях. За звичаєвими нормами ця межа знаходиться на висоті 100-110 км. над рівнем моря. Саме це – межа мінімального руху орбіт штучних супутників землі.

Міжнародне право забороняє одноособову, тим більше, насильницьку зміну кордонів (принцип непорушності кордонів – “Декларація принципів Гельсінського заключного акту СБСЕ 1975 р.”). Процес визначення ліній проходження кордонів між суміжними державами складається з двох етапів:

1) *Делімітація* – це договірне визначення лінії проходження державного кордону, яке здійснюється за допомогою великомасштабних карт, де з усіма подробицями зображенні населені пункти, рельєф, гідрографія та інші особливості місцевості. Карта із зображеними на ній лініями державного кордону, зазвичай, підписується або парафується, скріплюється гербовими печатками сторін, що домовляються і є складовою частиною договору про делімітацію кордону. Опис кордону проводиться в одній із статей договору про кордон або є його додатком. Відповідно до законодавства України,

договір про делімітацію кордону підлягає ратифікації й вступає в силу після обміну ратифікаційними грамотами. В такому договорі обов'язково вказується на обов'язок країн про демаркацію кордонів. Договори про державний кордон зазвичай бувають безстроковими. В тих випадках, коли у держави є вихід до моря, вона має право самостійно встановлювати свої морські кордони та межі розташування свого територіального моря, якщо вони дотикаються не з територіальним морем іншої держави, а з відкритим морем. Такі кордони встановлюються державою у законодавчому порядку відповідно до норм міжнародного права.

2) *Демаркація* – встановлення лінії державного кордону на місцевості у відповідності з договором про делімітацію кордонів й картами і описами, що містяться в додатках. Визначення лінії кордону на місцевості здійснюється спеціальною змішаною комісією, що утворюється урядом суміжних держав саме з цією метою. Іноді такі функції здійснюються спеціальним міжнародним органом, що утворюється на основі мирних договорів. Ця комісія визначає лінію проходження кордону на конкретних ділянках місцевості, складають протокол-опис кордону, карту з його зображенням та протокол на кожен прикордонний знак. Під час демаркаційних робіт комісія може вносити деякі уточнення в проходженні лінії кордону, що була встановлена раніше в договорі і зображена на карті, що до нього додається. Такі уточнення, як правило, здійснюються біля населених пунктів, на річках та хребтах гір. Це викликано тим, що договір про делімітацію кордонів і карти, що до нього додаються, не завжди достатньо повно і точно відображають фактичні дані. Лінія державного кордону на місцевості позначається прикордонними знаками. Демаркаційні документи після їх підписання комісією по демаркації кордонів підлягають затвердженню кожної із сторін договору у відповідності з діючим законодавством цих держав й вступають в силу з моменту обміну документами, які сповіщають про їх затвердження.

На кордоні встановлюється спеціальний режим у відповідності з національним законодавством та міжнародним договором. В Україні діє закон “Про державний кордон України” 1991 р. В міжнародному праві не можна ототожнювати поняття “режим державного кордону” та “прикордонний режим”. Останній – це спеціальний порядок, який встановлюється державою в її прикордонних районах. Він характеризується спеціальними правилами в’їзду, проживання, тимчасового перебування, виконання робіт, обліку морських та річкових суден та інше. Основні правила прикордонного режиму в Україні встановлюються законом України “Про державний кордон України” та можуть бути пом’якшені або навпаки обтяжені певними умовностями.

Суміжні держави, для покращення відносин зі своїм сусідом, швидкого врегулювання виникаючих ускладнень, можуть створити інститут прикордонних представників (прикордонних комісарів). Їх функції, імунітети визначаються в договорах про режим кордону та про порядок врегулювання прикордонних інцидентів. Функції:

- 1) попереджають нелегальний перехід кордону;
- 2) розслідують випадки порушення кордону;
- 3) розслідують і вирішують питання та претензії про компенсації внаслідок будь-якого порушення режиму кордону;
- 4) узгоджують порядок повернення майна, що з’явилося на території суміжної сторони.

Особливо складні випадки порушень кордону вирішуються на дипломатичному рівні.

Юридичні підстави зміни державної території.

Реалізація принципу самовизначення народів призвела до численних територіальних змін та появи нових держав по всьому світу. Способами такої реалізації можуть бути: озброєна боротьба, рішення парламенту та плебісцит (референдум).

Плебісцит – це загальнонародне голосування з питань державної приналежності певної території. Воно може бути проведено згідно з внутрішньодержавним актом або ж за міжнародним договором. Відповідальність за проведення покладена, відповідно, на державні органи чи на міжнародну організацію. Прикладів плебісциту у світі багато (1789-1794 рр. Французька революція; 1944 р. – Ісландія відійшла від Датського королівства; 1945 р. – Монголія не приєдналась до Китаю). Різниця між плебісцитом і референдумом полягає у предметі голосування (плебісцит проводиться по територіальним питанням, а референдум по питанням внесення змін і доповнень у закони і Конституцію).

Цесія – це правомірний спосіб зміни території, тобто передача частини території однієї держави іншій відповідно угоди між ними. Цесія, зазвичай, здійснюється на платній основі, тобто потребує компенсації у грошовій або іншій формах. Це невеликі ділянки території, як правило з урахуванням географічних особливостей місцевості (1867 р. – Росія продала Аляску Америці за 7,2 млн. доларів).

Подвійна цесія – це обмін територіями (наприклад, СРСР та Польща обмінялись Люблінським воєводством і Дрогобицькою областю). Слід відрізняти цесію від оренди територій.

2.1.4 Міжнародні річки та їх правовий режим. Річки, що протікають або розділяють території двох або більше держав називаються міжнародними (МР). Кожна прибережна держава здійснює суверенітет над своєю часткою міжнародної річки. У зв'язку з тим, що річки мають свої географічні особливості у МП вони класифікуються відповідно до них:

1) якщо річка розділяє території двох суміжних держав вона називається *прикордонною*;

2) якщо річка протікає по території двох і більше держав, але не має виходу до моря, її називають *багатонаціональною* (або *регіональною*).

3) мають вихід до моря, вигідні для судноплавства. До недавнього тільки вони вважались міжнародними, та повинні були відповідати таким трьом

критеріям: а) політичному (перетинання території двох і більше держав); б) географічному (наявність виходу до моря); в) функціональному (можливість здійснення регулярного судноплавства). Ця риса є найголовнішою.

Зараз міжнародні річки використовують у судноплавських, промислових, сільськогосподарських цілях, для отримання електроенергії. Усі позитивні аспекти використання міжнародних річок перекреслюються, нажаль, одним негативним – шкідливі викиди та скиди небезпечних та отруйних речовин у річки. Це проблема, яка носить глобальний характер та потребує рішучих кроків до її вирішення не тільки з боку суміжних держав, але й з боку всієї світової спільноти. Саме ці обставини регламентують прийняття суміжними державами нормативно-правових актів міжнародного характеру, які б регламентували порядок використання конкретної річки (наприклад, Конвенція про режим судноплавства на Дунаї 1948 р.).

Кодифікованого акту з цього питання немає, але існують Гельсінські правила використання міжнародних річок 1966 року, які носять рекомендаційний характер та відображають норми міжнародного звичаю. У 1992 році під егідою Європейської економічної комісії була прийнята Конвенція про охорону та використання трансграничних водостоків та міжнародних озер. Ця комісія, на основі аналізу договірної та арбітражної практики, підготувала проект статей, які стосувалися видів несудохідного використання міжнародних водотоків.

Правовий статус Дунаю

Історія встановлення правового статусу Дунаю починається з 1856 року, коли Паризький мирний договір проголосив свободу судноплавства по Дунаю. Пізніше цей режим змінювався безліч разів протягом багатьох років.

У 1948 р. у Белграді була підписана Конвенція про режим судноплавства на Дунаї в якій приймали участь Болгарія, Угорщина, Румунія, СРСР, УРСР, Чехословаччина, Югославія. В 1960 р. до неї приєдналась Австрія. Таким чином, на сьогоднішній день, учасниками цієї Конвенції є всі придунайські держави, крім Німеччини.

Ця Конвенція регулює судноплавство по Дунаю від Ульма (Німеччина) до Чорного моря з виходом до моря через Сулінську протоку (Румунія). Стаття 1 встановила, що навігація на Дунаї повинна бути вільною для громадян, торгівельних суден та товарів всіх держав на основі рівності по відношенню до торгівельних та навігаційних зборів і умов судноплавства. Стаття 30 передбачає, що свобода судноплавства не розповсюджується на військові кораблі. Судноплавство по річці військових кораблів не придунайських держав суворо заборонено. Військовим кораблям придунайських держав судноплавство за межами країни-прапору дозволено тільки за наявності домовленості між зацікавленими придунайськими державами.

У 1948 р. була створена Дунайська комісія до складу якої входили представники всіх держав, учасниць Конвенції. В якості спостерігачів на сесіях цієї комісії присутні представники Німеччини, Європейської економічної комісії ООН, Одерської комісії. Місце перебування комісії – Угорщина (Будапешт). До компетенції Дунайської комісії відноситься: 1) контроль за дотриманням Постанов комісії; 2) забезпечення судноплавства по Дунаю. Рішення приймаються більшістю голосів, при обов'язковій згоді держави, якої це рішення стосується. Відповідно до норм Конвенції 1948 р. була створена спеціальна річкова адміністрація, яка здійснює регулювання судноплавством та проведення гідротехнічних робіт на Дунаї.

У зв'язку із забрудненням Дунаю у 1985 р. була прийнята Декларація про співробітництво придунайських держав по питанням водного господарства річки Дунай та особливості охорони її вод від забруднення. Але, оскільки на карті світу з'явилось багато нових держав, в тому числі і тих через які протікає річка Дунай, постало питання про зміни у членстві комісії.

2.1.5 Міжнародна територія загального користування – це величезні простори, на які не розповсюджується суверенітет або юрисдикція будь-якої держави. До таких територій відносять: відкрите море, повітряний простір над ним, морське дно за межами континентального шельфу, Антарктику,

космічний простір, Місяць та інші небесні тіла. Такі території потребують постійної охорони та раціонального використання в інтересах всього людства. По відношенню до цих територій діють різні правові режими з метою їх раціонального використання. Важливою ознакою таких режимів є те, що ці території використовують (Антарктика, небесні тіла) або резервують для використання (Світовий океан) виключно в мирних цілях.

Правовий режим Арктики

Арктика – частина земної кулі з умовним центром – Північним полюсом – в склад якої входять води Північного Льодовикового океану та його морів, а також частини суші Європи, Азії та Америки. Межі Арктики – це північне полярне коло ($66^{\circ} 33'$ північної широти).

Правовий статус Арктики базується на нормах МП та нормах національного законодавства арктичних держав (Данія, Ісландія, Канада, Норвегія, Росія, США, Фінляндія, Швеція). З міжнародно-правових актів можна відмітити *універсальні конвенції*, що регулюють правовий статус Арктики (напр. Конвенція по морському праву 1982 р., Чикагська конвенція про цивільну авіацію 1944 р., Договір про заборону випробувань ядерної зброї у трьох середовищах 1963 р. та інші), *регіональну конвенцію* – Угода про збереження білих ведмедів 1973 року та двосторонні договори арктичних держав. Однак, не має єдиного правового акту, який би регулював використання Арктики, як регіону в цілому. Канада та Росія володіють найбільшими арктичними територіями. За законодавством Канади, її суверенітет розповсюджується на землі та острови розташовані в межах сектору, вершиною якого є Північний полюс, а сторонами медіани 60° та 141° західної довготи. Канада розповсюджує суверенітет на 100 морських міль в межах сектору.

СРСР у 1926 р. встановило межі сектору $32^{\circ} 04' 35''$ східної довготи та $168^{\circ} 49' 30''$ західної довготи за винятком архіпелагу Свальбард (Шпіцберген), який знаходиться між 32° та 35° східної довготи. В межах цього сектору СРСР здійснював суверенітет тільки на землі та острови, але

не на морські простори. США, Норвегія і Данія не розділяють позицію стосовно існування секторів. Конвенція ООН по морському праву 1982 р. ст. 234 закріпила за прибережними державами право приймати закони і правила по попередженню забруднення та збереження морського середовища у вкритих льодом районом не більше 200 морських миль.

У 1991 р. вперше після холодної війни Росія відкрила Північний морський шлях для міжнародного судноплавства. Раніше він використовувався тільки як національний водний шлях.

У 1989 р. була створена неурядова організація – Міжнародний арктичний науковий комітет. Його мета полягала у поєднанні зусиль вчених світу у вирішенні комплексу проблем регіону (напр. мілітаризація). Проблеми, що може вирішити Конвенція, яка повинна бути прийнята стосовно Арктики полягають у поступовій демілітаризації та нейтралізації району, морського судноплавства, екологічної безпеки, корінних народів.

Світовою спільнотою пропонується вчинити з арктичними територіями так само як й з архіпелагом Шпіцберген, тобто оголосити їх державними територіями прибережних восьми держав загального користування. У 1996 р. ці держави підписали в Оттаві Декларацію про утворення Арктичної Ради – нової регіональної міжнародної організації. Її завдання: здійснення співробітництва, координації та взаємодії арктичних держав при активній участі корінних народів Півночі та інших мешканців Арктики по загально арктичним питанням; контроль і координація за виконанням екологічних програм; розробка, координація і контроль за виконанням програм стійкого розвитку; розповсюдження інформації, заохочення інтересу та освітніх ініціатив по питаннях, пов'язаних з Арктикою. Декларація передбачає, що Арктична Рада не буде займатись проблемами військової безпеки та демілітаризації регіону. В склад Ради входять не тільки представники восьми держав, але й, на правах постійних учасників, представники неурядових організацій корінних народів Півночі.

Міжнародно-правовий режим Антарктики.

Антарктика – значний за площею регіон земної кулі, що простягається від південного полюсу до 60° південної широти. В склад цього району входять: континент Антарктида, острови круг неї та південні частини Тихого, Індійського і Атлантичного океанів.

У Вашингтоні з 15.10 до 1.12.1959 р. проходила конференція, наприкінці якої був підписаний Договір про Антарктику, який вступив в силу 1961 р. (Україна приєдналась у 1992 р.).

Цей договір визначає правовий режим Антарктиди, який полягає у наступному:

- 1) повна демілітаризація і нейтралізація району:
 - а) використання тільки в мирних цілях;
 - б) забороняються будь-які дії військового характеру (утворення військових баз, проведення військових маневрів та навчань, випробовування будь-яких видів зброї);
 - в) забороняється здійснювати будь-які ядерні вибухи та викиди ради активних відходів;
- 2) не забороняється використовувати військових або їх устаткування в мирних цілях;
- 3) діє принцип свободи наукових досліджень;
- 4) територіальні претензії держав призупиняються на час дії договору;
- 5) передбачена можливість проведення інспекцій з боку держав-учасниць за допомогою спостерігачів;
- б) спостерігачі знаходяться під юрисдикцією тієї держави громадянами якої вони є.

Договір реалізується за допомогою консультативною ради держав-учасниць. В роботі ради приймає участь 12 держав, що підписали його та ті, що приєдналися. Договір відкритий та безстроковий, поправки та зміни в нього вносяться за згодою всіх консультативних сторін договору.

Ключові слова до змістового модуля 2.1

Територія; міжнародна територія загального користування; державна територія; кондамініум; сервітут; анклав; напіванклава; державний кордон; види державних кордонів; делімітація; демаркація; режим державного кордону; прикордонний режим; прикордонний комісар; плебісцит; цесія; подвійна цесія; міжнародна річка; Арктика; Антарктика.

Питання для самоконтролю до змістового модуля 2.1

1. Концепція «нічиєї землі» та простору загального користування всіма народами: її основні положення та суть.
2. Розкрийте зміст понять: символічна окупація, окулярна окупація та ефективна окупація.
3. Поняття території у міжнародному праві: її види та особливості правових режимів.
4. Державна територія: склад та правовий режим.
5. Форми зміни державних територій.
6. Процес та етапи встановлення державного кордону.
7. Класифікація міжнародних рік.
8. Правовий режим Арктики та Антарктики.

Рекомендована література до змістового модуля 2.1

1. Бабурин С.Н. Мир империй: Территория государства и мировой порядок /С.Н.Бабурин. – СПб., 2005.
2. Кремнев П.П. Распад СССР: международно-правовые проблемы / П.П.Кремнев. – М.:Зеркало - М. 2005. – 256с.
3. Николаев А.В. Международно - правовое обоснование Канадой прав на ее арктический сектор / А.В. Николаев, И.В.Буник // Московский журнал международного права. – 2007. – №1. – С.4 –31.
4. Овлащенко А.В. Из истории формирования международно-правового режима Антарктиды / А.В. Овлащенко // Московский журнал международного права. – 2007. – №4. – С.245 – 259.

5. Радченко В.И. Генетические корни и историческое развитие идеи о единстве и территориальной целостности государства / В.И. Радченко // Правовая политика и правовая жизнь. – 2002. – №4. – С.6 – 20.
6. Ходжабегова К.Л. Международно-правовой режим Арктики/ К.Л.Ходжабегова // Московский университет МВД России. – 2006. – №2. – С.112. – 114.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.2 МІЖНАРОДНЕ МОРСЬКЕ, ПОВІТРЯНЕ ТА КОСМІЧНЕ ПРАВО.

2.2.1 Поняття, принципи та джерела міжнародного морського права

Міжнародне морське право – це галузь МП, яка складається з принципів та норм, які визначають режим морських просторів та регулюють відносини суб'єктів МП у зв'язку з їх діяльністю у світовому океані.

Джерелами морського права в різні часи, до прийняття Конвенції по морському праву 1982 р., були звичаї пов'язані з мореплавством та рибальством, рідше міжнародні угоди. У 1958 р. проходила перша конференція ООН по морському праву, яка закінчилась прийняттям 4-х Конвенцій: про відкрите море; про територіальне море та прилеглу зону; про континентальний шельф; про рибальство та охорону живих ресурсів відкритого моря. Відповідно до цих конвенцій були сформульовані загальноновизнані принципи та норми міжнародного морського права:

- принцип свободи відкритого моря, що означає свободу судноплавства, рибальства, польотів над відкритим морем, прокладки на морському дні кабелів та трубопроводів;
- принцип реального зв'язку між судном та державою прапору;
- право мирного проходу через територіальне море;
- про режим континентального шельфу та інше.

Друга конференція 1960 р. не вирішила питання про максимальну ширину територіального моря та риболовної зони. У 1967 р. під егідою ООН була проведена дискусія по проблемам морського права, яка завершилась прийняттям багатьох конвенцій, спрямованих на вирішення конкретних проблем, що накопичувались протягом багатьох років. Наприклад:

- Конвенція по охороні людського життя на морі 1960, 1974 р.р.
- Конвенція про міжнародні правила попередження зіткнення суден у морі 1972 р.
- Конвенція по пошуку та рятуванню на морі 1979 р.

- Конвенція про втручання у відкритому морі у випадках аварій, що призводять до забруднень нафтою 1969 р.

- Конвенція про попередження забруднення з суден 1973 р.

Третя конференція ООН по морському праву працювала з 1973 до 1982 років. Правилем процедури конференції була “джентльменська угода” про консенсус, як головний засіб прийняття рішень. Другим елементом організації роботи конференції був принцип “пакетного” підходу (тобто, розгляд всіх питань у сукупності, виходячи з визнання тісного зв’язку всіх проблем Світового океану). Конвенція не допускала будь-яких виключень та оговорок. За час конференції було проведено 11 сесій. Починаючи з 7-ї сесії щоразу проводились додаткові засідання. В роботі приймало участь делегації 164 держав, 12 спеціалізованих організацій ООН, 19 міжурядових організацій та цілий ряд неурядових.

30 квітня 1982 р. Конвенція по морському праву була прийнята: “за” – проголосувало 130 делегацій; “проти” – 4; “утримались” – 17. Разом з Конвенцією було прийнято 4 резолюції, які склали Додаток 1. Заключний акт третьої Конференції був прийнятий 10 грудня 1982 р. В цей же день вона почала діяти та була відкрита для підписання.

Структура Конвенції по морському праву 1982 р. Конвенція складається з 17 частин, 320 статей, 9 додатків. Україна поки що не приймає участі в цій Конвенції, але готується вступити в неї. Конвенція 1982 р. підтвердила основні положення Конвенції 1958 р., але й додала своїх положень. Наприклад, встановила максимально допустиму ширину територіальних вод, ввела новий інститут архіпелажних вод та інше. Конвенція розширила перелік свобод відкритого моря прийнятих у 1958 році:

- свобода будувати штучні острови, споруди, що допускаються міжнародним правом;

- свобода проводити наукові дослідження.

Конвенція передбачає детальний механізм врегулювання спорів, пов'язаних з тлумаченням та застосуванням її норм. Вона резервувала відкрите море для мирних завдань.

2.2.2 Внутрішні морські води: правовий статус та види.

Внутрішні морські води – це прибережні морські води держави, на які розповсюджується її суверенітет та юрисдикція в повному обсязі. До них відносяться води морських портів, заток, бухт, губ, лиманів, історичні води, а також води, розташовані в сторону берега від базових ліній, від яких відміряється ширина територіального моря.

Зовнішня межа внутрішніх морських вод *портів* являє собою пряму лінію, яка з'єднує найбільш віддалені в сторону моря точки портових споруд.

Затока являє собою добре окреслене заглиблення берега, яке заглиблюється в сушу та включає замкнуті сушею води, при цьому це заглиблення утворює щось більше ніж простий вигиб берега. Ширина входу в затоку не повинна перевищувати 24 морські милі (1 миля = 1852 м) під час найбільшого відливу. Існує поняття *історичної затоки* – це затока, ширина входу в яку перевищує 24 морські милі. Наприклад: Брістольська затока (Англія), Гудзонова затока (Канада), затока Делаваар (США), затока Петра Великого (Росія), Чеська губа.

Основні ознаки правового режиму полягають в наступному:

- 1) виключна влада та контроль над цими морськими районами з боку прибережної держави, включаючи вигнання іноземного судна в разі необхідності;
- 2) тривале користування нею протягом багатьох років, хоча кожен конкретний період залежить від обставин;
- 3) мовчазна згода інших держав, особливо тих, чиї інтереси можуть зачіпатись даним статусом;
- 4) в межах внутрішніх вод іноземні судна не користуються правом мирного проходу;

5) прибережна держава самостійно визначає правила та порядок заходу іноземних суден у внутрішні води;

б) іноземні судна повинні у цій зоні дотримуватись правил та законів встановлених прибережною державою по відношенню до еміграційного, митного, санітарного контролю, безпеки плавання та охорони навколишнього середовища.

На іноземні торгові судна, що знаходяться у внутрішніх морських водах прибережної держави розповсюджується кримінальна, цивільна та адміністративна юрисдикція цієї держави.

Кримінальна юрисдикція означає, що за загальним правилом, всі злочини, які скоєні на іноземному судні, підлягають юрисдикції прибережної держави. Однак, за двосторонніми угодами, судова влада не здійснює такої юрисдикції по відношенню до: 1) злочинів, що не порушують мир і спокій держави; 2) якщо таке втручання не є міжнародно-обов'язковим; 3) якщо про нього просять дипломатичні та консульські посадові особи держави-прапора судна. Іноземні торгові судна не повинні переховувати злочинців, що переслідуються державою.

Цивільна юрисдикція означає, що судова влада держави може розглядати цивільні позови по відношенню до іноземного торгового судна, яке знаходиться у її порту. Цивільна юрисдикція передбачає затримання або арешт такого судна для забезпечення позовних вимог або виконання судових чи арбітражних рішень. За звичаєвими нормами прибережна держава не втручається у цивільно-правові спори між членами екіпажу іноземного торгового судна. Трудові правовідносини між членами екіпажу підпадають під юрисдикцію держави, але, за звичай, держава може втрутитись тільки в спори, що стосуються заробітної плати та виконання обов'язків на борту судна, якщо інше не передбачено відповідним договором.

Адміністративна юрисдикція означає встановлення режиму перебування іноземних суден у внутрішніх морських водах прибережної держави, якій ці судна підкоряються в повному обсязі:

- виконання митних та санітарних норм, а також заходів контролю, що відносяться до безпеки суден;
- охорона людського життя;
- допуск іноземців.

Іноземні військові кораблі звільняються від митного контролю. Прибережна держава самостійно встановлює правила заходу таких військових кораблів у внутрішні води. Зацікавлена держава по дипломатичним каналам запитує дозвіл і тільки після його отримання корабель може зайти у внутрішні води прибережної держави.

2.2.3 Територіальне море та його правовий статус.

Територіальне море (територіальні води) – це пояс морських вод шириною до 12 морських миль, які прилягають до сухопутної території або її внутрішніх морських вод, що входять до складу державної території, правовий режим якої визначається як національним правом держави так й нормами МП. При цьому, суверенітет прибережної держави розповсюджується на повітряний простір над територіальним морем та на його дно і надра. Відповідно до ст. 4 Конвенції по морському праву 1982 р. ширина територіального моря зазвичай вимірюється від лінії найбільшого відливу вздовж берега, що вказана на офіційно визнаних прибережною державою морських картах великого масштабу. В місцях, де берегова лінія глибоко зрізана та хвиляста, або де вздовж берега чи дуже близько до нього є ланцюг островів, ширина територіального моря може вимірюватись від прямих вихідних ліній, що з'єднують відповідні точки (п.1, ст.7 Конвенції 1982 р.).

За загальним правилом, при проведенні вихідних ліній не допускається будь-яке помітне відхилення від основного напрямку берега. Крім того, система прямих вихідних ліній не може застосовуватись державою таким чином, щоб територіальне море іншої держави опинилось відрізанним від відкритого моря чи виключної економічної зони. Води, що розташовані в

сторону берега від прямих вихідних ліній, визнаються внутрішніми морськими водами.

Міжнародно-правовий режим територіального моря визначається нормами звичаєвого та договірної міжнародного права. Конвенції про територіальне море 1958 р. та по морському праву 1982 р. встановлюють:

– За юридичною природою, територіальне море – це частина державної території прибережної держави. Таким чином, його статус співпадає зі статусом внутрішніх морських вод. Однак, правовий режим дещо відрізняється.

– В межах територіальних вод діє як національне так і міжнародне законодавство;

– право мирного проходу кораблів всіх типів (ст. 17)

– прохід повинен бути безперервним і швидким (зупинка чи стоянка на якорі допускається тільки у виключних випадках);

– прохід вважається мирним, якщо він не порушує мир і спокій у державі. Підводні човни повинні здійснювати такий прохід на воді та з піднятим прапором своєї країни.

Стаття 19 Конвенції 1982 р. передбачає перелік дій, що вважаються такими, які порушують мир, спокій, порядок чи безпеку держави:

- 1) загроза силою чи її застосування проти прибережної держави;
- 2) будь-які маневри чи навчання зі зброєю будь-якого виду;
- 3) збір інформації на шкоду обороні чи безпеці прибережної держави;
- 4) пропаганда, що має мету зазіхання на оборону чи безпеку прибережної держави;
- 5) підйом у повітря, посадка чи прийняття будь-якого летального апарату чи військового пристрою;
- 6) порушення митних, фіскальних, еміграційних чи санітарних законів і правил прибережної держави;
- 7) навмисне та серйозне забруднення навколишнього середовища;
- 8) риболовна діяльність, проведення досліджень;

9) створення перешкод функціонуванню будь-яких систем зв'язку.

Юрисдикція у територіальному морі розповсюджується на кораблі, які відповідно поділяються на два класи:

1) Військові кораблі, а також державні кораблі, що використовуються у не комерційних цілях. По відношенню до них діє принцип імунітету державної власності у відповідності до якого на них не розповсюджується юрисдикція прибережної держави. У випадку не виконання правил мирного проходу, держава може вимагати від капітана корабля негайно покинути межі територіального моря, при цьому збитки завдані такими діями покриваються державою-прапору судна.

2) Іноземні торгові судна. На них розповсюджується дія кримінального та цивільного законодавства прапору судна, за винятком виключень встановлених Конвенцією 1982 р.

Кримінальна юрисдикція прибережної держави встановлюється якщо:

- наслідки злочину розповсюджуються на прибережну державу;
- злочин порушує спокій в країні та порядок в територіальному морі;
- капітан судна, дипломатичний агент чи консульська посадова особа держави прапору судна звертається до місцевої влади з проханням про надання допомоги;
- заходи, що застосовуються необхідні для попередження незаконної торгівлі наркотичними та психотропними речовинами, а також людьми.

Міжнародним правом не обмежено право прибережної держави переслідувати іноземне судно в територіальних водах, щоб заарештувати винних у скоєному злочині в межах її внутрішніх вод. Якщо на борту судна скоєно злочин до входу в територіальні води та без заходу у внутрішні води – прибережна держава не втручається, за винятком випадків спричинення значної шкоди морю та порушення режиму виключної морської економічної зони. Відповідно до Конвенції 1982 р. прибережна держава не повинна зупиняти у своїх територіальних водах іноземне судно, або змінювати його курс з метою здійснення цивільної юрисдикції по відношенню до особи, що

знаходиться на судні. Прибережна держава може застосовувати по відношенню до такого судна заходи по будь-якій цивільній справі і тільки по зобов'язанням чи для проходу через води прибережної держави.

Такі обмеження не застосовуються по відношенню до іноземного судна, що знаходиться на стоянці в територіальному морі чи проходить через нього після виходу з внутрішніх вод.

2.2.4 Прилегла зона та її правовий статус

Прилегла зона – це пояс морських вод, що прилягають до територіального моря, в межах якого прибережна держава має право здійснювати контроль з метою недопущення порушень встановлених правил. Прилегла зона встановлюється з метою реалізації покарання за порушення правил в межах території або територіальних вод прибережної держави. Юридична природа прилеглої зони встановлюється міжнародно-правовими актами (ст. 24 Конвенції 1958 р., ст. 33 Конвенції 1982 р.) – це частина відкритого моря зі спеціальним правовим режимом. Конвенції по морському праву 1958 р. та 1982 р. чітко встановлюють суворо цільовий характер використання прилеглої зони. Вона встановлюється для попередження порушень митних, фіскальних, імміграційних та санітарних законів і норм (цей перелік видів прилеглих зон є вичерпним). Конвенція 1982 р. закріплює 24 мильну ширину прилеглих зон, що відміряється від базових ліній від яких відміряється територіальне море. В Україні прилегли зони не передбачені.

2.2.5 Континентальний шельф та його правовий статус

Континентальний шельф (КШ) як міжнародно-правовий інститут вперше був встановлений у Конвенції 1958 р. та закріплений Конвенцією 1982 р. У ст. 76 передбачено, що КШ прибережної держави включає в себе морське дно та надра підводних районів, що простягаються за межі його територіального моря протягом природного продовження його сухопутної території до зовнішньої межі підводної окраїни материка або на 200 миль від базових ліній, від яких відміряється територіальне море коли зовнішня межа підводної окраїни материка не простягається на таку відстань.

У тих випадках, коли така країна простягається більш ніж на 200 морських миль від базових ліній, зовнішня межа континентального шельфу визначається геоморфологічними даними з дистанційною межею в 350 морських миль на відстань не більше 100 миль від 2500-метрової ізобати. В складних випадках все вирішує Комісія по межах КШ.

Правовий статус Континентального шельфу:

- прибережна держава здійснює над КШ суверенні права з метою розвідки і розробки природних ресурсів;
- права прибережної держави в межах КШ є виключними у тому випадку, коли ця держава не здійснює розвідку КШ або не розробляє його природні ресурси. Ніхто не може це робити без певної згоди прибережної держави. Її права є непорушними незважаючи ні на що;
- права прибережної держави на КШ ніяк не впливають на здійснення судноплавства та реалізацію інших прав і свобод іноземних держав передбачених Конвенцією 1982 р. чи безпідставно перешкоджати їх здійсненню;
- всі держави мають право прокладати підводні кабелі та трубопроводи на КШ відповідно до положень Конвенції 1982 р.;
- прибережна держава здійснює відрахування або внески натурою у зв'язку із розробкою неживих ресурсів КШ за межами 200 миль;
- демілітаризація КШ між державами з протилежними чи суміжними державами здійснюється шляхом угоди на основі Міжнародного права і повинна бути досягнута згода в найкоротші строки.

2.2.6 Виключна морська економічна зона та її правовий статус

Виключна морська економічна зона (ВМЕЗ) це компроміс між 200 мильною зоною територіального моря, що пропонувалась у 1958 р. та відкритим морем з його міжнародним режимом. Конвенція 1982 р. запропонувала такий компроміс для збереження прав рибальства прибережною державою. Стаття 55 Конвенції 1982 р. визначає, що ВМЕЗ являє собою район, що знаходиться за межами територіального моря та

прилягає до нього. ВМЕЗ має особливий правовий режим відповідно до якого права та юрисдикція прибережної держави та права і свободи інших держав регулюються відповідними положеннями Конвенції 1982 р. Ширина ВМЕЗ не повинна перевищувати 200 морських миль, що обчислюються від базових ліній, від яких вимірюється ширина територіального моря.

Прибережна держава у ВМЕЗ має:

1) суверенні права з метою розвідки, розробки та збереження природних ресурсів, як живих так і неживих у водах, що покривають морське дно, на морському дні та в його надрах, а також з метою управління цими ресурсами та по відношенню до інших видів діяльності щодо економічної розвідки та розробки вказаної зони, таких як видобуток енергії шляхом використання води, течії та вітра.

2) юрисдикцію, передбачену положеннями Конвенції 1982 р. по відношенню:

- а) утворення і використання штучних островів, споруд і т.д.;
- б) морських наукових досліджень;
- в) захисту та збереженню морського середовища;
- г) інші права та обов'язки передбачені Конвенцією 1982 р. (п.1 ст.56)

ВМЕЗ – це різновид зон функціональної юрисдикції прибережної держави в межах відкритого моря тобто за юридичною природою – це міжнародна територія загального користування, але з особливим правовим режимом, який полягає у взаємоповазі прав і обов'язків прибережної держави та інших держав.

Відповідні положення Конвенції 1982 року регламентують:

1) визнання за прибережною державою суверенних прав на живі ресурси ВМЕЗ, яке співіснує з правом інших держав на надлишки можливого улову в порядку передбаченого Конвенцією 1982 р.;

2) мінеральні ресурси ВМЕЗ розробляються в порядку, що встановлений для КШ – тобто їх розробка, включаючи надання допуску III державам є виключним правом прибережної держави. На відміну від допуску до живих

ресурсів ВМЕЗ допуск інших держав до мінеральних ресурсів зони не залежить від ступені їх розробки прибережною державою;

3) прибережна держава може застосовувати до порушників режиму ВМЕЗ обшук, інспекцію, арешт та судовий розгляд, які можуть бути необхідні для забезпечення дотримання законів і норм прийнятих ним відповідно до Конвенції 1982 року;

4) арештоване судно та екіпаж звільняються негайно після надання ними завдатку або іншого забезпечення;

5) відповідальність за порушення правил користування ВМЕЗ з метою рибальства не може призначатись у вигляді ув'язнення якщо інше не передбачено угодами зацікавлених держав, або будь-яку форму особистої відповідальності;

6) держава прапору судна через відповідні канали повинна бути повідомлена про покарання та ті заходи, що були прийняті;

7) Делімітація ВМЕЗ така ж як і у КШ (Конвенція по морському праву 1982 р.).

2.2.7 Міжнародні протоки та їх правовий статус

Міжнародні протоки – це природні узості, які з'єднують частини відкритого моря або ВМЕЗ та використовуються для міжнародного судноплавства та повітряної навігації.

Джерелами що визначають правовий режим проток є 1) звичай; 2) рішення Міжнародного Суду ООН; 3) Конвенція по морському праву 1982 року.

Правовий режим полягає у:

1) мирному проході як військових так і цивільних кораблів у мирний час;

2) свобода прольоту повітряних суден над протоками.

Ці свободи як норми звичаєвого права діють по відношенню до таких проток, як Гібралтарська, Ла-Манш, Магелланова та інші.

Протока вважається міжнародною якщо:

1) географічне розташування протоки з'єднує дві частини відкритого моря;

2) вона використовується для міжнародного судноплавства.

Перший критерій – географічний, другий – функціональний.

Конвенція 1958 року про територіальне море та прилеглу зону встановила норму про недопустимість призупинення мирного проходу іноземних судів через протоки, які використовуються для міжнародного судноплавства.

Конвенція 1982 року встановила 12 мильну зону територіальних вод, що дозволило перекрити територіальним морем більше 100 проток. Тому Конвенція 1982 р. ввела поняття *транзитного проходу*. Це означає, що у міжнародних протоках всі суда і повітряні кораблі користуються правом транзитного проходу відповідно до якого з боку прибережних держав не повинно бути жодних перешкод, за виключенням випадків передбачених Конвенцією (безперервний та швидкий). Під час транзитного проходу судна та літаки повинні утримуватись від будь-якої діяльності, окрім тієї, яка притаманна їх звичайному порядку безперервного та швидкого транзиту, за

виключенням, коли така діяльність викликана форс мажорними обставинами.

Режим проходу через міжнародні протоки не відноситься і ніяк не впливає на правовий статус вод протоки прибережної держави, їх суверенітету та юрисдикції, повітряний простір над нею, її дном та надрами. Всі ці положення не розповсюджуються на протоки відносно яких існують спеціальні міжнародні угоди. Їх правовий статус визначений саме цими угодами. Найбільшу цікавість для нас викликають чорноморські протоки (Босфор та Дарданелли), що з'єднують Чорне та Середземне море. В 1936 році в Швейцарії була прийнята Конвенція про режим Чорноморських проток, яка діє й до сьогодні. На *правовий режим* цих проток безпосередньо впливає стан війни чи миру по відношенню до Туреччини:

1) торговельні судна всіх держав користуються свободою судноплавства і вдень, і вночі;

2) за прохід з кожної нетто-тони Туреччина стягує санітарний та маячний збір. Це правило діє і під час війни, якщо Туреччина не приймає в ній участь;

3) якщо Туреччина є воюючою стороною, то свобода судноплавства і транзиту в протоках зберігається в денний час для держав, що не знаходяться в стані війни з Туреччиною.

Режим проходу військових кораблів залежить від їх належності до чорноморських чи нечорноморських держав:

4) для нечорноморських держав встановлені певні обмеження;

5) чорноморські держави мають право проводити будь-які кораблі, за попереднім повідомленням (не менше ніж за 8 діб) через дипломатичні канали, турецького уряду. При цьому, лінкори й кораблі, що до них прирівняні (водотоннажністю більше 10 тисяч тонн або із зброєю калібром більше 203 мм) повинні проходити по одному у супроводі не більше двох есмінців;

6) тільки чорноморські держави можуть проводити підводні човни і то тільки по одному в день, в надводному положенні при умові, що їх купили за межами Чорного моря або якщо їм необхідно здійснити ремонт за цими ж межами. Туреччина про це повідомляється заздалегідь;

7) нечорноморським державам дозволено проводити через протоки тільки легкі наводні човни водотоннажністю до 10 тис. тонн з калібром зброї до 8 дюймів. Сукупний тоннаж всіх кораблів нечорноморських держав в Чорному морі не повинен перевищувати 45 тис. тонн, а кораблів однієї з чорноморських держав – 30 тис. тонн. Час перебування кораблів нечорноморських держав у Чорному морі не повинен перевищувати 21 добу. Туреччину, у випадку збільшення строку перебування, повідомляють за 15 діб.

Під час війни (якщо Туреччина не приймає участі у війні) прохід через протоку військових кораблів воюючих держав заборонено. Якщо ж Туреччина воююча сторона, то прохід військових кораблів повністю залежить від її рішення.

2.2.8 Міжнародні канали: їх види та правовий статус

До міжнародних каналів відносять штучні водні шляхи, які з'єднують моря і океани та використовуються для міжнародного судноплавства. Вони знаходяться під суверенітетом тієї держави, на території якої знаходяться. Правовий режим каналів визначається нормами МП та національного законодавства. Найбільш вагомими для міжнародного судноплавства є: *Суецький канал*, що з'єднує Середземне та Червоне моря, *Панамський канал*, що з'єднує Атлантичний та Тихий океани, а також *Кільський канал*, що з'єднує Балтійське та Північне моря.

Суецький канал був відкритий для судноплавства у 1869 році. В 1888 р. була прийнята Константинопольська Конвенція про забезпечення вільного користування Суецьким каналом. *Правовий режим* встановлюється у ст. 1 цієї Конвенції:

1) Суецький канал у мирний та військовий час завжди вільний і відкритий для всіх торгових та військових кораблів незалежно від прапору судна;

2) рівність у всьому, що стосується користування каналом (цей принцип був визнаний основою);

3) у зв'язку з тим, що канал відкритий і у військовий час, було прийнято положення про заборону будь-яких військових дій ані у каналі, ані у його вхідних портах, ані у районі 3-х миль від цих портів, навіть якщо Туреччина (а потім Єгипет) виступають як воюючі сторони.

В 1956 р. Єгипет націоналізував Компанію морського Суецького каналу. З цим не погодились Великобританія та Франція, а також Ізраїль. Почалась криза. Після її ліквідації у 1957 р. Єгипет виступив з Декларацією в якій підтвердив дію Конвенції 1888 р. по відношенню до себе. Після

ліквідації наслідків ізраїльсько-єгипетської війни у 1967 р. Єгипет знов відкрив канал для судноплавства. Адміністрація Суецького каналу самостійно встановлює правила користування каналом.

Панамський канал скорочує шлях морякам на 16 тисяч кілометрів. Англія та США погодились, що по відношенню до каналу будуть діяти такі ж правила, що й до Суецького каналу. Раніше, з 1901 до 1914 р.р. між США та Панамою був підписаний договір безстрокового характеру який закріплював нерівоправ'я у Панамському каналі по відношенню до Панами. Згодом, у 1977 р. у Вашингтоні був підписаний інший договір за яком безстрокове користування США Панамським каналом закінчувалось 31 грудня 1999 р. та всі допоміжні споруди разом з каналом перейшли під суверенітет Панами. Разом з визнанням всіх положень Конвенції 1888 р. Договір передбачає право швидкого та ні чим не обмеженого проходу американських та панамських військових кораблів через канал. Дотримання такого режиму гарантується Панамою та США.

Кільський канал розташований на території Німеччини. У 1939 р. Німеччина видала Правила проходу через Кільський канал, зміст яких полягає у наступному:

- 1) плавати по каналу дозволено суднам всіх держав у будь-який час доби після сплати встановленого збору;
- 2) прохід іноземних військових кораблів допускається на основі дозволу, що запитується по дипломатичним каналам.

2.2.9 Архіпелажні води та їх правовий статус

Архіпелажні води – це морські простори держав-архіпелажів, що обмежені прямими архіпелажними базовими лініями, які з'єднують найбільш виступаючі у море точки найбільш віддалених островів та висихаючі рифів архіпелагу. В межі таких базових ліній включаються головні острови та район, в якому співвідношення між площею водної поверхні та площі суші включаючи атоли складають від 1:1 до 9:1. Довжина таких базових ліній не повинна перевищувати 100 морських миль, однак допускається, що до 3% від

загальної кількості базових ліній, що замикають будь-який архіпелаг, можуть перевищувати цю довжину до максимальної довжини 125 морських миль. Проведення базових ліній не повинно своїм обрисом хоча б віддалено відхилятися від конфігурації архіпелагу. Держава-архіпелаг складає детальну карту або перелік координат своїх базових ліній, які зберігаються у Генерального секретаря ООН. Інститут архіпелажних вод встановлено у Конвенції 1982 р. та відноситься до суто архіпелажних держав, а не тих прибережних держав у склад території яких входять острови.

Правовий режим:

1) на архіпелажні води, повітряний простір та надра під водою розповсюджується суверенітет держави-архіпелагу;

2) особливість правового режиму полягає у тому, що держава архіпелаг визнає режим архіпелажного проходу по морським та повітряним коридорам, що перетинають архіпелажні води та територіальне море, що прилягає до них;

3) всі іноземні судна та літаки користуються правом архіпелажного проходу по таким маршрутам, що визнано придатними для безперервного та швидкого проходу іноземних суден та прольоту літаків;

4) судна всіх держав користуються правом мирного проходу за умов дотримання цих правил.

2.2.10 Відкрите море та його правовий статус

За Конвенцією 1982 р. поняття “відкрите море” застосовується до всіх частин моря, які не входять ані у ВМЕЗ, ані у територіальне море чи внутрішні морські води держави, ані у архіпелажні води держав-архіпелагів. Юридичну природу відкритого моря складає принцип свободи відкритого моря, тобто на нього не розповсюджується суверенітет жодної держави, воно відкрито для загального рівного та вільного користування всіма суб’єктами МП. За Конвенцією 1982 р. свобода включає: 1) свободу судноплавства; 2) прокладання підводних кабелів та трубопроводів; 3) свобода створювати штучні острови а інші споруди, які не заборонені МП; 4) свобода рибальства;

5) свобода наукових досліджень. Ці свободи розповсюджуються на всі без винятку держави: як ті, що мають вихід до моря так й ті, що його не мають. Треба зазначити, що під свободою судноплавства розуміють право будь-якої держави послати суда під своїм прапором у відкрите море. Плавання судна під прапором конкретної держави означає підкорення його у відкритому морі юрисдикції цієї держави, а також захист з її боку. Таким чином судно можна вважати своєрідною територією держави прапору. Судно повинно плавати під прапором тільки однієї держави, не може змінювати свій прапор під час плавання чи стоянки, при заході у порт, окрім випадків дійсного переходу права власності без зміни реєстрації. Міжнародні Конвенції вимагають, щоб судно мало національну приналежність, а також реальний зв'язок з державою прапору.

Юрисдикція у відкритому морі. Конвенції 1958 та 1982 років встановили принцип виключної юрисдикції держави прапору судна у відкритому морі. Суть цього принципу полягає в тому, що у випадку зіткнення або будь-якого іншого навігаційного інциденту з судном у відкритому морі, що тягне за собою кримінальну або адміністративну відповідальність капітана чи іншого члена екіпажу можлива тільки перед судовою чи адміністративною владами держави прапору чи держави, громадянином якої є підозрюваний. Арешт чи затримання судна можуть бути здійсненні тільки за розпорядженням влади держави прапору судна.

Виключення:

1) військові кораблі мають право оглядати, зупиняти кораблі інших держав (охорона підводних телеграфних кабелів).

2) військові кораблі мають право оглядати, зупиняти іноземні торгові судна, якщо є підстави вважати, що вони займаються піратством, работоргівлею, або для перевірки прапору чи національної приналежності судна, якщо це не визначено;

3) можна затримати судно, якщо на ньому займаються несанкціонованим радіомовленням;

4) на прохання держави по відношенню до його судна, яке підозрюють у незаконній торгівлі наркотичними чи психотропними речовинами (якщо не санкціоновано, невинуватено, то відшкодовуються збитки);

5) право переслідування по гарячих слідах можливе у тих випадках коли прибережна держава чи її влада мають достатньо доказів вважати, що судно порушило закони і правила цієї держави. Умовою переслідування є те, що воно повинно початися у внутрішніх морських водах, територіальному морі чи прилеглий зоні, а у виключних випадках у ВМЕЗ чи КШ, та не припинятися. Переслідування не можливе, якщо судно ввійшло у свої територіальні води чи територіальні води іншої держави. Військові кораблі та судна некомерційної державної служби користуються у відкритому морі повним імунітетом від юрисдикції будь-якої держави, крім держави прапора судна.

Кожна держава по відношенню до свого судна, що плаває у відкритому морі повинна забезпечувати *безпеку мореплавства*, яка полягає у: 1) безпека конструкції, устаткування та придатності судна для плавання; 2) комплектація, умови праці та навчання екіпажу з урахуванням застосування міжнародних актів; 3) користування сигналами, підтримка зв'язку та попередження зіткнень.

Кожна держава зобов'язує капітана свого судна без ризику для екіпажу: 1) надавати допомогу будь-якій виявленій у морі особі, якій загрожує загибель; 2) направитись з усією можливою швидкістю на допомогу тим, хто постраждав, якщо це необхідно, і якщо на цю допомогу розраховують; 3) після зіткнення надати допомогу іншому судну, його екіпажу та пасажиром.

2.2.11 Поняття та основні принципи міжнародного повітряного права

Міжнародне повітряне право – це галузь МП, яка складається з норм та принципів, що регулюють відносини між державами та іншими суб'єктами МП в зв'язку з використанням повітряного простору цивільною авіацією.

Основні принципи Міжнародного повітряного права:

1) принцип виключного і повного суверенітету держав над їх повітряним простором (Чикагська Конвенція про міжнародну цивільну авіацію 1944 року) (встановлення правил польотів, польотів коридорами, посадка в аеропорту).

2) принцип свободи польотів в міжнародному повітряному просторі, означає, що в такому просторі на літаки розповсюджується юрисдикція держави де зареєстроване судно.

3) принцип забезпечення безпеки міжнародної цивільної авіації, який формується з: а) заходи по забезпеченню технічної безпеки літаків, аеропортів, допоміжних служб, повітряних трас; б) боротьба з актами незаконного втручання в діяльності цивільної авіації.

Відповідно до норм МП та національного права суверенітет держави розповсюджується на повітряний простір в межах її сухопутної та водної території. Таким чином, за своєю юридичною природою цей простір – частина державної території. За звичаєвим правом межа повітряного простору не повинна перевищувати 100-110 км. Кожна держава самостійно визначає порядок допуску іноземних повітряних суден. Екіпажі повинні знати не лише власне повітряне законодавство, але й повітряне законодавство тих держав, через які вони пролітають. Чикагська конвенція 1944 р. уніфікувала аеронавігаційні правила та прийняла у додатках, що правила про повітряні переміщення повинні застосовуватись до літаків всіх держав на недискримінаційній основі. Відповідно до ст. 29 кожен літак, що здійснює міжнародний політ, повинен мати на борту такі документи: свідоцтво про реєстрацію, допуск про придатність до польотів, бортовий журнал та інше.

На іноземні літаки, що знаходяться в межах певної держави розповсюджується її юрисдикція та діє митний, імміграційний та санітарний контроль. Якщо з літаком щось сталося і це потягло за собою смертні випадки, то держава, в якій перебуває літак зобов'язана розслідувати всі обставини трагедії. У випадку коли літак збився з курсу, держава зобов'язана

зробити все можливе, щоб не ставити під загрозу життя пасажирів та екіпажу, а також зберігати безпеку самого літака. При цьому держава повинна утримуватись від застосування сили.

Ідея Ейзенхауера щодо “відкритого неба” з часом трансформувалась і зараз означає забезпечення екологічної безпеки, а не спостереження за військовими об’єктами держав-учасниць. Кожне повітряне судно, що здійснює політ у міжнародному повітряному просторі повинно мати національні знаки відмінності, реєстраційний номер тільки однієї держави.

2.2.12 Правове регулювання міжнародних повітряних сполучень

Повітряні сполучення поділяються на два види: 1) сполучення, що здійснюються в комерційних цілях (їх більшість). До них відносяться: перевезення пасажирів, багажу, вантажу та пошти за певну плату. 2) сполучення, що здійснюються в некомерційних цілях. Наприклад, перевезення офіційних делегацій, науково-дослідницькі польоти, повітряні подорожі приватних осіб на своїх літаках та інше.

У зв’язку з вищевказаним існують “свободи повітря”, які регламентують міжнародне повітряне сполучення:

1) право транзитного польоту без посадки над територією держави, що надала таке право;

2) право транзитного польоту з посадкою в некомерційних цілях (для заправки паливом), тобто без взяття на борт пасажирів чи їх висадки, розвантаження та завантаження вантажу і пошти;

3) право висаджувати в іноземній державі пасажирів та розвантажувати багаж і пошту, що були взяті на борт у державі реєстрації судна;

4) право брати на борт пасажирів, вантаж і пошту в іноземній державі з метою їх перевезення в свою державу;

5) право брати на борт пасажирів, вантаж та пошту в іноземній державі з метою їх перевезення у будь-яку III державу, а також право висаджувати пасажирів та розвантажувати вантаж і пошту в цій III державі;

6) право виконувати пасажиро та вантажоперевезення між III державами через свою територію;

7) право виконувати пасажиро та вантажоперевезення між III державами не через свою територію;

8) право каботажних перевезень, тобто перевезення в межах однієї іноземної держави. Каботаж може або дозволятися будь-якій державі, що звернулася з таким проханням, або не дозволятися нікому.

Літаки у міжнародних сполученнях поділяються на державні та цивільні. До державних відносяться: військові, митні, прикордонні літаки. На них не розповсюджується дія Чикагської конвенції 1944 р.

Космічне право виникло 4 жовтня 1957 року, коли СРСР запустили на орбіту штучний супутник землі. Одразу ж після цього виникла необхідність у правовому регулюванні космічної діяльності, яка здійснюється на засадах міжнародного звичаю.

2.2.13 Поняття міжнародного космічного права. Міжнародно-правовий статус космонавта

Міжнародне космічне право (МКП) – це галузь міжнародного права принципи та норми якого визначають статус космічного простору, включаючи небесні тіла, та регламентують діяльність суб'єктів міжнародного права у зв'язку з його дослідженням та використанням.

Під принципами МКП розуміють ті норми, на основі яких повинні розроблятися правила поведінки суб'єктів МП у зв'язку з їх діяльністю у космосі (відповідно до норм Договору 1967 р.). До таких принципів відносяться: дослідження та використання космосу на благо та в інтересах всього людства; рівність суб'єктів у використанні та дослідженні космосу; свобода наукових досліджень у космосі; недопустимість національного присвоєння космосу; дослідження та використання космосу в мирних цілях; міжнародна відповідальність за національну діяльність у космосі; міжнародна відповідальність за шкоду заподіяну космічному об'єкту, занесеними у його реєстр; співробітництво та взаємна допомога при

здійсненні космічної діяльності; здійснення дослідження і використання космосу без шкідливого забруднення.

У зв'язку з перерахованими принципами по відношенню до держав Договір 1967 р. визначає права та обов'язки суб'єктів МП.

Права:

1) всі держави мають право досліджувати та використовувати космос без будь-якої дискримінації;

2) всі держави мають право вільно здійснювати наукові дослідження у космічному просторі;

3) всі держави мають право використовувати військових, будь-яке їх устаткування або засоби для наукових досліджень та мирного використання космосу;

4) держава зберігає права власності на космічні об'єкти та на їх складові частини під час їх знаходження у космосі чи на небесному тілі, або після повернення на землю;

5) держави мають право звертатись з проханням одна до одної про надання можливості спостерігати за польотом своїх космічних об'єктів;

6) держави, на основі взаємності, мають право відвідувати після попереднього запиту всі станції, установки, устаткування та космічні кораблі на небесних тілах;

Обов'язки:

1) держави повинні сприяти та заохочувати міжнародне співробітництво у космосі;

2) держави повинні не допускати національного присвоєння космосу та небесних тіл ані шляхом проголошення суверенітету, ані шляхом використання чи окупації, або будь-якими іншими засобами;

3) діяльність у космосі повинна здійснюватись державами у відповідності з нормами МП та Статутом ООН;

4) держави зобов'язані не виводити у космос будь-які об'єкти з ядерною зброєю та іншими видами зброї масового знищення, небесні тіла повинні використовуватись державами виключно у мирних цілях;

5) держави зобов'язані надавати допомогу космонавтам з інших країн у випадку вимушеної посадки та негайно повернути їх державі, що їх запустила у космос;

6) держави несуть відповідальність за діяльність у космічному просторі та за шкоду спричинену космічним об'єктам у повному обсязі;

7) при здійсненні космічної діяльності держава повинна враховувати інтереси інших держав та інші.

Положення Договору 1967 р. розповсюджуються як на держави, що здійснюють діяльність у космосі так й на ті, що такої діяльності не здійснюють.

Юридична природа та правовий режим космічного простору та небесних тіл визначаються Договором по космосу 1967 р. та Угодою про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах 1979 р. До небесних тіл відносяться природні космічні тіла, наприклад, Місяць, планети, астероїди тощо. Згідно з нормами МП космічний простір, включаючи Місяць та інші небесні тіла за своєю юридичною природою є міжнародною територією, на яку не розповсюджується суверенітет жодної держави. Він не підлягає національному присвоєнню. Космічний простір та небесні тіла відкриті для використання та дослідження всіма державами та є надбанням всього людства.

У міжнародно-правовому режимі космічного простору та небесних тіл є деякі відмінності. Так, наприклад, небесні тіла використовують тільки у мирних цілях, на їх поверхні забороняється створення військових баз, споруд та укріплень, випробування будь-яких типів зброї та проведення маневрів. Тобто, щодо небесних тіл встановлено режим повної демілітаризації та нейтралізації. Космічний простір має режим часткової демілітаризації. Це

означає, що вивід на космічну орбіту об'єктів із звичайною зброєю не заборонено.

Правовий режим космонавтів та космічних об'єктів. *Космонавти* – це посланці людства у космосі. Договір 1967 р. визначає, що держава в реєстр якої занесено об'єкт, запущений у космос здійснює юрисдикцію і контроль над будь-яким екіпажем цього об'єкту. Відповідно, іноземці, члени екіпажу підпадають під юрисдикцію держави реєстрації, якщо інше не передбачено спеціальними угодами. Юрисдикція держави зберігається як у космічному просторі так й на небесному тілі. Держави зобов'язані надавати космонавтам будь-яку допомогу у випадку аварії чи вимушеної посадки на території іншої, ніж заплановано, держави або у відкритому морі.

Повернення космічного об'єкту та його складових частин державі, що його запустила, можливе у таких випадках: 1) якщо є прохання держави про це; 2) на вимогу необхідно пред'явити для повернення розпізнавальні дані; 3) розходи по виявленню та поверненню об'єкта та його складових частин повинні покриватися державою, що його запустила. Реєстрація космічного об'єкту відбувається не лише у національному реєстрі, але й у Генеральному секретаріаті ООН.

Ключові слова до змістового модуля 2.2

Внутрішні морські води; затока; історична затока; порт; територіальне море; прилегла зона; континентальний шельф; виключна морська економічна зона; міжнародні протоки; транзитний прохід; міжнародні канали; Суецький канал; Панамський канал; Кільський канал; архіпелаг; відкрите море; район морського дна; піратство; работоргівля; міжнародні морські організації; цивільна авіація; “відкрите небо”; свободи повітря; принципи міжнародного повітряного права; безпека міжнародної цивільної авіації; космос; небесні тіла; космонавти.

Питання для самоконтролю до змістового модуля 2.2

1. Правовий режим міжнародного району морського дна.

2. Міжнародно-правовий механізм захисту та збереження морського середовища.
3. Міжнародні морські організації.
4. Поняття «права мирного проходу» його суть та ознаки.
5. Принцип свободи відкритого моря.
6. Відповідальність у міжнародному повітряному праві.
7. Міжнародне співробітництво у боротьбі з актами незаконного втручання у діяльність цивільної авіації.
8. Міжнародно-правова регламентація деяких видів космічної діяльності.
9. Відповідальність у міжнародному космічному просторі.
10. ІКАО: мета, завдання, механізми прийняття рішень, структура МО.
11. «Свободи повітря»: їх види та характеристика.

Рекомендована література до змістового модуля 2.2

1. Бордунов В.Д. Правовое регулирование международных полетов гражданских воздушных судов / В.Д. Бордунов, А.Н. Котов, С.Н. Малеев. – М., 1988.
2. Бордунов В.Д. Правовой механизм деятельности международных авиационных организаций / В.Д. Бордунов. – М., 1989.
3. Верещагин А.Н. Международное воздушное право. Проблемы международно-правового регулирования воздушных сообщений / А.Н.Верещагин. – М., 1966.
4. Гуцуляк В.Н. Морское право / В.Н. Гуцуляк. – М., 2003.
5. Дежкин В.Н. Правовое регулирование международных воздушных сообщений / В.Н. Дежкин. – М., 1987.
6. Ковальев А.А. Современное международное морское право и практика его применения / А.А. Ковалев. – М., 2003.
7. Курс международного права: в 7 т. – М., 1992. – Т.5.
8. Международное морское право / отв.ред. И.П. Блищенко. – М., 1988.

9. Словарь международного воздушного права / [отв.ред. Ю.Н.Малеев] .
– М., 1988.

МОДУЛЬ 3 ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3.1 ДИПЛОМАТИЧНЕ ТА КОНСУЛЬСЬКЕ ПРАВО.

3.1.1 Поняття дипломатичного права та дипломатичного представництва

Дипломатичне право – це галузь міжнародного публічного права, яка складається з принципів та норм, що регулюють офіційні відносини і зв'язки між державами та іншими суб'єктами МП за допомогою органів зовнішніх зносин. Ця галузь є однією з самих стародавніх у історії формування міжнародного публічного права.

Органи зовнішніх зносин держави(ОЗЗД) створюються для здійснення зовнішніх зв'язків з іншими державами та іншими суб'єктами МП. ОЗЗД поділяються на внутрішньодержавні та закордонні. Внутрішньодержавні ОЗЗ, це ті, які постійно знаходяться на території даної держави та поділяються на: 1) органи загальної компетенції; 2) органи спеціальної компетенції. До перших відносяться такі, які можуть вирішувати будь-які питання зовнішніх відносин держави: голова держави, уряд, голова уряду, міністерство закордонних справ, міністр закордонних справ – представляють державу без спеціальних повноважень.

Парламент також приймає активну участь у міжнародному житті, але його офіційні заяви та звернення не мають юридично обов'язкової сили. Органи спеціальної компетенції вирішують питання зовнішніх зносин держави у відносно вузькій сфері (всі міністерства та відомства).

До закордонних ОЗЗ відносяться ті з них, які знаходяться за межами держави: дипломатичні представництва держав, консульські установи, торгові представництва та постійні представництва держав при міжнародних організаціях. Ці ОЗЗД відносяться до постійно діючих. До тимчасових ОЗЗД відносять спеціальні місії та делегації.

Дипломатичне представництво – це орган зовнішніх зносин держави, який знаходиться на території іншої держави для здійснення дипломатичних зносин з нею. Воно поділяється на два види: посольства та місії. Посольства

– це представництва першого, вищого класу, до них прирівняні представництва Ватикану – нунціатури. Місії – це другий клас представництв. Ватикан в такому випадку представлений інтернунціатурами. Очолює посольство посол, місію – посланець або повірений у справах. Для Ватикану – головою нунціатури є нунцій чи папський легат, а інтернунціатури, відповідно, інтернунцій. У міжнародній практиці місії втрачають свою вагу і відживають.

Функції дипломатичного представництва. За Віденською Конвенцією про дипломатичні зносини 1961 р. функціями дипломатичного представництва є:

- 1) представництво акредитуючої держави в державі перебування;
- 2) захист в державі перебування інтересів акредитуючої держави та її громадян в межах, що допустимі МП;
- 3) ведення переговорів з урядом держави перебування;
- 4) з'ясування всіма законними засобами умов та подій в державі перебування та інформування уряду акредитуючої держави про них;
- 5) стимулювання та сприяння дружнім відносинам між акредитуючої та приймаючою державами, розвиток їх взаємовідносин у галузі економіки, культури та науки.

Крім того, дипломатичне представництво може виконувати консульські функції. Для цього в них створюються консульські відділи.

Акредитуюча держава – та, що направляє в іншу державу своє дипломатичне представництво. Держава, де розташовується дипломатичне представництво називається *приймаючою державою* або *державою перебування*.

3.1.1.1 Голова та персонал дипломатичного представництва.

Голова – це єдина офіційна особа, що представляє державу, а також є найвищою посадовою особою. Відповідно до Віденської Конвенції 1961 р. голови дипломатичних представництв поділяються на такі класи: 1) послы і нунції; 2) посланці та інтернунції; 3) повірений у справах. Перший і другий

класи призначаються головами держав, а третій – міністром іноземних справ. Клас “повіреного у справах” не можна плутати з посадою тимчасово повіреного у справах, який виконує обов’язки голови дипломатичного представництва на час його відсутності. Крім класів існують й дипломатичні ранги, які мають голови дипломатичних представництв, та дипломатичний персонал посольств, консульств та представництв держав при міжнародних організаціях. Дипломатичні ранги – сфера внутрішньодержавного права, тому що це службові звання старшинства дипломатів. В Україні, Постановою ВР України “Про дипломатичні ранги” 1992 р. встановлено такі дипломатичні ранги: аташе; III секретар; II секретар I і II класів; I секретар I і II класів; радник I і II класів; надзвичайний та повноважний посланець I і II класів; надзвичайний і повноважний посол. Вищі дипломатичні ранги посла та посланця зазвичай призначаються головою держави, решта – міністром іноземних справ. Ранг “аташе” не треба плутати з посадою військового, морського та повітряного аташе. Ранг присвоюється після закінчення інституту міжнародних відносин та вступу на службу у міністерство закордонних справ. Посада надається представникам військового відомства держави акредитації, а акредитацію їм надають у військовому відомстві держави перебування. Одночасно, ці особи виконують функції військових радників голови дипломатичного представництва.

3.1.1.2 Процедура призначення голови дипломатичного представництва складається з декількох стадій.

1. Акредитуюча держава надсилає приймаючій запит про його згоду на призначення особи, що вказана в запиті головою дипломатичного представництва. В запиті вказуються біографічні дані цієї особи, її посада, сімейний стан та інше. Інформація повинна бути точною та стислою. Позитивна відповідь означає видачу *агремана* на прийняття особи у якості голови дипломатичного представництва. З цього моменту особа-кандидат вважається “*особою грата*”, тобто бажаною особою у державі акредитації. У випадку, якщо агреман не видали, то це означає негативну відповідь на запит

і, як наслідок, кандидат вважається персоною “*нон грата*”, тобто небажаною особою. При цьому, приймаюча держава не повинна вказувати на мотиви своєї відмови. Вся ця процедура носить конфіденційний характер.

2. Після отримання агремана в державі друкується об'ява про призначення (в Україні це – Указ Президента, що друкується в центральних газетах “Урядовий кур'єр” та “Голос України”).

3. Перед виїздом у державу перебування голова дипломатичного представництва від голови держави отримує підписану першим *вірчу грамоту*, яка направлена голові приймаючої держави.

4. Голова дипломатичного представництва вважається таким, що приступив до своїх обов'язків у таких випадках: 1) якщо вручив *вірчу грамоту* голові держави; 2) коли повідомив про свій приїзд та пред'явив у міністерстві іноземних справ копію *вірчої грамоти*.

У зв'язку з економією коштів на утримання дипломатичних представництв деякі держави застосовують так звану “кумуляцію” (суміщення посад), тобто, за згодою приймаючих держав, одна особа виконує функції посла в декількох країнах (наприклад, посол України у Фінляндії також займає відповідну посаду у Швеції, Норвегії, Данії та Ісландії).

Зупинення дії повноважень дипломатичного представника може відбуватись за таких умов:

1) коли його відзиває акредитуюча держава (*ротація* голови дипломатичного представництва);

2) проголошення його персоною *нон грата* (за діяльність не сумісну зі статусом дипломата);

3) розірвання дипломатичних відносин між державами;

4) війна між акредитуючої та приймаючою державами;

5) припинення існування акредитуючої й/або приймаючої держави.

Припинення повноважень оформляється *відзивною грамотою*, яка вручається голові приймаючої держави, дипломатом, якого відзивають або його наступником.

3.1.1.3 Кількість персоналу дипломатичного представництва повинна бути розумною та необхідною. Зазвичай чисельність персоналу залежить від рівня відносин між державами. Він поділяється на III групи: 1) дипломатичний персонал; 2) адміністративно-технічний; 3) обслуговуючий. Дипломатичний персонал – це особи, що мають дипломатичні ранги. Вони як правило є громадянами акредитуючої держави. В деяких випадках громадяни держави перебування чи III держави можуть бути призначені на дипломатичні посади тільки за згодою держави перебування. До адміністративно-технічного персоналу відносять: економісти, бухгалтери, завідувач канцелярією, діло виробник, друкарки, перекладачі та інші співробітники, що виконують адміністративну та технічну роботу. Обслуговуючий персонал складається з шоферів, ліфтерів, двірників, садівників, кур'єрів та інших.

Адміністративно-технічний та обслуговуючий персонали можуть комплектуватись з громадян держави перебування. Міністерство закордонних справ приймаючої держави повинно повідомляти про будь-які зміни у складі персоналу. Держава перебування у будь-який час може визнати будь-кого з персоналу дипломатичного представництва персоною нон грата. При цьому, вона на повинна аргументувати своє рішення. Якщо така особа вчасно не залишить територію держави перебування, то буде розглядатись як приватна особа на яку не розповсюджуються дипломатичні привілеї та імунітети.

3.1.1.4 Дипломатичний корпус. У вузькому значенні слова це поняття означає сукупність голів дипломатичних представництв, що акредитовані в державі перебування. В широкому значенні – це сукупність співробітників дипломатичного представництва та членів їх сімей. У будь-якому випадку, дипломатичний корпус не має політичної функції, а тільки протокольно-церемонні (наприклад, поздоровлення з національним святом, інаугурація нового голови держави перебування тощо), відвідування історичних місць, промислових об'єктів, наукових центрів. На чолі дипломатичного корпусу

стоїть *дуаєн* (декан, старшина) – старший по класу та по часу перебування у державі. В більшості католицьких держав папський легат або нунцій обирається *дуаєном*. У функції *дуаєна* входить: 1) консультація прибувши голів дипломатичних представництв по відношенню традицій, протоколу; 2) особливості взаємовідносин з місцевою владою. Міністерство закордонних справ приймаючої держави регулярно публікує список дипломатичного корпусу. Іноземним дипломатам, для підтвердження їх статусу, держава перебування видає дипломатичні картки та спеціальні номерні знаки на транспортні знаки.

3.1.1.5 Дипломатичні привілеї та імунітети існують для успішного виконання дипломатичними представництвами своїх функцій. Це спеціальні права та привілеї, що надаються міжнародним правом дипломатичному представництву та його персоналу для ефективного виконання ними своїх функцій. Вони поділяються на два види: 1) привілеї та імунітети дипломатичного представництва; 2) особисті привілеї та імунітети, які розповсюджуються на персонал дипломатичного представництва. До перших відносять: а) недоторканість приміщення представництва; б) фіскальний імунітет; в) недоторканість архівів та документів представництва; г) свобода зносин представництва; д) право користуватись прапором та гербом акредитуючої держави. До особистих привілеїв та імунітетів належать: а) недоторканість особи; б) недоторканість житла; в) імунітет від юрисдикції держави; г) фіскальний імунітет; д) митні привілеї.

3.1.2 Поняття консульського права та консульського представництва

Консульське право – це галузь МП, що регулюється Віденською конвенцією про консульські зносини 1963 р. Окрім цієї конвенції держави практикують укладення двосторонніх консульських угод.

Встановлення дипломатичних відносин завжди означає встановлення консульських. Однак, розірвання таких відносин не означає розірвання консульських відносин. Консульські відносини можуть бути встановлені

після визнання нової держави де-факто. В Україні діє консульський статут, що регулює консульські відносини в державі.

Головою консульської установи вважається консул. Він не є представником держави та не здійснює представницьку функцію. Його функції вузчі та мають більш конкретний характер і здійснюються в межах консульського округу. Держави у своїй діяльності використовують як штатних так й не штатних (почесних) консулів. Це особи, що постійно проживають на території даної держави. Вони можуть бути громадянами держави, що призначає, держави перебування або третьої держави. Як правило, це особи, що відомі в цих країнах (політики, бізнесмени, адвокати). Вони не вважаються державними службовцями, не отримують заробітної платні. За звичаєм та загальним правилом збори за послуги консула зараховуються йому у прибуток.

Консульство – це постійний державний орган зовнішніх зносин, що відкривається в іншій державі на основі угоди між цими державами для виконання консульських функцій в певному консульському окрузі.

Види консульських установ: 1) генеральне консульство; 2) консульство; 3) віце-консульство; 4) консульське агентство. Очолюють їх відповідно: 1) генеральний консул; 2) консул; 3) віце-консул; 4) консульський агент.

Консули та віце-консули, крім тих випадків, коли вони очолюють консульську установу, можуть входити як звичайні посадові особи в склад генерального консульства. При дипломатичних представництвах можуть відкривати консульські відділи. Їх очолюють завідувачі, яких прирівняно до генерального консула чи консулів. Завідувачам не видають патент та екзекватура, оскільки вони вважаються співробітниками дипломатичного представництва.

Функції консульських установ:

1. захист в державі перебування інтересів своєї держави, її громадян та юридичних осіб в межах МП;

2. сприяння розвитку торгових, економічних, культурних та наукових зв'язків між державами, а також сприяння розвитку дружніх відносин між ними;

3. з'ясування всіма законними шляхами умов та подій у торгово-економічному, культурному житті держави перебування, інформування про них уряд своєї держави та надання відомостей зацікавленим особам;

4. виконання адміністративних та нотаріальних функцій;

5. надання допомоги та сприяння фізичним та юридичним особам акредитуючої держави у тому числі й правової;

6. надання допомоги морським (річковим) суднам й літакам та їх екіпажам;

7. виконання інших функцій, що не заборонені законом та правилами держави перебування.

При відсутності дипломатичних представництв, держава може покладати виконання цих функцій на консула.

Консульські установи припиняють свою діяльність: 1) закриття консульської установи; 2) вихід території, на якій розташований консульський округ з під суверенітету держави перебування; 3) війна між державами, що встановили консульські зносини.

3.1.2.1 Голова та персонал консульської установи. Голови консульських установ поділяються на 4 класи: 1) генеральний консул; 2) консул; 3) віце-консул; 4) консульський агент. Консульські працівники є службовцями МЗС. Голова консульської установи призначається державою, що потребує представлення та допускається до виконання своїх функцій державою перебування. Особа отримує від своєї держави консульський патент на ведення справ (в ньому вказується фамілія, ім'я та по батькові; клас, консульський округ; місцезнаходження консульської установи). Держава направляє цей патент у державу перебування. Після отримання екзекватура – дозволу, голова консульської установи вважається таким, що приступив до своїх обов'язків. З цієї ж дати визначається його старшинство

по відношенню до голів консульських установ інших держав розташованих у даному консульському окрузі.

Персонал консульської установи поділяється на три категорії: 1) консульські посадові особи, що знаходяться на консульській службі та виконують консульські функції; 2) консульські службовці, що виконують адміністративно-технічну роботу; 3) обслуговуючий персонал. Влада держави перебування видає консулам “консульські картки”, які підтверджують їх посадове положення та наявність привілеїв та імунітетів згідно з нормами МП.

Функції члена персоналу консульської установи *зупиняються* у таких випадках: а) повідомлення держави перебування державою, що представляє про те, що його функції припиняються (*відзив, відклик*); б) анулювання екзекватура (оголошення *персоною нон грата*); в) повідомлення державою перебування держави представлення про те, що держава перебування перестала вважати його працівником консульського персоналу.

3.1.2.2 Консульські привілеї та імунітети поділяються на два види: 1) привілеї та імунітети консульської установи; 2) привілеї та імунітети персоналу консульської установи. До перших відносяться: а) недоторканість приміщень консульської установи (влада не може без дозволу голови консульської установи заходити у консульську установу). У випадках пожежу та стихійного лиха така згода мається на увазі; б) звільнення консульського приміщення від всіх податків, зборів та неподаткових платежів, за виключенням тих, які являють собою плату за конкретні види обслуговування; в) недоторканість архіву та документів; г) свобода пересування; д) свобода зносин для всіх офіційних цілей (можна використовувати для цього дипломатичних та консульських кур’єрів, дипломатичні та консульські валізи, кодовані, шифровані депеші); е) користування своїм прапором та гербом у державі перебування.

До *особистих привілеїв та імунітетів* консульського персоналу відносяться: а) особиста недоторканість консульських посадових осіб (

можливий арешт чи затримання на основі постанови судової влади у випадках скоєння тяжкого злочину); б) імунітет від судової та адміністративної юрисдикції (тільки, що стосується дій вчинених при виконанні своїх функцій); в) консульські працівники та члени їх сімей за виключенням обслуговуючого персоналу, звільняються від всіх видів податків, зборів та неподаткових платежів за виключенням непрямих. За проханням консула та за згодою держави перебування, у випадку, якщо обслуговуючий персонал є громадянами цієї держави, він може бути звільнений від податків на заробітну плату; г) митні привілеї (такі ж самі, що й дипломатичні).

За двосторонніми угодами осяг привілеїв та імунітетів може бути розширено, але для всіх представників. Якщо консул та члени його родини займаються комерційною діяльністю, вони автоматично втрачають право на привілеї та імунітети.

Ключові слова до змістового модуля 3.1

Органи зовнішніх зносин; дипломатичні представництва; спеціальні місії, посольства; голова дипломатичного представництва; акредитуюча держава; держава перебування; агреман; дипломатичні класи та ранги; вірча грамота; відзивна грамота; персонал дипломатичного представництва; дуаєн; привілеї та імунітети; консульства; генеральний консул; віце-консул; консульський агент; екзекватура; консульський патент; старшина.

Питання для самоконтролю до змістового модуля 3.1

1. Торгівельні представництва.
2. Представництва держав при міжнародних організаціях.
3. Привілеї та імунітети міжнародних організацій та їх персоналу.
4. Спеціальні місії.
5. Розкрити зміст поняття «агреман» та «екзекватура» вказати на відмінності.
6. Дуаєн дипломатичного корпусу: поняття, основні функції.

7. Дипломатичні ранги передбачені законодавством України.

Рекомендована література до змістового модуля 3.1

1. Демин Ю.Г. Статус дипломатических представительств и их персонала / Ю.Г.Демин. – М.,1993.
2. Ковалев А.А. Привилегии и иммунитеты в современном международном праве / А.А. Ковалев. – М., 1986.
3. Моджорян Л.А. Правовое положение дипломатического корпуса учеб. Пособ. / Л.А. Моджорян. – М., 1971.
4. Репецький В.М. Дипломатичне і консульське право / В.М. Репецький. – К., 2006.
5. Сандровський К.К. Право зовнішніх стосунків / К.К. Сандровський. – К., 1986.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3.2 ПРАВО МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

3.2.1 Поняття, зміст та види міжнародно-правової відповідальності

Міжнародно-правова відповідальність – це конкретні негативні юридичні наслідки, що наступають для суб'єктів МП внаслідок порушень ними міжнародно-правових зобов'язань.

Зміст міжнародно-правової відповідальності – це наслідки, які може мати те чи інше міжнародне протиправне діяння відповідно до норм МП в різних випадках.

Ознаки: 1) настає за скоєння міжнародно-правового порушення; 2) реалізується на основі норм МП; 3) пов'язана з певними негативними наслідками для правопорушника; 4) спрямована на зміцнення міжнародного правопорядку.

Підставами міжнародно-правової відповідальності держав можуть бути порушення ним міжнародного зобов'язання, тобто скоєння цією державою міжнародного правопорушення у вигляді дії чи бездіяльності посадових осіб чи органів держави, яка за діючими нормами МП може бути розцінена як поведінка держави, що порушила міжнародне зобов'язання даної держави.

Держава визнається винною тільки за поведінку тих індивідів, які мають статус органа держави чи його посадової особи. Дія чи бездіяльність цих осіб розглядається у міжнародній практиці як поведінка самої держави. Держава може відповідати за дії свого законодавчого органу, якщо він прийняв закон чи інший нормативний акт, який протерічить міжнародним зобов'язанням цієї держави. Підставою буде офіційне опублікування такого акту парламенту. Якщо парламент не прийняв законодавчий акт, щодо виконання міжнародного зобов'язання, то держава буде відповідати тільки у випадку спричинення моральної чи матеріальної шкоди.

Відповідальність держави настає також за дію чи бездіяльність своїх виконавчих органів (міністерства, відомства, армія, органи правопорядку).

Відповідальність держави також наступає за порушення міжнародних зобов'язань у вигляді дії чи бездіяльності національного суду. Держава також відповідає за поведінку її адміністративно-територіальних одиниць та організацій, що виконують державно-владні функції. Держава не може посилається на ту обставину, що відповідно до внутрішнього законодавства ці дії не слід було вчиняти чи слід вчиняти, але іншим чином.

Тільки в тому випадку, якщо особа діяла чи без діяла не в якості посадової особи чи органа держави, ця поведінка не стосується держави. Але, якщо фізична особа, що не має офіційного державного статусу, своїми діями посягає на права та інтереси, що охороняються міжнародним правом іншої держави, держава, яка повинна була забезпечити захист цих прав та інтересів буде нести міжнародно-правову відповідальність.

Склад міжнародно-правового правопорушення: 1) протиправний характер поведінки держави, що виражається у дії чи бездіяльності її органів або посадових осіб; 2) наявність шкоди як результату протиправної поведінки держави; 3) причинний зв'язок між поведінкою держави та шкодою, що наступила. Шкода може бути *матеріальна* (шкода життю і здоров'ю людей, майну, фінансам держави) та *нематеріальна* (наприклад, порушення суверенітету).

Класифікація міжнародних правопорушень держав. Міжнародні правопорушення поділяються на *міжнародні злочини* та *делікти*. Диференціація залежить від особливої небезпеки діяння для життєво-важливих інтересів міжнародної спільноти. Держава несе відповідальність перед всією спільнотою. Така держава несе політичну та матеріальну відповідальність, а фізична особа – кримінальну.

Види та форми відповідальності держав за міжнародні правопорушення. У МП існує два види відповідальності: *нематеріальна* та *матеріальна*. Нематеріальна, в свою чергу, поділяється на моральну, політичну, морально-політичну. За деякі види правопорушень може наступати одразу два види відповідальності.

Формами нематеріальної відповідальності є: репресалії, реторсії, сатисфакції і санкції.

Репресалії – це правомірні примусові дії держави, що мають на меті поновлення своїх прав, порушених іншою державою. За сучасним міжнародним правом у якості репресалій недопустимо застосування сили чи погрози силою (наприклад, затримання риболовних суден, арешт банківських рахунків). Ці заходи повинні бути пропорційні шкоді та повинні зупинятись з моментом поновлення status quoі.

Реторсії – це правомірні примусові дії держави у відповідь на недружній акт з боку іншої держави, завдяки якому посадові, фізичні чи юридичні особи першої держави були поставлені у дискримінаційні умови.

Сатисфакція – надання державою-порушником задоволення, у зв'язку із завданням моральної шкоди, постраждалій державі у вигляді виразу співчуття, запевнення постраждалої сторони у неможливості повторення правопорушення у публічних вибаченнях та інше.

Санкції – це індивідуальні чи колективні правомірні примусові міри, що застосовуються проти держави-порушника, з метою припинення її неправомірної поведінки чи покарання за таку поведінку.

Суть матеріальної відповідальності полягає у повній чи частковій компенсації матеріальної шкоди спричиненої міжнародним протиправним діянням держави. *Формами матеріальної відповідальності є:*

Репарація – це відшкодування постраждалій від агресії державі матеріальної шкоди грошима, натурою чи послугами.

Історично так склалося, що репарації завжди передувала **контрибуція**, тобто виплата грошових сум державою, що програла війну державі, що перемогла, після закінчення війни. Розмір, порядок та форма виплати контрибуції визначалась виключно державою-переможцем.

Реституція – одна з форм матеріальної відповідальності, яка полягає у поверненні в натурі майна неправомірно вилученого і вивезеного воюючою державою з території суперника (повернення автотранспорту, культурних та

інших матеріальних цінностей). Реституції підлягає не тільки майно, що знаходиться під контролем воюючої сторони, але й будь-якої III держави.

Субституція – це різновид реституції, тобто повернення майна аналогічного роду та приблизно рівнозначного тому, що було неправомірно вилучене та вивезене воюючою стороною за межі території суперника.

3.2.2 Поняття злочинності у міжнародному праві. Види міжнародних злочинів

Злочинність – це складне соціальне явище, яке обумовлено цілим комплексом причин. Її рівень залежить від соціальної структури, рівня соціально-економічного розвитку та культури конкретної держави. Перехід від національної злочинності до міжнародної потребує об'єднання зусиль світової спільноти у боротьбі з цим соціальним явищем. *Співробітництво* у цій галузі розвивається у *трьох напрямках*: 1) укладання двосторонніх угод, в яких держава регламентує питання надання правової допомоги по кримінальним справам, видачу злочинців, передача засуджених осіб для відбування покарання в державі, громадянами якої вони є; 2) співробітництво держав у боротьбі із злочинністю на регіональному рівні; 3) співробітництво у межах універсальних міжнародних організацій. Співробітництво держав по боротьбі з міжнародною злочинністю спрямоване на вирішення таких *завдань*: 1) узгодження кваліфікації злочинів, що є особливо небезпечними для кількох або всіх держав; 2) координація заходів спрямованих на попередження таких злочинів; 3) встановлення юрисдикції над злочинами та злочинцями; 4) забезпечення здійснення покарання у будь-якому випадку; 5) надання правової допомоги у кримінальних справах, у тому числі й видача злочинців.

Злочини міжнародного характеру – це передбачені міжнародними угодами суспільно-небезпечні діяння, які скоюються індивідами чи групами осіб, що зазіхають на нормальні відносини між суб'єктами МП. Ознаками таких злочинів є:

1) ці правопорушення менш суспільно небезпечні ніж міжнародні злочини;

2) відповідальність за них несуть не держави, а тільки фізичні особи, на відміну від міжнародних злочинів;

3) відповідальність настає на основі міжнародної угоди, але за нормами національного кримінального законодавства відповідної країни;

4) ці злочини, як правило завдають шкоду одній, двом або більше державам.

Класифікація злочинів міжнародного характеру встановлюється та закріплюється у міжнародно-правових актах (спеціальних конвенціях): наприклад, міжнародний тероризм; крадіжка ядерного матеріалу; незаконний обіг наркотичних речовин та психотропних засобів; фальшивомонетництво; рабство, работоргівля, торгівля жінка та дітьми та інше.

Міжнародний тероризм – це суспільно-небезпечне діяння у міжнародному масштабі, спрямоване на досягнення певних цілей, як правило, політичних, що супроводжується бездумною загибеллю людей, перериванням міжнародних транспортних сполучень, порушенням нормального функціонування дипломатичних представництв держав та їх персоналу, ускладнення здійснення міжнародних контактів та зустрічей. На сьогоднішній день дії ціла група універсальних конвенцій. До таких відносять конвенції спрямовані на боротьбу із захопленням бранців, тобто загарбання чи утримання будь-якою особою (особами) іншої особи (осіб), що супроводжуються загрозою вбити, нанести ушкодження чи продовжувати утримувати бранців з метою примусити третю сторону (державу, міжнародну організацію, юридичну чи фізичну особу) скоїти або утриматись від скоєння будь-якого акту в якості прямої чи непрямой умови для звільнення бранців. Конвенція 1979 р. “Про боротьбу із загарбанням бранців” також визнає злочином спробу скоєння загарбання бранців та прийняття участі у загарбанні у якості співучасника. Держави-учасниці повинні передбачати у

своєму кримінальному законодавстві відповідні покарання. На регіональному рівні ця проблема також дуже активно вирішується.

Крадіжка ядерного матеріалу – це відносно новий вид протиправних діянь, який полягає у: 1) крадіжка ядерного матеріалу чи його захоплення шляхом грабежу; 2) присвоєння чи отримання обманним шляхом ядерного матеріалу; 3) дії, що являють собою вимогу про видачу ядерного матеріалу з допомогою загрози силою чи її застосуванням або іншої форми залякування; 4) загроза використати ядерний матеріал, здійснити його крадіжку чи захоплення шляхом грабежу із злочинною метою; 5) співучасть у вказаних діях.

Незаконний обіг наркотичних речовин та психотропних засобів. З метою боротьби з такими протиправними діяннями були укладені: Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 р. та Конвенція про психотропні речовини 1971 р. Згодом, у 1988 р. була прийнята Конвенція ООН про боротьбу з незаконним обігом наркотичних речовин та психотропних засобів. Ця конвенція не зупинила дію двох попередніх. Кримінальним злочином за цією конвенцією визнається: виробництво, виготовлення, екстрагування, приготування, пропозиція, пропозиція з метою продажу, розповсюдження, продаж, поставка у будь-яких умовах, посередництво, переправа, транзитна переправа, транспортування, імпорт, експорт, культивування опійного маку, кокаїнового куща, рослини конабіса з метою виробництва наркотичних засобів; організація, керівництво чи фінансування вказаних правопорушень.

Фальшивомонетництво або підробка грошових знаків регулюється Конвенцією “Про боротьбу з підробкою грошових знаків” 1929 р. За цією конвенцією будь-які оманливі дії по виготовленню чи зміні грошових знаків, що знаходяться в обігу, а також збут підроблених грошових знаків вважається злочином. При цьому карається підробка грошових знаків як своєї держави так й іноземної. Дія цієї конвенції не розповсюджується на підробку цінних паперів (векселів, чеків, акредитивів, знаків поштової оплати

та ін.). У зв'язку з цим є пропозиція про проведення ревізії та удосконалення цієї конвенції.

Рабство, работоргівля, торгівля жінками та дітьми. Відповідно до положень Конвенції 1926 р. відносно рабства, рабство визначається як положення або стан людини над якою здійснюються деякі чи всі повноваження притаманні праву власності. Торгівля невольниками являє собою будь-який акт захоплення, придбання, чи уступки людини з метою продажу її у рабство; всякий акт придбання невольника з метою продажу чи обміну; всякий акт уступки шляхом продажу чи обміну невольника, так само й взагалі будь-який акт торгівлі чи перевезення невольників.

У 1956 р. була прийнята Додаткова конвенція “Про спрощення рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв схожих з рабством”. Відповідно до її положень під такими діями розуміють: кріпацький стан; боргова кабала; обіцянка видати заміж чи видання заміж жінки за винагороду без права відмови з її боку; право чоловіка чи його родини передавати жінку за винагороду іншій особі; передача жінки після смерті чоловіка у спадок іншій особі; передача дитини чи підлітка віком до 18 років своїми батьками чи піклувальниками іншій особі за винагороду чи без такої з метою експлуатації цієї дитини чи підлітка або його праці; перевезення чи спроба перевезення рабів з однієї країни в іншу будь-якими транспортними засобами.

У 1950 р. була укладена Конвенція “Про боротьбу з торгівлею людьми та з експлуатацією проституції третіми особами” у зв'язку з тим, що всі ці явища є абсолютним злом.

Стосовно осіб, що скоїли вище перераховані злочини може діяти юрисдикція у таких двох появах:

- 1) принцип *альтернативної* юрисдикції, суть якого полягає у такому положенні “або видай, або суди”;
- 2) принцип *універсальної* юрисдикції, суть якого полягає у тому, що уповноважений корабель будь-якої держави має право зупинити вказані

правопорушення та притягнути осіб, винних у їх скоєні до відповідальності відповідно до законодавства держави прапору судна.

3.2.3 Міжнародно-правове регулювання видачі злочинців.

Екстрадиція (видача злочинців) можна розглядати у двох розуміннях: 1) єдина можливість реалізувати принцип невідворотності покарання по відношенню до злочинця, який з'явився на території іншої держави, тоді, як суверенітет держави не може розповсюджувати свою юрисдикцію (судову) на території цієї держави; 2) це звернення такої держави з проханням про надання правової допомоги у кримінальній справі.

Україна, як правонаступник СРСР зберегла для себе дію двосторонніх угод про надання правової допомоги по цивільним, сімейним та кримінальним справам. Багато таких угод було укладено вже після проголошення незалежності, а також Україна приймає участь у багатосторонніх Конвенціях прийнятих у цій галузі, наприклад, Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р., Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 р., Конвенція СНД про правову допомогу та правові відносини по цивільним, сімейним та кримінальним справам 1993 р.

Положення відносно надання правової допомоги по кримінальним справам означають: вручення чи пересилка документів; надання відомостей про діюче право та судову практику; допит обвинувачених, підсудних, свідків, експертів; здійснення огляду, обшуку та інших слідчих дій, проведення експертиз; передача речових доказів; порушення кримінального переслідування; видача осіб, що скоїли злочин. В угоді вказуються державні органи, що здійснюють правову допомогу, зміст і форма доручень про надання правової допомоги та порядок їх виконання. Прохання про надання допомоги та інші документи надаються, як правило, на англійській чи французькій мовах. При цьому, кожна сторона самостійно несе витрати, пов'язані з діями про надання правової допомоги на її території.

Інститут видачі злочинців вимагає видачу осіб для застосування кримінальної відповідальності за такі діяння, які за законами запитованої чи запитуючої сторін є карними та за скоєння яких передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше одного року чи більш тяжке покарання.

Видача не відбувається якщо:

- 1) особа, видача якої вимагається, є громадянином запитованої країни;
- 2) на момент отримання вимоги кримінальне переслідування відповідно до законодавства запитованої сторони не може бути порушено або вирок не може бути виконано внаслідок збігу строку давності чи за іншими передбаченими законодавством обставинами;
- 3) по відношенню до особи на території запитованої сторони за той же злочин був винесений вирок або постанова про зупинення справи, що вступили в силу;
- 4) злочин, відповідно до законодавства обох країн переслідується в порядку приватного обвинувачення (за заявою потерпілого);
- 5) може бути відмовлено у видачі злочинця якщо злочин скоєно на території держави, що запитують (в разі відмови, держава, яку запитують, повинна інформувати державу, що запитує про причини відмови);
- 6) якщо по відношенню до особи почав діяти вирок за інший злочин, який вона скоїла на території запитованої держави. В такому випадку видача відстрочується.

Без згоди запитованої сторони видана особа не може притягатись до відповідальності чи покаранню за скоєний до її видачі злочин, за який вона не була видана, а також не може бути видана третій державі.

Ключові слова до змістового модуля 3.2

Міжнародно-правова відповідальність; матеріальна відповідальність; нематеріальна відповідальність; моральна відповідальність; політична відповідальність; морально-політична відповідальність; репресалії; реторсії; сатисфакції; санкції; репарації; контрибуція; реституція; субституція;

злочинність; злочини міжнародного характеру; міжнародний тероризм; крадіжка ядерного матеріалу; незаконний обіг наркотичних засобів та психотропних речовин; фальшивомонетництво; рабство; работоргівля; торгівля жінками та дітьми; Інтерпол; екстрадиція.

Питання для самоконтролю до змістового модуля 3.2

1. Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол).
2. Міжнародні стандарти поводження з правопорушниками.
3. Поняття міжнародного кримінального права.
4. Підстави притягнення фізичної особи до міжнародної кримінальної відповідальності.
5. Поняття міжнародного злочину та злочину міжнародного характеру.
6. Правовий статус та основні напрями діяльності Інтерпол.
7. Розкрийте поняття та зміст «екстрадиції».
8. Відповідальність за матеріальну шкоду спричинену міжнародними деліктами.

Рекомендована література до змістового модуля 3.2

1. Адельханян Р.А. Преступность деяния по международному уголовному праву / Р.А. Адельханян. – М., 2002.
2. Апенин Ю. Отдельные уголовно-процессуальные проблемы оказания международной правовой помощи в борьбе с организованной преступностью и пути их решения / Ю.Апенин, Н. Пашковский. – Х., 2000.
3. Вадапалас В.Д. Развитие института международно-правовой ответственности. Международное право в современном мире / В.Д. Вадапалас. – М., 1991.
4. Каламаркян Р.А. Юридические последствия правомерного поведения государств / Р.А. Каламаркян. – М., 1987.

5. Лукашук И.И. Международное уголовное право: учебник / И.И.Лукашук, А.В.Наумов. – М., 1999.
6. Лукашук И.И. Концепция права международной ответственности / И.И. Лукашук // Государство и право. – 2003. – № 4. – С.79 – 87.
7. Лукашук И.И. Право международной ответственности / И.И. Лукашук. – М., 2004
8. Овчинский В.С. Интерпол (в вопросах и ответах) / В.С. Овчинский. – М., 2001.
9. Фисенко И. Борьба с международными преступлениями в международном уголовном праве / И.Фисенко. – М., 2000.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3.3 МИРНІ ЗАСОБИ ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ. МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО

3.3.1 Поняття та види мирних засобів вирішення міжнародних спорів

Мирні засоби вирішення міжнародних спорів – це засоби, які застосовуються суб'єктами міжнародного права з метою врегулювання міжнародних спорів. У ст. 33 Статуту ООН у якості таких засобів називають *переговори, обстеження, посередництво, примирення, арбітражний і судовий розгляд, звернення до регіональних органів чи угод*. Цей перелік не є вичерпним. Міжнародному праву відомі і інші засоби (наприклад, *добрі послуги, консультації, комісії по вирішенню спорів*). Окрім того. Відповідно до статуту ООН вирішенням міжнародних розбіжностей можуть займатись Генеральна Асамблея ООН та Рада Безпеки ООН. Вказана система заходів склалась завдяки довготривалій міжнародній практиці і продовжує розвиватись. Переговори та арбітраж належать до більш ранніх засобів, тоді як судовий розгляд, використання міжнародних організацій почали застосовуватись відносно не давно – з кінця 19 – початку 20ст. останнім часом широкого визнання отримали консультації, що являють собою один з ефективних засобів вирішення спорів. Відповідно до принципу мирного врегулювання спорів, який у сучасному міжнародному праві вважається основоположним, сторони що спорять зобов'язані врегулювати свої розбіжності виключно мирним шляхом за допомогою перелічених вище або будь-яких інших засобів на їх власний розсуд. Принцип свободи вибору цих засобів закріплено у ст. 33 Статуту ООН і означає, що використання того чи іншого засобу повинно відбуватися за взаємною згодою і на основі вільного волевиявлення сторін. Така згода на використання будь-якого визначеного засобу, як правило фіксується в договірному порядку. Та кількість засобів мирного врегулювання спорів, яка існує у МП дозволяє забезпечувати вибір найбільш прийняттого для кожного конкретного спору залежно від його умов та питань які в ньому розглядаються. У Статуті ООН та більшості

міжнародно-правових актів, розбіжності між державами визначаються поняття «ситуація» та «спір». Часом держави у односторонньому порядку намагаються вирішити те чи інше міжнародне питання (наприклад, про лінію проведення кордону, територіальну проблему та ін.). Така поведінка може привести до виникнення *ситуації*, що загрожуватиме міжнародному миру і безпеці. *Міжнародний спір*, на відміну від ситуації, характеризується наявністю виявлених та сформульованих суперечностей держав по відношенню до предмету спору. При цьому держави свої претензії один до одного обґрунтовують законними інтересами і нормами міжнародного права. Не можна визнати наявність міжнародного спору, якщо одна держава пред'являє претензії до іншої, яка в свою чергу не визнає їх або погоджує з претензіями частково.

Міжнародні переговори – спосіб вирішення різноманітних питань міжнародного життя, розробки міжнародно-правових норм, мирного вирішення спорів, що заснований на безпосередньому контакті уповноважених осіб відповідних зацікавлених суб'єктів міжнародного права. Переговори є одним з найстародавніших засобів мирного спілкування. Сьогодні склались різноманітні види міжнародних переговорів (консультації, обмін думками, наради та ін.), кожен з яких наділено своєю специфікою та особливостями. Сучасне міжнародне право не містить будь-яких правил проведення переговорів: мета, склад учасників, рівень, форми та ін.. питання проведення переговорів визначаються зацікавленими державами, але зазвичай з урахуванням вже існуючих у міжнародній практиці правил. Разом з тим здійснення та результати переговорів повинні відповідати принципу суверенної рівності держав, незастосування сил чи її погрози, не втручання у внутрішні справи та інших, закріплених у Статуті ООН принципів. Переговори можуть здійснюватись на двосторонній чи багатосторонній основі. Вони можуть здійснюватись на двосторонній чи багатосторонній основі. Вони можуть проводитись у формі безпосередніх зустрічей чи з використанням телефонного, телеграфного зв'язку та

супроводжуватись обміном *нотами, листами тощо*. Переговори проводяться на рівні голів держав, урядів, повноважних представників держав та ін.. Визначна роль належить переговорам на вищому рівні де обговорюються ключові питання взаємовідносин, міжнародні проблеми. Відповідно до мети у сучасному міжнародному праві склалося кілька типів міжнародних переговорів для узгодження позицій щодо важливих питань міжнародного життя, усунення небезпечних міжнародних ситуацій, обговорення проблем двосторонніх відносин, виконання зобов'язань за будь-якою угодою та ін.. Особливе місце займають переговори з метою врегулювання спорів. Вони широко використовуються як у двосторонніх так і у багатосторонніх угодах.

Посередництво – один з мирних засобів вирішення міжнародних спорів, який являє собою ведення переговорів державою (групою держав, окремою особою, наприклад, головою держави) або міжнародною організацією, що не є стороною у спорі зі сторонами, які спорять з метою відшукати компромісні шляхи мирного врегулювання спору. Посередництво може здійснюватись за проханням сторін, що спорять або з власної ініціативи, але за згодою цих сторін. Посередництво тісно пов'язане з **добрими послугами**, але передбачає більший ступінь участі третьої сторони у мирному вирішенні спору. Зазвичай, добрі послуги переростають у посередництво. Пропозиції посередника щодо мирного врегулювання спору не є обов'язковими для сторін, що сперечаються. Правила застосування посередництва містяться, наприклад, у Гаазьких конвенціях про закони та звичаї війни 1899 і 1907рр. та інших міжнародних договорах.

Консультативні висновки Міжнародного Суду ООН – висновки які дає Міжнародний Суд ООН з різних юридичних питань відповідно до запитів, які до нього надходять. Правом здійснювати запит відповідно до Статуту ООН наділені Рада Безпеки ООН і Генеральна Асамблея ООН, а також інші органи та спеціалізовані установи ООН з дозволу Генеральної Асамблеї. Питання, за якими Суд повинен дати висновок подаються у чіткій

формі письмової заяви. До запиту додаються всі необхідні документи. Консультативні висновки не мають обов'язковою юридичної сили, однак, за деякими міжнародними угодами вони визнаються вирішальними для сторін у спорі.

Міжнародні слідчі та узгоджувальні комісії спрямовані сприяти мирному вирішенню міжнародних спорів. Гаазькі конвенції 1899 та 1907 рр. визначили статус міжнародних слідчих комісій. Згодом, у світовій практиці з'явився новий засіб – *міжнародні узгоджувальні комісії*. У ст. 33 Статуту ООН ці засоби визначені поняттями «обстеження» та «примирення».

Діяльність міжнародних слідчих комісій спрямована на забезпечення мирного вирішення спорів шляхом з'ясування питань факту у випадку, якщо міжнародні спори не торкаються гідності і та суттєвих інтересів сторін. Сторони утворюють таку комісію на основі спеціальної угоди, у якій фіксуються факти, що підлягають розслідуванню, порядок і діяльність комісії. Сторони мають право призначити агентів, адвокатів, експертів, що діють при комісії для захисту своїх інтересів. Комісія проводить слідство у змагальному порядку і при закритих дверях. Рішення приймається більшістю голосів. У результаті своєї діяльності комісія складає доповідь, яку надає сторонам. У доповіді мова йде лише про факти, що зафіксовані в угоді про створення комісії. Висновки доповіді не є обов'язковими для сторін у спорі.

Процедура створення та функціонування узгоджених комісій схожа з аналогічними інститутами слідчих комісій. Однак, на відміну від останніх, узгоджувальні комісії не тільки встановлюють відповідні факти, а й виробляють умови врегулювання спору, хоча юридичної сили для сторін, що знаходяться у спорі вони не мають.

3.3.2 Поняття, джерела та історія формування права збройних конфліктів

Історія формування права збройних конфліктів. На сучасному етапі розвитку МП (з 24.10.1945 р.) – з моменту вступу в силу Статуту ООН, вперше в історії міжнародних відносин, агресивна війна визнана поза

законом. Війна – самий жорстокий і варварський спосіб вирішення міждержавних протиріч. До міжнародно-правових актів, що регламентують правила ведення війни відносять:

1) Женевська конвенція про захист поранених та хворих під час війни 1864 р.

2) Петербурзька декларація про відміну застосування розривних та запалювальних куль 1868 р.

3) тринадцять Гаазьких конвенцій про закони та звичаї війни, які були прийняті в період з 1899 по 1907 роки (наприклад, про закони та звичаї сухопутної війни, про початок військових дій, про права та обов'язки нейтральних держав в сухопутній війні, про встановлення автоматичних контактних мін, про бомбардування морськими силами під час війни та інші).

Недоліком вищевказаних конвенцій було те, що їх дія розповсюджувалась на держави-учасниці. Після II світової війни у 1949 р. було прийнято 4 Женевські конвенції про захист постраждалих під час війни:

- 1) про покращення долі поранених та хворих в діючій армії;
- 2) про покращення долі поранених та хворих в діючій армії, а також осіб, що зазнали корабельну аварію із складу військових сил на морі;
- 3) про поводження з військовополоненими;
- 4) про захист цивільного населення під час війни.

Ці конвенції встановили правовий режим цивільного населення в районах міжнародних збройних конфліктів, визнали за партизанами статус комбатантів, заборонили знищення приватної власності, державного та суспільного майна, що не обумовлено військовою необхідністю.

В 1977 р. до Женевських конвенцій було прийнято два додаткових протоколи. I Протокол стосується захисту постраждалих у міжнародних військових конфліктах. II Протокол спрямований на захист постраждалих від військового конфлікту не міжнародного характеру.

До важливих угод у галузі збройних конфліктів також відносять: 1) Гаазьку конвенцію про захист культурних цінностей у випадку збройного

конфлікту 1954 р.; 2) Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної та токсичної зброї, а також її знищення 1972 р.; 3) Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на навколишнє природне середовище 1977 р.; 4) Конвенція про заборону чи обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, яка може вважатися носієм надзвичайного ушкодження, чи такою, що має не вибірккову дію 1981 р. та три протоколи до неї; 5) Конвенція про заборону розробки, накопичення та застосування хімічної зброї та її знищення 1993 р.

Як джерела МП у цій галузі виступають рішення міжнародних трибуналів (Конвенція про незастосування строку давності до військових злочинів та злочинів проти людства 1968 р.). Право збройних конфліктів складає самостійну галузь МП з власними принципами. Об'єктом регулювання є відносини, що складаються між суб'єктами МП під час збройних конфліктів. Женевські конвенції 1949 р. передбачають існування двох термінів, які протилежні між собою – це *“міжнародний збройний конфлікт”* та *“не міжнародний збройний конфлікт”* тобто **громадянська війна**, яка за своєю природою є внутрішнім державним конфліктом та не допускає жодного втручання ззовні.

3.3.3 Міжнародно-правові наслідки початку війни.

Відповідно до Гаазької конвенції 1907 р. про початок військових дій, такі дії не повинні починатися без попереднього та недвозначного попередження яке має форму мотивованої об'яви про війну чи ультиматумом з умовною об'явою війни. Однак, у 1974 р. на сесії Генеральної Асамблеї ООН встановили, що об'ява про початок війни не може вважатись фактом, що перетворює незаконну війну у правомірну. Початок агресивних військових дій, без об'яви війни, буде розглядатися як кваліфікуючі обставини при визначенні відповідальності за них. Об'ява про початок війни відноситься до компетенції вищих органів державної влади. За Конституцією

України, Президент вносить у Верховну Раду подання про початок війни. Верховна Рада розглядає цю пропозицію та об'являє війну від імені народу.

З початком військових дій воюючі сторони зобов'язані виконувати закони і звичаї ведення війни. Об'ява війни не завжди означає початок військових дій. Однак, вона автоматично тягне а собою юридичний стан війни. **Війна** – це політико-правовий стан, який супроводжується збройним протистоянням воюючих сторін.

Початок війни тягне за собою:

- 1) зупинення мирних відносин між воюючими сторонами;
- 2) зупинення дипломатичних та консульських відносин (персонал цих установ повинен залишити ворожу територію в найкоротші строки, а ворожа держава повинна цьому сприяти і в жодному випадку не перешкоджати; поважати та охороняти приміщення цих установ разом з майном й архівом);
- 3) на час збройного конфлікту, інтереси воюючих сторін представляє нейтральна, третя держава, що має дипломатичні відносини з обома воюючими сторонами та не підтримує збройного конфлікту з жодною із сторін;
- 4) змінюється правовий стан громадян воюючих держав, що залишилися на території противника. Ці громадяни можуть за бажанням залишити територію недружньої держави на початку чи під час конфлікту, якщо їх виїзд не протерічить інтересам держави перебування. До них може бути заснований спеціальний режим, який полягає у нагляді з боку держави, у застосуванні до цих громадян інтернування чи примусове поселення в певній місцевості.
- 5) Майно, яке є власністю недружньої держави (крім майна дипломатичних представництв і консульських установ) підлягає конфіскації. Торгові судна, що знаходяться у портах недружньої держави можуть бути затримані до закінчення війни чи реквізовані. Але, для торгових суден, що їх застала війна у порту повинно бути надано достатньо часу для того, щоб залишити порт.

б) Початок війни впливає на дію міжнародних договорів, які укладені між воюючими державами. Ті договори, дія яких розрахована на мирні умови, зупиняють чи призупиняють свою дію.

Угоди про закони і звичаї війни повинні застосовуватись та добросовісно виконуватись. До початку збройного конфлікту такі угоди діють, але не застосовуються. З початком війни вони вступають в активну фазу, щоб звести до мінімуму шкідливий ефект військових дій. У праві збройних конфліктів розрізняють два поняття “*театр війни*” та “*театр військових дій*”. **Театр війни** – означає сухопутну, морську і повітряну територію воюючих держав, на яких вони можуть вести військові дії. **Театр військових дій** – це ті частини сухопутних, морських та повітряних просторів воюючих держав, на яких фактично відбуваються військові операції.

3.3.4 Правовий статус комбатантів, не комбатантів та інших учасників збройних конфліктів.

В праві збройних конфліктів збройні сили поділяються на дві категорії осіб: ті, що воюють – комбатанти та ті, що не воюють – не комбатанти.

Комбатанти – це особи, що входять в склад збройних сил воюючої держави, які мають право приймати участь у військових діях. *Правовий статус* комбатантів включає: 1) право застосовувати військове насилля; 2) бути об’єктом застосування військового насилля аж до фізичного знищення; 3) право на відношення до нього як до військовополоненого при взятті у полон; 4) військове насилля не застосовується до комбатанта у випадку його поранення чи полону.

До *комбатантів* відносять: 1) особовий склад збройних сил сторони, що знаходиться у збройному конфлікті; 2) особовий склад ополчення і загонів добровольців, що входять і не входять у склад збройних сил; 3) особовий склад організованих рухів опору та партизанських формувань, якщо вони відповідають таким умовам: а) мають на чолі особу, яка відповідає за своїх підлеглих; б) мають визначений та явно видимий здалеку знак відмінності; в)

відкрито носять зброю; г) дотримуються у своїх діях законів і звичаїв війни; 4) члени екіпажів торгівельних суден та цивільної авіації, які безпосередньо приймають участь у військових діях; 5) населення не окупованої території, яке бореться зі зброєю у руках, відкрито її носить та дотримується законів і звичаїв війни.

До *не комбатантів* відносять осіб, які входять у склад збройних сил воюючої сторони, надають їм всіляку допомогу у досягненні військових успіхів, але безпосередньо не приймають участь у військових діях – це особлива ознака правового статусу не комбатантів. До такої категорії відносять: військовий духовний та медичний персонал, інтендантів, військових кореспондентів і юристів ті інше. Ці особи не можуть бути об'єктом військових дій противника, але можуть застосовувати зброю для особистого захисту та охорони майна за збереження якого вони відповідають. На не комбатантів розповсюджується режим військовополонених.

Серед осіб, які приймають участь у збройному конфлікті також виділяють: військових розвідників, військових шпигунів, добровольців, парламентарів та найманців.

Військовий шпигун (лазутчик) – це особа, яка діє таємно або під неправдивим приводом, збирає чи хоче (прагне) зібрати відомості у районі дії однієї з воюючих держав, з намаганням розповісти їх противнику. На них не розповсюджується режим військовополоненого і в випадку потрапляння у полон з поводяться як з шпигуном.

Військовий розвідник – особа із складу збройних сил сторони, що знаходиться у військовому конфлікті, якщо вона збирає чи намагається зібрати від імені своєї сторони інформацію на території противника і при цьому носить форму своїх збройних сил, не діє обманним шляхом або навмисно не застосовує таємні методи. На таку категорію осіб розповсюджується режим військовополоненого.

Добровольці – це громадяни нейтральної держави, які поступили на військову службу однієї з воюючих сторін, щоб підтримати її з моральних

позицій. На цю категорію осіб також розповсюджується режим військовополоненого. Відповідальність за них несе воююча держава і вони автоматично втрачають статус громадян нейтральної держави.

Найманці – це будь-які особи спеціально завербовані на місці чи закордоном, для того, щоб воювати, керуючись, як правило, бажанням отримати особисту вигоду, що суттєво перевищує винагороду, яку виплачують комбатантам цієї ж сторони. Найманці не входять в особовий склад збройних сил воюючої сторони і, як наслідок, на них не розповсюджується режим військовополоненого. Вони не є ані громадянами сторони яка приймає участь у конфлікті, ані особами, що постійно проживають на її території.

Військові радники – не є найманцями. Вони офіційно направляються на службу в іноземні збройні сили на основі двосторонньої міжнародної угоди.

Парламентери – особи, спеціально уповноважені військовим командуванням воюючої сторони на ведення переговорів з військовим командуванням противника. Парламентер і супроводжуючі його трубач, горніст, барабанщик, особа, що несе прапор, перекладач користуються правом недоторканості. Відмінна риса парламентера – білий прапор. Парламентеру, з боку противника, повинна бути забезпечена безпека повернення у розташування своїх військ.

3.3.5 Нейтралітет під час війни.

Під час збройних конфліктів деякі держави відмовляються приймати участь в них та надавати допомогу воюючим сторонам у зв'язку з нейтральним статусом. Такий нейтралітет буває 2-х видів: постійний (на випадок будь-якої війни) чи тимчасовий (тільки по відношенню до конкретної війни) про що держава офіційно заявляє. Права та обов'язки нейтральних держав закріплені у Гаазьких конвенціях 1907 р. про обов'язки та права нейтральних держав у випадку сухопутної чи морської війни:

- 1) територія нейтральної держави не може бути театром військових дій;

2) воюючі держави не можуть проводити свої війська та транспорт через цю територію;

3) нейтральна держава зобов'язана інтернувати війська воюючої держави якщо вони опиняться на її території;

4) на території заборонено розміщення та відкриття вербованих пунктів воюючих держав, розміщення радіостанцій та інших засобів зв'язку;

5) заборонена допомога воюючим державам зброєю чи іншими військовими матеріалами з боку нейтральної держави;

6) провезення хворих та поранених через територію нейтральної держави допускається;

7) громадяни нейтральної держави, як добровольці можуть приймати участь у збройному конфлікті, при цьому вони втрачають свій статус і стають комбатантами;

8) щодо морської війни спостерігається специфіка нейтралітету:

а) забороняється ведення військових дій у територіальних водах нейтральної держави: це означає, захоплення торговельного судна іншої воюючої сторони, утворення у територіальних водах та внутрішніх морських водах нейтральної держави баз для військових морських операцій, встановлення радіостанцій для зв'язку із своїми збройними силами;

б) нейтральна держава не може приймати участь у забезпеченні воюючих сторін військовими кораблями, боєприпасами та іншим військовим устаткуванням. Не може забезпечувати усім цим судно, якщо відомо, що після виходу у відкрите море воно прийме участь у збройному конфлікті.

в) Воюючі сторони на рівних умовах можуть використовувати територіальні води нейтральної держави з її дозволу. Термін перебування військових кораблів у територіальних водах нейтральної держави обмежений (паливо отримують 1 раз на 3 місяці). Торговельні суда можуть безперешкодно відвідувати територіальні води нейтральної держави.

г) Заборона військової контрабанди, яка буває 2-х видів: абсолютна – у випадку перевезення виключно військових матеріалів та відносна (умовна) –

перевезення предметів двоякого призначення (гроші, золото, паливо, одяг, продукти харчування, окрім медичних препаратів). Такі предмети конфіскуються.

9) специфіка нейтралітету, щодо повітряної війни:

а) повітряний простір нейтральної держави – недоторканий;

б) заборонено проліт та переслідування у повітряному просторі нейтральної держави;

в) ведення повітряних військових дій заборонено;

г) військові літаки воюючих держав, що приземлилися у нейтральній державі затримуються, а екіпажі інтернуються до закінчення війни;

д) забороняється транспортування повітрям військ та зброї воюючих держав через нейтральну державу;

е) транспортування поранених та хворих можливе тільки з дозволу нейтральної держави.

3.3.6 Правовий режим військової окупації

Режим окупації характеризується призупиненням ефективного функціонування органів влади окупованої держави, а адміністративне управління переходить до військового командування противника. Однак, це не означає отримання суверенних прав на ці території. Їх правовий статус визначається після закінчення війни. Військова окупація починається з моменту встановлення фактичного контролю над територією та продовжується до втрати такого контролю. Противник утворює окупаційну адміністрацію, яка здійснює свої функції на основі норм МП. Окупаційна адміністрація зобов'язана дозволяти діяльність місцевих судів та чиновників, але не може примушувати їх до цього. Окупаційна адміністрація може використовувати для своїх потреб державні будинки, споруди, але без права власності.

По відношенню до населення окупаційна адміністрація повинна дотримуватись норм МП та норм права збройних конфліктів. Забороняється депортація населення на територію противника чи третьої держави. Але, для

забезпечення безпеки населення можлива повна чи часткова евакуація. Окупаційна влада не може примушувати населення окупаційної території служити в армії чи допоміжних підрозділах, а також примішувати до дачі свідчень про армію чи оборонні засоби іншої воюючої держави. Особи, старші 18 років, можуть бути направлені на примусові роботи, якщо це необхідно для потреб окупаційної влади, або пов'язано з діяльністю комунальних підприємств. Всі політичні, економічні та релігійні права не повинні порушуватись.

Не допускається захоплення, знищення чи пошкодження власності общин, церковних, благодійних, учбових, художніх та наукових установ незалежно від форми власності. Окупаційна влада зобов'язана забезпечувати захист та повагу культурних цінностей, що знаходяться під їх контролем. Відносно приватної власності та її реквізиції для потреб окупаційної адміністрації, то вона допускається з урахуванням місцевих можливостей та при умові оплати вилученого і надання відповідної розписки. Руйнування приватної власності забороняється, крім випадків абсолютної військової необхідності.

Військова окупація буває 2-х видів: *окупація противником території держави внаслідок військових дій* та *після військова окупація*, як спосіб гарантування виконання переможеним зобов'язань, що впливають з її відповідальності за агресію. Окупаційні правила розповсюджуються на всі види окупації (окулярну, символічну, ефективну).

3.3.7 Засоби та методи ведення військових дій

До засобів ведення військових дій відносять зброю та військову техніку, яка використовується збройними силами для фізичного знищення противника та ліквідації матеріальних можливостей надання опору.

Методи ведення військових дій – це система спеціальних прийомів використання вказаних засобів з метою досягнення успіху у збройному конфлікті. Як засоби так й методи можуть бути забороненими, частково забороненими та незабороненими.

Забороняється застосовувати зброю, снаряди, речовини й методи ведення військових дій, які здатні спричинити зайві ушкодження чи страждання; забороняється застосовувати методи чи засоби ведення військових дій, які мають на меті спричинити чи, як можна очікувати, спричинять довгострокову та серйозну шкоду навколишньому середовищу; забороняється використання як хімічної так й бактеріологічної зброї, а також стоїть питання про заборону використання ядерної зброї. Всі ці заборони підкріплені відповідними конвенціями.

Право збройних конфліктів забороняє використання деяких видів зброї: снаряди вагою менше 400г., які або розриваються, або запалюються. У 1981 році була прийнята Конвенція про заборону чи обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, яка може вважатися такою, що завдає надмірні ушкодження чи має не вибірккову дію і 3-и протоколи до неї: 1) Протокол про заборону застосування будь-якої зброї, що ранить осколками, які не можна виявити; 2) Протокол про заборону чи обмеження застосування мін, мін-пасток та інших засобів; 3) Протокол про заборону чи обмеження застосування запалювальної зброї. У 1997 році була відкрита для приєднання Конвенція, що забороняла виробництво протипіхотних мін.

Забороняється вести військові дії *віроломними методами* – це дії спрямовані на те, щоб викликати довіру противника і примусити його повірити, що він має право а захист чи зобов'язаний надати такий захист за нормами МП з метою обману такої довіри (симуляція капітуляції, ведення переговорів, симуляція виходу із строю внаслідок поранення чи хвороби; симуляція володіння статусом цивільної особи чи не комбатанта; симуляція володіння статусом, що надає захист шляхом використання знаків, емблем чи фірмового одягу ООН, нейтральної держави чи інших держав, що не приймають участі у конфлікті). Військові хитрощі не вважаються віроломством, наприклад, використання маскування, пасток, дезінформації, оманливі операції.

Забороняється: не надавати помилювання противнику; вести військові дії такими методами, які б загрожували цивільним об'єктам, історичним пам'яткам, культурним цінностям та інше; використовувати голод серед цивільного населення, як метод ведення війни; знищувати чи вивозити об'єкти необхідні для виживання цивільного населення; спричиняти шкоду навколишньому середовищу; нападати на споруди та об'єкти, що несуть небезпечні сили (греблі, атомні станції) навіть, якщо вони є військовими об'єктами.

3.3.8 Міжнародний захист жертв війни “право Женев”.

Захист поранених і хворих у сухопутній війні регулюється Женевською конвенцією 1949 р., дія якої розповсюджується на: особовий склад збройних сил; особовий склад ополчення і добровольців, що входять у склад збройних сил; особовий склад партизан та рухів опору, членів екіпажів торгових суден і цивільної авіації та інших, як військових так й цивільних осіб, що потребують медичної допомоги. Це виражається у захисті, недискримінації, не посяганні на життя і особистість, особливе ставлення до жінок відповідно до їх статі, неможливість добивати, катувати, проводити біологічні дослідження, неможливість залишати без медичної допомоги, огляду.

Після бою, воюючі сторони можуть укладати угоди про перемир'я чи про зупинення вогню для того, щоб підібрати поранених, обміняти їх, поховати померлих. Відомості про поранених надаються у “Довідкове бюро по військовополоненим”.

Санітарним та медичним формуванням воюючі сторони зобов'язані забезпечувати захист. Вони мають свій знак у вигляді червоного хреста на білому полі. Деякі країни допускають використання замість червоного хреста червоний півмісяць або червоний лев і сонце на білому полі. Усі ці знаки, за своїм значенням є рівнозначними. Медичний персонал, що потрапив у полон, повинен забезпечуватись можливістю виконувати свої функції по наданню медичної допомоги. Воюючі сторони можуть утворювати на своїх територіях

санітарні зони, з метою відгородити поранених та хворих, а також медичний персонал від дії війни.

3.3.9. Гібридна війна

Гібридну війну досить часто тлумачать не як щось нове, оскільки більшість її складових траплялися і раніше. Новим стало об'єднання цих складових у єдине ціле, а також додаткова особлива роль інформаційного компоненту, який на різних рівнях забезпечує функціонування і створює учови для визнання війни справедливою власним населенням, без чого не буває сучасних війн.

У 2004 році на замовлення НАТО проведено дослідження Multiple Futures з метою виявлення тенденцій змін у сфері міжнародної безпеки загалом та способів ведення воєн зокрема. У підсумковій доповіді мова йшла також і про гібридну війну. Як наголошує генерал-майор у відставці Франк ван Каппен, у цього терміну безліч дефініцій. Далі, правда мова знов зводиться до суто військового виміру та визначення гібридної війни як мішанини класичного ведення війни з використанням нерегулярних зброєних формувань. Недержавні виконавці бойових завдань «можуть робити такі речі, які сама держава робити не може, тому що будь-яка держава зобов'язана дотримуватись Женевських конвенцій і Гаазької конвенції про закони сухопутної війни, домовленості з іншими країнами. Всю брудну роботу можна перекласти на плечі не державних формувань.» Психологічний та інформаційний аспекти також у полі зору натівського фахівця. Найбільше ж важить контроль за інформаційними потоками, перемога в інформаційній війні. *Інформаційна війна* – це узгоджена діяльність з використанням інформації як зброї для ведення бойових дій. Головним стратегічним національним ресурсом стає інформаційний простір, тобто інформація, мережева інфраструктура та інформаційні технології.

Слід розрізняти війну інформаційної ери і інформаційну війну. Війну інформаційної ери використовує інформаційну технологію як засіб для успішного проведення бойових операцій. Інформаційна війна розглядає

інформацію як окремий об'єкт або потенційну зброю і як вигідну ціль. Інформація з'являється на основі подій навколишнього світу. Події повинні бути сприйняті якимось чином і проінтерпретовані, щоб стати інформацією. Тому інформація результат двох речей – сприйняття подій (даних) і команд, необхідних для інтерпретації даних і зв'язування з ними значення. *Інформаційна війна* – це «комплексне спільне застосування сил і засобів інформації та збройної боротьби».

Інформаційна війна – це комунікативна технологія по впливу на інформацію та інформаційні системи противника з метою досягнення інформаційної переваги в інтересах національної стратегії, при одночасному захисті власної інформації і своїх інформаційних систем. Громадянська інформаційна війна може бути розв'язана терористами, наркотичними картелями, підпільними торговцями зброєю масового ураження.

До складових частин інформаційної війни належить:

- Психологічні операції – використання інформації для впливу на аргументацію солдатів ворога.
- Електронна війна – не дозволяє ворогові отримувати точну інформацію.
- Дезінформація – надає ворогові неправдиву інформацію про наших силах і намірах.
- Фізичне руйнування – може бути частиною інформаційної війни, якщо має на меті вплив на елементи інформаційних сил.
- Заходи безпеки – прагнуть уникнути того, щоб ворог дізнавався про наші можливості та наміри.
- Прямі інформаційні атаки – пряме перекручування інформації без видимого зміни сутності, в якій воно знаходиться.

Застосування інформаційно-психологічних прийомів задля відстоювання особистих інтересів, збереження власних ресурсів чи здобуття додаткових упротиборстві з протилежною стороною, відомі людству з незапам'ятних часів. В той же час, відомо: великомасштабні інформаційні технології, які

дістали назву інформаційних воєн мають тисячолітню історію. Історію людства можна розглядати через призму інформаційно-психологічних війн.

Розробки у сфері психологічного впливу, здійснювані під контролем і за безпосередньою участю спецслужб провадилися ще в кінці XIX початку XX сторіччя, їх активно використовували під час Першої світової війни як коаліційні англо-франко-російські війська, так Німеччина.

На початку 1950-х років, у розпал «холодної війни» в США було створено структуру, основним завданням якої була розробка методів ведення «психологічних війн». У рамках концепції останніх (сам термін «психологічна війна» вперше ввів в науковий обіг у 1920 році британський історик Дж. Фуллер, який аналізував період Першої світової війни) тут почали розроблятися теоретичні засади впливу на психологію людини, масову свідомість (безпосередньо на людину, соціальні групи та соціум у цілому) і проходити апробацію практичні методики в ході проведення різноманітних «психологічних операцій».

Власне, гібридну війну можна у найзагальніших рисах визначити як сукупність заздалегідь підготовлених і оперативно реалізованих дій військових, дипломатичного, економічного, інформаційного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей. До складових гібридної війни можна віднести традиційні та нестандартні загрози, тероризм, підривні дії, коли використовуються новітні чи нешаблонні технології для протидії перевазі супротивника у військовій силі.

Ключові слова до змістового модуля 3.3

Міжнародний спір; спір; ситуація; принцип мирного вирішення міжнародних спорів; переговори; міжнародні слідчі комісії; міжнародні узгоджувальні комісії; добрі послуги; посередництво; Міжнародний Суд; Міжнародний Арбітражний Суд; збройний конфлікт; війна; театр війни; театр військових дій; комбатанти; не комбатанти; військовий шпигун; військовий розвідник; добровольці; найманці; військовий радник;

парламентери; нейтралітет; військова окупація; засоби ведення військових дій; методи військових дій; віроломні методи; жертви війни; військово полонені; капітуляція; перемир'я; гібридна війна; інформаційна війна.

Питання для самоконтролю до змістового модуля 3.3

1. Реалізація принципу мирного вирішення міжнародного спору за допомогою міжнародних організацій.
2. Поняття і види міжнародних спорів.
3. Поняття мирних засобів вирішення міжнародних спорів, їх класифікація.
4. Дипломатичні засоби вирішення міжнародних спорів.
5. Юридичні засоби вирішення міжнародних спорів.
6. Механізм вирішення спорів в ОБСЄ, Раді Європи.
7. Види збройних конфліктів.
8. Правовий статус комбатантів та не комбатантів.
9. Обовязки нейтральних держав. Поняття нейтралітету.
10. «Право Женеви» - зміст та основні характеристики.
11. «Право Гааги» - зміст та основні характеристики.
12. Правовий статус військовополоненого.
13. Правові наслідки початку та закінчення війни.
14. Особливості ведення війни на морі та суші.
15. Основні відмінності у поняттях «театр війни» та «театр військових дій».
16. Суть Додаткових протоколів до Гаазької конвенції та принципова різниця між ними.
17. Розкрийте зміст наступних понять та визначіть принципову різницю між ними: військовий шпигун, військовий розвідник, доброволець, найманець, військовий радник, парламентар.
18. Розкрийте зміст наступних понять: капітуляція, перемир'я, гібридна війна, інформаційна війна.

Рекомендована література до змістового модуля 3.3

1. Курс международного права: в 7 т. – М., 1990. – Т. 3.
2. Ладыженский А.М. Мирные средства разрешения споров между государствами / А.М. Ладыженский. – М., 1962.
3. Лазарев С.Л. Международный арбитраж / С.Л. Лазарев. – М., 1991.
4. Пушмин Э.А. Мирное разрешение международных споров (международно-правовые вопросы) / Э.А. Пушмин. – М., 1974.
5. Шатуновский С.В. Развитие средств и методов мирного урегулирования споров / С.В. Шатуновский // Московский журнал международного права. – 1996. - № 1. – С. 198-204.
6. Шинкарецкая Г.Г. Международная судебная процедура / Г.Г. Шинкарецкая. – М., 1992.
7. Энтин М.Л. Международные судебные учреждения / М.Л. Энтин. – М., 1984.
8. Блищенко И.П. Обычное оружие и международное право / И.П. Блищенко. – М., 1984.
9. Котляров И.И. Международное гуманитарное право / И.И. Котляров. – М., 2003.
10. Мелков Г.М. Международное право в период вооруженных конфликтов / Г.М. Мелков. – М., 1989.
11. Репецкий В.М. міжнародне гуманітарне право: підручник / В.М. Репецкий, В.М. Лисик. – К., 2007.
12. Тиунов О.И. Международное гуманитарное право: учебник для вузов / О.И. Тиунов. – М., 1999.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ

- ВМ – відкрите море
- ВМВ – внутрішні морські води
- ВМЕЗ – виключна морська економічна зона
- ВОЗЗ – внутрішні органи зовнішніх зносин
- ГА ООН – Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй
- ДП – дипломатичне право
- ДТ – державна територія
- ЗМІ – засоби масової інформації
- ЗОЗЗ – зовнішні органи зовнішніх зносин
- ІКАО – міжнародна організація цивільної авіації
- КП – консульське право
- КШ – континентальний шельф
- МАГАТЕ – міжнародна агенція з атомної енергії
- МБРР – міжнародний банк реконструкції та розвитку
- МВФ – міжнародний валютний фонд
- МД – міжнародний договір
- МЗС – міністерство закордонних справ
- МКЧХ – Міжнародний Комітет Червоного Хреста
- МНУО – міжнародні неурядові організації
- МО - міжнародна організація
- МОП – міжнародна організація праці
- МП – міжнародне право
- МПП – міжнародне приватне право
- МТЗК – міжнародна територія загального користування
- НАТО – Організація Північноатлантичного договору
- ОАД – Організація американських держав
- ОАЄ – Організація африканської єдності
- ОБСЕ – Організація з безпеки та співробітництва в Європі
- ОВП – Організація визволення Палестини

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку
ООН – Організація Об'єднаних Націй
ОПЕК – Організація країн – експортерів нафти
ПАРЕ – Парламентська Асамблея Ради Європи
ПМД – право міжнародних договорів
РБ ООН – Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй
РЕ – Рада Європи
РЕВ – Рада Економічної Взаємопомочі
РМД – район морського дна
СНД – Співдружність Незалежних Держав
ТВ – територіальні води
ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури

ЗРАЗОК ТЕСТОВИХ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗАЛИШКОВИХ ЗНАНЬ

Змістовий модуль 1.1.

1. В міжнародній системі законодавчий орган –

- а) ООН;
- б) Генеральна Асамблея;
- в) не має.

2. Система юридичних норм внутрішньодержавного права, яка регулює цивільно-правові, трудові та сімейні відносини з іноземним елементом – це:

- а) Міжнародне право;
- б) Міжнародне приватне право;
- в) Міжнародне публічне право.

3. До джерел МП відповідно до Статуту Міжнародного Суду ООН відносять (додати):

- а) міжнародні конвенції;
- б) загальні принципи права;
- в) _____? _____;
- г) _____? _____.

4. Яких суб'єктів в МП немає:

- а) обмежано дієздатні суб'єкти;
- б) недієздатні суб'єкти;
- в) правоздатних;
- г) дієздатних;
- д) право та дієздатних.

5. Суб'єктами МП є (додати):

- а) держави;
- б) народи, що реалізують право на самовизначення;
- в) _____? _____;
- г) _____? _____.

6. Які три ознаки відрізняють державу від інших суб'єктів МП (додати):

а) вони не тільки створюють норми Мп, але й гарантують їх виконання у міжнародних відносинах;

б) мають універсальну правосуб'єктність, яка не має обмежень по предмету правового регулювання і часу;

в) _____? _____.

7. Види визнання (виділити непотрібну відповідь):

а) напіввизнання;

б) визнання держав;

в) визнання уряду;

г) народу, що реалізує право на самовизначення або національно-визвольних рухів.

8. Форми визнання (виділити непотрібну відповідь):

а) напіввизнання;

б) визнання держав;

в) визнання уряду;

г) визнання де-юре.

9. Разове визнання – це:

а) ад хок;

б) де юре;

в) де факто.

10. Видами визнання є (додати):

а) визнання держав;

б) визнання уряду;

в) народу, що реалізує право на самовизначення або національно-визвольних рухів;

г) _____? _____;

д) _____? _____.

11. Формами визнання є (додати):

- а) напіввизнання;
- б) визнання де юре;
- в) _____ ? _____.

12. Народи, що реалізують право на самовизначення:

- а) мають право на ведення озброєної боротьби;
- б) не мають право на ведення озброєної боротьби.

13. Народи, що реалізують право на самовизначення:

- а) мають повну міжнародну правосуб'єктність;
- б) не мають повну міжнародну правосуб'єктність.

14. Народи, що реалізують право на самовизначення:

- а) повинні знаходитись у складі національних держав;
- б) не знаходиться у складі національних держав.

15. Міжнародні організації утворюються (вказати правильну відповідь):

- а) за власним бажанням;
- б) на основі угоди;
- в) вторинними суб'єктами;
- г) первинними суб'єктами.

16. Міжнародні організації мають (вказати правильну відповідь):

- а) статут;
- б) суверенітет;
- в) територію.

17. Міжнародні організації, під час розгляду спорів в Міжнародному суді:

- а) можуть бути стороною;
- б) не можуть бути стороною.

18. В наш час існує державоподібних утворень, як суб'єктів МП (вказати правильну відповідь):

- а) 1;
- б) 5;

в) 10.

19. Державоподібні утворення мають (вказати правильну відповідь):

- а) територію;
- б) суверенітет;
- в) населення;
- г) органи влади.

20. Державоподібні утворення (вказати правильну відповідь):

- а) приймають участь в роботі Міжнародних організацій;
- б) не приймають участь в роботі Міжнародних організацій;
- в) має своїх спостерігачів у Міжнародних організаціях;
- г) не має своїх спостерігачів у Міжнародних організаціях;
- д) самостійно здійснюють юридичні права та несуть міжнародні обов'язки;
- е) не можуть вільно здійснювати юридичні права та нести міжнародні обов'язки.

21. Правило поведінки суб'єктів МП, яке з'явилося у зв'язку з частою повторюваністю однотипних дій і визнанням їх з боку держав як норм права – це:

- а) міжнародні конвенції;
- б) міжнародні звичаї;
- в) принципи права;
- г) норми права.

22. Первинний елемент системи МП, який означає правило поведінки, що створюється державами та іншими суб'єктами шляхом узгодження своїх позицій і визнано ними у якості юридично-обов'язкового – це:

- а) міжнародні конвенції;
- б) міжнародні звичаї;
- в) принципи права;
- г) норми права.

23. За сферою дії норми МП поділяють на (вказати правильну відповідь):

- а) імперативні;
- б) матеріальні;
- в) універсальні
- г) диспозитивні;
- д) процесуальні;
- е) звичайні;
- ж) договірні;
- з) локальні;
- і) норми рішень міжнародних організацій.

24. За юридичною силою норми МП поділяють на (вказати правильну відповідь):

- а) імперативні;
- б) матеріальні;
- в) універсальні
- г) диспозитивні;
- д) процесуальні;
- е) звичайні;
- ж) договірні;
- з) локальні;
- і) норми рішень міжнародних організацій.

25. За способом утворення та формою існування норми МП поділяють на (вказати правильну відповідь):

- а) імперативні;
- б) матеріальні;
- в) універсальні
- г) диспозитивні;
- д) процесуальні;
- е) звичайні;

- ж) договірні;
- з) локальні;
- і) норми рішень міжнародних організацій.

26. За функціями в системі норми МП поділяють на (вказати правильну відповідь):

- а) імперативні;
- б) матеріальні;
- в) універсальні
- г) диспозитивні;
- д) процесуальні;
- е) звичайні;
- ж) договірні;
- з) локальні;
- і) норми рішень міжнародних організацій.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТИВ, ДОПОВІДЕЙ ТА ПОВІДОМЛЕНЬ

1. Походження та розвиток міжнародного права.
2. Співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права.
3. Принципів міжнародного права.
4. Міжнародне право як самостійна система права.
5. Доктринальні підходи до проблеми співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права.
6. Загальні теорії визнання.
7. Правопреемство у МП.
8. Види та форми правонаступництва в міжнародному праві.
9. Визнання міжнародної правосуб'єктності націй і народів, які борються за самовизначення.
10. Кодифікація та прогресивний розвиток міжнародного права.
11. Конвенція – її структура, види, значення, як джерела МП.
12. Міжнародний договір як джерело міжнародного права.
13. Порядок формування норм міжнародного звичаєвого права.
14. Концепція прав людини та її втілення у міжнародному праві.
15. Міжнародні механізми контролю за дотриманням прав людини.
16. Концепції ООН, в яких передбачено можливість звернення індивіда за захистом своїх порушених прав.
17. Порівняльний аналіз функціонування американської та африканської системи захисту прав людини.
18. Реєстрація та опублікування міжнародних договорів.
19. Роль договору в сучасних міжнародних відносинах.
20. Органи та посадові особи що уповноважені представляти держави чи МО при укладенні міжнародного договору.
21. Зміст міжнародної та внутрішньодержавної реєстрації міжнародних договорів.
22. Юридичні підстави для припинення дії міжнародного договору.

23. Концепції нічиєї землі та простору загального користування всіма народами.
24. Види територій у міжнародному праві та суть їх правового режиму.
25. Юридичні механізми міжнародного права, що застосовують під час зміни державної території.
26. Юридична характеристика делімітації та демаркації як складових процедури визначення лінії проходження державного кордону.
27. Правовий режим міжнародного району морського дна
28. Міжнародно-правовий механізм захисту та збереження морського середовища
29. Міжнародні морські організації
30. Відповідальність у міжнародному повітряному праві.
31. Міжнародне співробітництво у боротьбі з актами незаконного втручання у діяльність цивільної авіації.
32. Міжнародно-правова регламентація деяких видів космічної діяльності.
33. Відповідальність за національну діяльність у міжнародному космічному просторі.
34. Торгівельні представництва.
35. Представництва держав при міжнародних організаціях.
36. Привілеї та імунітети міжнародних організацій та їх персоналу.
37. Спеціальні місії.
38. Суб'єктами права зовнішніх зносин та їх характеристика.
39. Дуаен у дипломатичному праві.
40. Структура та внутрішньоорганізаційний механізм ОБСЄ.
41. Структура та внутрішньоорганізаційний механізм НАТО.
42. Структура та внутрішньоорганізаційний механізм ООН.
43. Структура та внутрішньоорганізаційний механізм ЮНЕСКО.
44. Структура та внутрішньоорганізаційний механізм ІСАО.

45. Структура та внутрішньоорганізаційний механізм Генеральної Ассамблеї.
46. Структура та внутрішньоорганізаційний механізм Ради Європи.
47. Структура та внутрішньоорганізаційний механізм Ради Безпеки ООН.
48. Структура та внутрішньоорганізаційний механізм Міжнародного суду ООН.
49. Теорія повноважень стосовно діяльності МО.
50. Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол).
51. Міжнародні стандарти поводження з правопорушниками.
52. «Міжнародне кримінальне право» - поняття та основні положення.
53. Поняття та порівняльна характеристика міжнародного злочину та злочину міжнародного характеру.
54. Співпраця держав у боротьбі зі злочинами міжнародного характеру: види та форми.
55. Відповідальність за матеріальну шкоду спричинену міжнародними деліктами.
56. Міжнародна кримінальна відповідальність індивідів.
57. Концепції відповідальності у міжнародному праві.
58. Поняття і види міжнародних спорів.
59. Поняття мирних засобів вирішення міжнародних спорів, їх класифікація.
60. Загальна характеристика дипломатичних засобів вирішення міжнародних спорів.
61. Юридичні засоби вирішення міжнародних спорів.
62. Механізм вирішення спорів в ОБСЄ та Раді Європи.
63. Основні види збройних конфліктів.
64. Основні відмінності між внутрішніми безпорядками та збройними конфліктами.
65. Особливості застосування норм міжнародного гуманітарного права до різних видів збройних конфліктів.

66. Основні правові відмінності у правовому статусі комбатантів і некомбатантів.
67. Правовий статус нейтральних держав. Поняття нейтралітету.
68. «Право Женеви» - зміст та основні характеристики.
69. «Право Гааги» - зміст та основні характеристики.
70. Правовий статус військовополоненого.
71. Правові наслідки початку та закінчення війни.
72. Особливості ведення війни на морі та суші.
73. Основні відмінності у поняттях «театр війни» та «театр військових дій».
74. Суть Додаткових протоколів до Гаазької конвенції та принципова різниця між ними.
75. Розкрийте зміст наступних понять: капітуляція, перемир'я, гібридна війна, інформаційна війна.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аваков М.М. Правопреемство государств // Аваков М.М., – М., 1986.
2. Алексидзе Л.А. Некоторые вопросы теории международного права. Императивные нормы / Л.А.Алексидзе. – Тбилиси, 1982.
3. Бабурин С.Н. Мир империй: Территория государства и мировой порядок /С.Н.Бабурин. – СПб., 2005
4. Бищенко И.П. Мировая политика и международное право / И.П. Бищенко, М.М. Саянцева. – М., 1991.
5. Бищенко И.П. Прецеденты в международном праве / И.П.Бищенко. – М., 1977
6. Бордунов В.Д. Правовое регулирование международных полетов гражданских воздушных судов / В.Д Бордунов, А.Н. Котов,С.Н. Малеев. – М., 1988.
7. Бордунов В.Д. Правовой механизм деятельности международных авиационных организаций / В.Д. Бордунов. – М., 1989.
8. Буткевич В.Г. Міжнародне право. Основи теорії: підручник / В.Г. Буткевич, В.В. Мицик, О.В. Задорожний. – К., 2002.
9. Василенко В.А. Основы теории международного права / В.А. Василенко. – К., 1988.
- 10.Верещагин А.Н. Международное воздушное право. Проблемы международно-правового регулирования воздушных сообщений / А.Н.Верещагин. – М., 1966.
- 11.Власова Л.В. Правопреемство государств в отношении договоров / Л.В.Власова. – Мн., 1982.
- 12.Гуцуляк В.Н. Морское право / В.Н. Гуцуляк. – М.,2003.
- 13.Даниленко Г.М. Обычай в современном международном праве / Г.М.Даниленко. – М.,1988.
- 14.Дмитриева Г.С. Мораль и международное право / Г.С. Дмитриева. – М., 1991.

15. Каларкярян Р.А. Международное право: учебник / Р.А. Каларкярян, Ю.И. Митричев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Эксмо, 2005.
16. Касьян Н.Ф. Консенсус в современных международных отношениях:
17. Международно - правовые вопросы / Н.Ф. Касьян. – М., 1983.
18. Карташкин В.А. Международная защита прав человека / В.А. Карташкин. – М., 1976.
19. Ковальев А.А. Современное международное морское право и практика его применения / А.А. Ковальев. – М., 2003.
20. Колумбос Д. Международное морское право / Д. Колумбос; пер. с англ. – М., 1975.
21. Кремнев П.П. Распад СССР: международно-правовые проблемы / П.П. Кремнев. – М.: Зеркало-М. 2005. – 256с.
22. Курс международного права: в 7 т. – М., 1989. – Т. 1.
23. Курс международного права : в 7 т. – М., 1990. – Т.3
24. Курс международного права: в 7 т. – М., 1992. – Т.5.
25. Кутафин О.Е. Российское гражданство / О.Е. Кутафин. – М., 2003.
26. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть: учебник / И.И. Лукашук. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2005.
27. Матвеева Т.Д. Международные и национальные институты и механизмы защиты прав человека / Т.Д. Матвеева. – М., 1995.
28. Международное морское право / отв. ред. И.П. Блищенко. – М., 1988.
29. Международное право: учебник / отв. Ред. Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. – М.: Иеждународ. Отношения, 2001.
30. Мельник А.Я. Правонаступництво України щодо міжнародних договорів СРСР / А.Я. Мельник. – К., 2005.
31. Мережко О.О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики: монографія / О.О. Мережко. – К., 2002.
32. Мережко А.А. Введение в теорию международного права. Гносеология международного права / А.А. Мережко. – К., 2002.

33. Міжнародне право: Основні галузі: підручник / за ред.. В.Г. Буткевича. – К.: Либідь, 2004.
34. Мовчан А.П. Права человека и международные отношения / А.П. Мовчан. – М., 1982.
35. Мюллерсон Р.А. Права человека: идеи, нормы, реальность / Р.А. Мюллерсон. – М., 1991.
36. Нешатаева Т.Н. Международные организации и право. Новые тенденции в международно- правовом регулировании / Нешатаева Т.Н.– 2-е изд. – М.: Дело, 1999.
37. Николаев А.В. Международно - правовое обоснование Канадой прав на ее арктический сектор / А.В. Николаев, И.В. Буник // Московский журнал международного права. – 2007. – №1. – С.4 –31.
38. Ноговіцина Ю.О. Міжнародно - правові аспекти правонаступництва України. - К.: – Видавничий Дім «Промені», 2006. –352с.
39. Овлащенко А.В. Из истории формирования международно- правового режима Антарктиды / А.В. Овлащенко // Московский журнал международного права. – 2007. – №4. – С.245 – 259.
40. Островский Я.А. ООН и права человека / Я.А. Островский. – М., 1968.
41. Пастухова Л.В. Європейський механізм забезпечення прав людини / Л.В. Пастухова. – Сімферопіль, 2009.
42. Права человека: проблемы и перспективы. – М., 1990.
43. Радченко В.И. Генетические корни и историческое развитие идеи о единстве и территориальной целостности государства / В.И. Радченко // Правовая политика и правовая жизнь. – 2002. – №4. – С.6 – 20.
44. Репецкий В.М. Міжнародне публічне право: підручник / В.М. Репецкий, В.М. Лисик, М.М. Микієвич та ін.; за ред.. В.М. Репецкого. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2012. – 437 с.

45. Репецкий В.М. Дипломатичне і консульське право / В.М. Репецкий. – К., 2006.
46. Сандровский К.К. Право внешних сношений / К.К. Сандровский. – К., 1986.
47. Словарь международного воздушного права / [отв.ред. Ю.Н.Малеев] . – М., 1988.
48. Тиунов О.И. Международное гуманитарное право / О.И. Тиунов. – М., 1999.
49. Ушаков Н.А. Проблемы теории международного права/ Н.А Ушаков. – М.,1988
50. Филимонова М.В. Источники современного международного права / М.В.Филимонова. – М.: ВЮЗИ.1977.
51. Ходжабегова К.Л. Международно-правовой режим Арктики/ К.Л.Ходжабегова // Московский университет МВД России. – 2006. – №2. – С.112. – 114.
52. Черниченко С.В. Личность и международное право / С.В. Черниченко. – М., 1974.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЗЧИК

А

- Ад-хок – 21
- Альтернатива – 35
- Автентичні – 35
- Апатрид – 44
- Анклав – 65
- Арктика – 72
- Антарктида 74
- Адміністративна юрисдикція – 80
- Архіпелажні води – 89
- Акредитуюча держава – 100
- Агремани – 104

Б

- Біпатризм – 44
- Біженець – 46

В

- Ватикан – 24
- Визнання уряду – 20
- Внутрішні води – 65
- Військові кораблі -82
- Виключна морська економічна зона – 84
- Відкрите море – 90
- Відзивна грамота – 102
- Вірча грамота – 101
- Внутрішньоорганізаційний механізм – 111
- Види та форми відповідальності держав за міжнародні правопорушення – 117
- Війна – 129, 131
- Військовий шпигун – 133

Військовий розвідник – 133
Військовий радник – 133
Військова окупація – 135
Внутрішньо морські води - 78

Г

Громадянин – 40
Генеральна Асамблея ООН – 53
Громадянська війна - 130

Д

Дипломатія – 14
Де – юре – 21
Де – факто – 21
Державоподібні утворення – 23
Джерела МП – 25
Дипломатичний захист – 45
Дипломатичний притулок – 47
Державна територія – 63
Державні кордони – 66
Делімітація – 67
Демаркація – 68
Джерела морського права -77
Дипломатичне право – 99
Дипломатичне представництво – 99
Дипломатичні ранги – 100
Дипломатичний персонал – 102
Дипломатичний корпус – 103
Дуасен – 103
Дипломатичні привілеї – 103
Добровольці – 133

Е

Економічна і Соціальна Рада

Екстрадиція – 122

З

Загалні міжнародні конвенції – 25

Затвердження – 36

Загальна декларація прав людини – 50

Звичаєві норми – 52

Затока - 79

Зброєний конфлікт – 129

Злочинність - 118

І

Іноземні торгові судна – 82

Іноземці - 44

К

Конфедерація – 20

Корінні народи – 22

Конфірмація – 36

Кондомініум- 64

Континентальний шельф – 83

Кільський канал – 89

Консульське право – 104

Консульство – 104

Консульські привілеї – 106

Класифікація міжнародних правопорушень державою – 117

Крадіжка ядерного матеріалу – 120

Консультативні висновки Міжнародного Суду ООН – 128

Комбатанти – 132

Контрабанда – 135

Кримінальна юрисдикція - 79

М

- Міжнародне право – 13
- Міжнародні конвенції – 15
- Міжнародні звичаї – 15, 25
- Міжнародні організації – 22
- Міжнародні організації міжурядові – 23
- Міжнародні організації неурядові – 23
- Міжнародні договори – 33
- Міжнародне право прав людини – 49
- Міжнародний Суд ООН - 54
- Міжнародна територія загального користування - 63
- Морські державні кордоми – 67
- Міжнародне морське право – 77
- Міжнародно правовий режим – 81
- Міжнародний протокол – 86
- Міжнародні канали – 88
- Міжнародний повітряний простір – 92
- Міжнародне космічне право – 94
- Місії – 99
- Міжнародна міждержавна організація – 110
- Міжнародно правові відносини – 116
- Мирні засоби вирішення міжнародних спорів – 125
- Міжнародні переговори – 127
- Міжнародні слідчі та узгоджувальні комісії – 128
- Методи ведення військових дій – 137

Н

- Норми МП – 27
- Населення – 40
- Населення – 40
- Національний принцип – 41

Натуралізація – 42
Нунціатури – 99
Нон грату – 101
Незаконний обіг наркотичних речовин та психотропних засобів – 120
Нейтралітет під час війни – 134
Напіванклави – 65

О

Оговірки – 36
Оптація – 43
Оренда – 64
Органи зовнішніх зносин держави -99
Особи грату – 101

П

Принципи МП – 17
Право міжнародного договору – 33
Преамбула – 35
Підписання – 36
Поправки – 36
Приєднання – 36
Парафування – 36
Пожалування – 43
Переміщені особи – 46
Право притулку – 46
Повітряна територія держави – 66
Повітряні кордони – 66,67
Плебісцит – 69
Прибрежна зона – 85
Панамський канал - 89
Посольство – 99
Приймаюча держава – 100

Посередництво – 127

Парламентарі – 133

Право Женеви – 138

Р

Ратифікація – 36

Реінтеграція – 43

Режим найбільшого благо сприяння – 45

Регіональна конвенція – 51

Рада по опіці – 54

Рада Безпеки ООН – 54

Репресалії – 117

Реторсії – 117

Репарації – 118

Реституція – 118

Рабство – 121

С

Судові рішення та доктрини – 15

Система МП – 15

Система науки МП – 16

Суверенітет – 18

Суб'єкти МП – 19

Спеціальний режим – 45

Свободи повітря – 93

Статут – 108

Сатифакція -118

Санкція – 118

Субституція – 118

Сухопутна територія держави – 65

Суецький канал - 88

Т

Транчферт – 43
Територіальний принцип – 42
Територіальний притулок – 47
Територіальне море - 80
Транзитний прохід – 85
Театр війни – 132
Театр військових дій -132

Ф

Федерація – 19
Фальшивомонетництво - 120

Ц

Цесія – 70
Цивільна юрисдикція – 80

Навчальне видання

О.А. Сокиринська

**МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО:
КУРС ЛЕКЦІЙ**

Навчальний посібник

Редактор

О.М. Грубчак

Компютерна верстка та дизайн

С.І. Сидоренко

Підписано до друку.....Формат.....

Папір офсетний. Гарнітура.....

Умов. Друк. Арк.....Обл.- вид. арк.....

Тираж 100 прим. Зам №.....

Видавництво Білоцерківського національного аграрного університету

Друк: поліграфкомбінат Білоцерківського національного аграрного університету
09100, Україна, Біла Церква-100, пл. Соборна8/1.

Реєстраційне свідоцтво